

SOCIĀLAIS DARBS LATVIJĀ

Labklājības ministrija

**Sociālo investīciju
konceptija rīcīpolitikā
– vai investēt cilvēkos ir
ekonomiski pamatoti? 9.lpp**

**Terminoloģijas tapšana
sociālā darba profesijā
Latvijā 26.lpp**

**Ģimenes mediācija kā
resurss sociālajiem
darbiniekiem 52.lpp**

**Autisms kā dzīves
sastāvdaļa – Somijas
autisma fonda atziņas
82.lpp**

Mārtiņš Moors – sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētājas vietnieks, Rīgas Stradiņa universitātes lektors, Rīgas domes Labklājības departamenta direktora vietnieks, Sociālās pārvaldes priekšnieks

Aiga Romāne – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), LU sociālā darba profesionālās bakalaura programmas studiju direktore, zinātniskā asistente LU SPPI, jauniešu programmu vadītāja biedrībā "Resiliences Centrs", Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre

Sandra Zalcmāne – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Baltijas Starptautiskās akadēmijas lektore, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre

Una Lapskalna – sociālo zinātņu maģistre sabiedrības vadībā (Mg. sc.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja, Ventspils Sociālā dienesta vadītāja

Vita Roga-Vailza – sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.), Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre, kopienas sociālās aprūpes aģentūras "Vitascare" (Lielbritānija) dibinātāja

Maija Muceniece – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākā eksperte

Redkolēģija

Una Lapskalna

Aiga Romāne

Maija Muceniece

Vita Roga-Vailza

Sandra Zalcmāne

Mārtiņš Moors

SATURS

Aktuāli no Labklājības ministrijas	3
Sociālo investīciju koncepcija rīcībpolitikā – vai investēt cilvēkos ir ekonomiski pamatoti? Andris Šuvajevs	9
Spēks vajadzīgs, lai pateiktu paldies: intervija ar Arseniju Pavlovski	18
Terminoloģijas tapšana sociālā darba profesijā Latvijā Vita Roga-Vailza	26
Mākslā balstīta pieeja sociālā darba pētījumos. PhotoVoice metodes piemērs Aiga Romāne-Meiere	32
Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžets: jauns instruments sociālajā politikā Māris Brants un Evija Eglīte	43
Ģimenes mediācija kā resurss sociālajiem darbiniekiem Evija Kļave	52
Nevaru nomaksāt parādus – kā atjaunot maksātspēju? Eva Ķibermane	61
Pieejamas informācijas nozīmīgums darbā ar dažādām klientu grupām Irina Meļņika	73
Autisms kā dzīves sastāvdaļa – Somijas autisma fonda atziņas Vesa Korhonen un Timo Heiskala	82
Redkolēģija iesaka	88
Rakstu anotācijas angliki	90

Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētājas uzruna

Cienījamie kolēģi, sociālā darba speciālisti!

Man ir patiess prieks par šo "Sociālais darbs Latvijā" jauno izdevumu, jo pirmo reizi to izdod mūsu profesionālā apvienība – Latvijas Sociālo darbinieku biedrība, kas dibināta 2006.gada 25. augustā. Biedrībā ir sociālie darbinieki no dažādām Latvijas pašvaldībām un dažādām prakses vietām, kopā biedrībā ir 74 biedri.

Tiesības veikt turpmāko trīs periodisko izdevumu "Sociālais darbs Latvijā" satura izstrādi un iespiešanu biedrība ieguva 2022. gada janvārī. Profesionālā žurnāla izdošana tiek finansēta Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta Nr.9.2.1.1/15/I/001 „Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros.

Periodiskā izdevuma izstrādes mērķi ir sniegt aktuālu, teorētiski un ar pierādījumiem pamatotu informāciju par norisēm sociālā darba profesijā, sagatavot rakstus par sociālā darba prakses piemēriem Latvijā un ārvalstīs par sociālā darba praktiķiem aktuāliem jautājumiem. Tāpat mūsu uzdevums ir iepazīstināt lasītājus ar sociālā darba praktiķiem, kuri ir izrādījuši izcilību savā darbā, kā arī viņu viedokļiem par sociālā darba profesijai nozīmīgiem jautājumiem. Esmu pārliecināta, ka Latvijā ir daudzi sociālie darbinieki un sociālā darba prakses piemēri, ar kuriem mēs varam lepoties. Periodiskā izdevuma redakcijas locekļi visi ir Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedri un aktīvi mūsu profesijas interešu aizstāvji. Tāpēc kopā mēs sniegsim interesantu, aktuālu un noderīgu informāciju visos prakses līmeņos strādājošiem sociālajiem darbiniekiem, viņu vadītājiem un politiķiem, kā arī sociālā darba studiju programmu studentiem.

Novēlu visiem profesionālus panākumus un izturību ikdienas darbā!

Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja
Una Lapskalna

Aktuāli no Labklājības ministrijas

Labklājības ministrijas Sociālā darba un sociālās palīdzības politikas departamenta komanda

“Šis ir piemērs tam, ka kopīgi mēs varam ne tikai ietekmēt krīzes situāciju, bet arī izveidot jaunas sistēmas, kas ikvienam rada drošības sajūtu par ilgtspējīgu nākotni.” Šādu cerību marta sākumā puda Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas prezidente Silvana Martineza (Silvana Martinez), reaģējot uz sociālo darbinieku nepagurstošo darbu Ukrainas bēgļu krīzes vajadzībām, koordinējot profesionāļus un kopienas. Situācija Eiropas austrumos, kas tieši skārusi arī mūs, ir kārtējais pierādījums, ka kopā mēs varam daudz – īsā laikā sagatavot un pieņemt steidzamus lēmumus, mobilizēt resursus, pielāgot sistēmas, palīdzēt un atbalstīt.

Ministru kabinets jau pirmajā Krievijas militārā iebrukuma Ukrainā dienā, 24. februārī, apstiprināja rīcības plānu¹ personu no Ukrainas masveida ieršanās gadījumā Latvijā. Tika prognozēts, ka Latvijā no Ukrainas varētu ierasties līdz 10 000 cilvēku. Tomēr realitāte parādīja, ka, turpinoties Krievijas uzbrukumam Ukrainai, bombardējot apdzīvotas vietas un iznīcinot civilo infrastruktūru, civiliedzīvotāju mājas un dzīvības, to Ukrainas civiliedzīvotāju skaits, kuri ierodas bēgļu gaitās Latvijā, ir daudz lielāks. Likuma pie-

ņemšanas brīdī pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas Bēgļu aģentūras datiem bēgļu gaitās bija devušies vairāk nekā miljons Ukrainas iedzīvotāju, bet mēnesi vēlāk savas mājvietas bijuši spiesti pamest desmit miljoni Ukrainas iedzīvotāji, no kuriem patvērumu citās valstīs meklēja gandrīz 3,4 miljoni bēgļu.

Saeima jau 3. martā steidzamības kārtībā pieņēma Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likumu². Tas bija nepieciešams, lai iespējami ātrāk, bez liekas birokrātijas sniegtu atbalstu Ukrainas pilsoņiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri izceļo no Ukrainas vai kuri nevar atgriezties Ukrainā Krievijas militārā iebrukuma dēļ. Likuma mērķis – sniegt vispārēju atbalstu Ukrainas sabiedrībai. Ar likumu netiek atcelta vai mainīta līdzšinējā patvēruma piešķiršanas un izskatīšanas procedūra, bet tiek noteikts papildu mehānisms, kā Ukrainas civiliedzīvotāji var saņemt atbalstu. Tajā noteikts atbalsta apjoms, veids, kā tiek regulētas tiesības uz nodarbinātību, uz sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību Latvijā, tai skaitā veselības aprūpes un izglītības jomā, atkāpes no prasībām zināt valsts valodu un citi jautājumi. Likumu Saeima pieņēma vien-

1 Rīcības plāns publiski pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/330397-par-pasakumu-planu-personu-no-ukrainas-masveida-ierasanas-gadiju-latvija>

2 Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/330546-ukrainas-civiliedzivotaju-atbalsta-likums>

balsīgi, neizvēršot par to debates, kas ir nebijis gadījums Latvijā. Likumā noteiktais atbalsts tiks sniegts, kamēr ilgstošais konflikts.

Labklājības ministrija ļoti augstu novērtē Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības, Latvijas Pašvaldību savienības un Latvijas Sociālo darbinieku biedrības iesaisti priekšlikumu sagatavošanā un sniegšanā Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likumā, īpaši uzsverot sociālā darba un sociālo pakalpojumu profesionālos jautājumus. Šis laiks pierāda, ka mēs kopā esam profesionāla un spēcīga komanda, kas spēj mobilizēties un sniegt labas pārvaldības principos balstītu nozares organizāciju iesaisti vajadzībām atbilstošu risinājumu izstrādē un nozarei svarīgu lēmumu plānošanā un pieņemšanā.

Vēlamies izteikt visdziļāko cieņu un apbrīnu Latvijas sociālo dienestu darbiniekiem, nevalstiskajām organizācijām un sociālo pakalpojumu sniedzējiem, atbalstot Ukrainas civiliedzīvotājus, kuri drošību un patvērumu no kara šausmām izvēlējušies meklēt Latvijā. Paldies par jūsu pašizliedzību, cilvēciskumu un rūpēm!

Labklājības ministrija šī gada martā piedzīvoja kārtējo reorganizāciju, tās rezultātā bijušais Metodiskās vadības un kontroles departaments kļuvis par Sociālā darba un sociālās palīdzības politikas departamentu, tādējādi gan skaidrāk iezīmējot departamenta atbildības robežas, gan arī izceļot sociālā darba un sociālo darbinieku nozīmīgumu labklājības jomā Latvijā. Šis reorganizācijas rezultātā ļoti ceram stiprināt sociālā darba politiku kopumā, apzinoties, ka sociālais darbs ir viena

no pamata profesijām sociālās drošības sistēmā, t.sk. sociālo pakalpojumu nodrošināšanā, kā arī apzinoties nepieciešamību investēt sociālā darba cilvēkresursu un jaunu sociālo pakalpojumu vienmērīgā attīstībā visā Latvijā. Taču joprojām aktuāli ir apzināties nepieciešamību nodrošināt sociālā darba nozares interešu aizstāvību attiecībās ar citām nozarēm.

Viens no Sociālā darba un sociālās palīdzības politikas departamenta izaicinājumiem būs Eiropas Savienības Kohēzijas politikas programmas 2021.–2027. gadam pasākuma "Profesionāla un mūsdienīga sociālā darba attīstība" īstenošana, kas tiks uzsākta šī gada jūlijā ar īstenošanas termiņu līdz 2028. gada jūnijam. Tā ietvaros plānots atbalsts sociālo pakalpojumu sniedzējiem, tai skaitā sociālā darba speciālistiem, iestāžu, organizāciju un to struktūrvienību vadītājiem, aprūpes speciālistiem un personām, kuras nodrošina ģimenes asistenta pakalpojumu, kā arī sociālā darba studiju programmu studentiem. Būtiskākās aktivitātes:

- profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu izstrāde un ieviešana;
- augstākās izglītības programmu pilnveide un ieviešana;
- supervīzijas nodrošināšana;
- metodiku un mācību programmu izstrāde, kā arī mācību īstenošana metodiku apguvei;
- profesionālā atbalsta tīkla sociālā darba attīstībai izveide (t.sk. starpdisciplināras ekspertu komandas darbības modelis);

- pasākumi līderības attīstībai sociālā darba jomā;
- priekšlikumu izstrāde izmaiņām sociālā darbinieka profesijas standartā un profesionālās kvalifikācijas prasībām atbilstoši aktuālajām specializācijām;
- informatīvi izglītojoši pasākumi sociālajā jomā strādājošiem speciālistiem un sabiedrības izpratnes un informētības veicināšanai.

Pasākuma īstenošanai plānotais kopējais finansējums ir 12 470 000 eiro (tajā skaitā Eiropas Sociālā fonda Plus finansējums: 10 599 500 eiro (85%) un valsts budžeta finansējums: 1 870 500 eiro (15%))³.

Pēdējos divus gadus Labklājības ministrijas ikgadējā sociālā darba tēmām notika rudenī, šogad atjaunojām ierasto tradīciju to organizēt martā – starptautiskajā sociālo darbinieku mēnesī. Attālinātajā konferencē "Viņi ir mēs"⁴, kas notika 25. martā, skatījās un klausījās uzrunāja gan nevalstisko organizāciju, gan valsts un pašvaldību sociālā darba un citu jomu speciālisti, gan pētnieki, gan kopienu aktivisti. Konference tika organizēta jau septīto gadu, un ik gadu tā atklāj spēcīgus profesionāļus no sociālā darba vides, kā arī citu nozaru speciālistus, kuri ir ciešā saistībā ar sociālā darba attīstību Latvijā. Konferences ierakstu līdz

3. Pasākuma īstenošanas uzsākšanai izstrādātais informatīvais ziņojums (projekta ID - 22-TA-846) publiski pieejams šeit: https://tap-portals.mk.gov.lv/legal_acts/75301068-8361-4ac5-9eba-46fe24779232

4. Konference skatāma šeit: https://www.youtube.com/watch?v=iVclq4E-_9Y

šim noskatījušies pāris tūkstoši skatītāju, kas liecina par speciālistu ieinteresētību un vēlmi gūt jaunas vēsmas sociālajā darbā. Kā ik gadu, godinot izcilus sociālos darbiniekus, tapa trīs jauni sociālo darbinieku stāsti – stāsti par speciālistiem, kuri augstu vērtē un savā darbā pauž sociālā darba vērtības⁵.

Vispasaules sociālā darba dienā, 15. martā, Labklājības ministrija godināja konkursa „Gada balva sociālajā darbā 2021”⁶ uzvarētājus. Konkurss tika rīkots jau deviņo gadu, un tā mērķis ir apzināt sociālos darbiniekus Latvijā, kuri aktīvi un godprātīgi īsteno sociālā darba praksi – pašvaldību sociālajos dienestos, to struktūrvienībās, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, nevalstiskajās organizācijās un citās sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās. Šādi tiek godināti visprofesionālākie un atsaucīgākie sociālie darbinieki, popularizēta un veicināta sociālā darba attīstība, kā arī celts profesijas prestižs.

Šogad atzinību nominācijā "Labākais sociālais darbinieks sociālajā dienestā 2021" saņēma Talsu novada Sociālā dienesta sociālā darbiniece darbam ar asistentiem un pavadoņiem Gunta Vilne, nominācijā "Labākais sociālais darbinieks sociālajā pakalpojumā publiskajā sektorā 2021" – Saldus novada Sociālā dienesta struktūrvienības "Sociālais nams" vadītāja, sociālā

5. Visi līdz šim veidoties stāsti pieejami šeit: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLI4i-dIXUxBoHEeM380ZNkUqqRLcaPsQx8>

6. Labklājības ministrijas virtuālais sveiciens visiem sociālajiem darbiniekiem Vispasaules Sociālā darba dienā, kā arī konkursa uzvarētāju apbalvošanas video materiāls skatāms šeit: <https://www.youtube.com/watch?v=glUTDask3j8>

darbiniece Gunta Āboliņa, nominācijā "Labākais sociālais darbinieks NVO un privātajā sektorā 2021" – nodibinājuma "Rehabilitācijas centrs POGA" sociālā darbiniece Baiba Drone, nominācijā "Labākais vadītājs sociālā darba jomā 2021" – Smiltenes novada Gatartas pansionāta vadītājs Aivars Damroze, savukārt nominācijā "Žūrijas speciālā balva sociālajā darbā 2021" balvu saņēma Ventspils Sociālā dienesta vecākā sociālā darbiniece darbam ar ģimeni ar bērniem Aļesja Caune.

Runājot par senākiem, bet ne mazāk aktuāliem notikumiem, 2021. gada rudenī piecos Latvijas reģionos notika ikgadējās informatīvi metodiskās sanāksmes, kurās piedalījās ap 200 dalībnieku. Šogad sanāksmes tika veltītas pašvaldības un nevalstiskā sektora sadarbībai. Piedalījās gan sociālo dienestu vadītāji un darbinieki, gan sociālo pakalpojumu sniedzēji, plānošanas reģionu un interešu aizstāvības organizāciju pārstāvji. Uzskatāmi izgaismojās nevalstiskajā sektorā pieejamie resursi un spēja ātrāk reaģēt, īpaši krīzes situācijās, kad pašvaldību iestādēm jāveic konkrētas laukietilpīgas procedūras, bet atbalsts cilvēkam ir nepieciešams tūlīt. Labās prakses piemēri atspoguļoja lielisku sadarbību pakalpojumu veidošanā.

Lai pašvaldības sniegtu saviem iedzīvotājiem nepieciešamos pakalpojumus un tie atbilstu reālām iedzīvotāju vajadzībām, jau pakalpojumu dizainēšanas procesā pašvaldībai, sociālo pakalpojumu sniedzējiem un pakalpojuma saņēmējiem ir jāstrādā kopā un jāgūst vienota izpratne par vēlamo rezultātu, pakalpojuma izmaksu veidošanos un citiem ietekmējošiem faktoriem. Vienlaikus jāatceras, ka, deleģējot so-

ciālā pakalpojuma sniegšanu nevalstiskai organizācijai, par konkrēta gadījuma vadīšanu ir un paliek atbildīgs pašvaldības sociālais dienests. Sociālā pakalpojuma sniegšana nedrīkst balstīties tikai uz labdarības un misijas sajūtas pamatiem, kvalitatīva sadarbība un pakalpojumi ir atbilstoši jāfinansē. Pašvaldībām ir iespējas īstenot arī dažādus atbalsta mehānismus nevalstiskajām organizācijām, piemēram, piešķirot telpas to darbībai un atbalstot dažādos grantu konkursos. Lai nostiprinātu sociālo pakalpojumu kvalitātes līmeni jaunās organizācijās un motivētu attīstīt jaunus virzienus esošajiem sadarbības partneriem, nepieciešams valsts un pašvaldību atbalsts organizāciju darbinieku izglītībai un profesionālajai pilnveidei. Taču pāri visam gan sadarbībā ar profesionālajām organizācijām, gan ar pakalpojumu sniedzējiem ir motivēta iesaiste, līdzvērtīgs dialogs un regulāra domu apmaiņa.

Pagājušā gada rudenī pēc Labklājības ministrijas pasūtījuma noslēdzās nodibinājuma "Baltic Institute of Social Sciences" īstenotais pētījums "Par sociālās palīdzības organizatora darba saturu pašvaldību sociālajos dienestos un darba kvalitatīvai izpildei nepieciešamajām kompetencēm⁷". Turpmāk rezultātu apkopojums.

● Tikai 31% pētījuma respondentu ir pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība sociālās palīdzības sniegšanas jomā, 30% ir izglītība sociālajā darbā, un 29% – cita izglītība. Ja sociālās palīdzības organizatora pienākumus veic, piemēram, sociālais darbinieks, tad

7. Pētījums publiski pieejams šeit: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/17361/download>

rodas jautājums par personālrесурсu efektīvu izmantošanu un par personāla vadību iestādē apstākļos, kad valstī vērojams katastrofāls profesionālu sociālo darbinieku trūkums. Bez tam, ja tikai trešā daļa speciālistu ir ar atbilstošu izglītību, tas vedina domāt arī par kvalitāti, kādā tiek nodrošināta sociālā palīdzība pašvaldībās.

● Sociālās palīdzības organizatoru vidū 59% pilda arī citus pienākumus, tostarp 42% – sociālā darbinieka pienākumus. Gadījumi, kad viens speciālists pilda gan sociālās palīdzības organizatora pienākumus, gan arī sociālā darbinieka pienākumus, praksē nebūtu atbalstāmi vairāku apstākļu dēļ – gan atšķirīgās profesionālās kompetences, līdz ar to profesionālo robežu jautājumi, gan arī ētiskās dilemmas, kas rodas virknē situāciju, neveicina klienta un speciālista sadarbību un klientam nepieciešamā atbalsta nodrošināšanu.

● Jautājumā par sociālās palīdzības organizatora un sociālā darbinieka pienākumu pildīšanas apvienošanu vienai personai 52% sociālo dienestu vadītāju uzskata, ka tas nav atbalstāms, 40% sociālo dienestu vadītāji atbalsta šo ideju, pārējiem 8% – grūti pateikt.

● 60% sociālās palīdzības organizatoru atzīst, ka grūtākais no pienākumiem ir veicināt darbaspējīgo klientu līdzdarbību savas sociālās situācijas izmaiņā un uzlabošanā vai nepasliktināšanā. No vienas puses, šis skaitlis ir liels, no otras puses – tas ir pat pārsteidzoši mazs īpatsvars, ņemot vērā, ka minētais nav sociālās palīdzības organizatora pienākums. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā viens no uzdevumiem, kas noteikts sociālajam dienestam (nevis

sociālās palīdzības organizatoram), ir – noteikt klienta līdzdarbības pienākumus, vienojoties ar viņu par veicamajiem pasākumiem. Savukārt, ne visi uzdevumi, kas veicami sociālajam dienestam, būtu pildāmi vienam speciālistam, šajā gadījumā – sociālās palīdzības organizatoram. Jo, ņemot vērā cita speciālista, t.i., sociālā darbinieka, profesionālās kompetences, sociālā darbinieka viens no pienākumiem ir noslēgt ar klientu vienošanos par sadarbību un turpmāk arī kopā izstrādāt sadarbības plānu, t.sk. arī attiecībā uz klienta sociālās situācijas izmaiņām, ja attiecināms.

● 63% aptaujāto sociālo dienestu vadītāju uzskata, ka sociālās palīdzības organizatora funkcijas var veikt gan sociālie darbinieki, gan speciālisti ar izglītību citā jomā, kā grāmatveži un datu bāzu operatori.

Izpēte liecina, ka pastāv atšķirīgas pieejas un izaicinājumi sociālās palīdzības organizēšanā Latvijas pašvaldību teritorijās. Rīgā pastāv divi sociālās palīdzības organizācijas līmeņi – darbs ar dokumentiem un izvērtēšana, apsekojot dzīvesvietā. Lauku teritorijās bieži sociālais darbinieks ne tikai veic sociālo darbu ar gadījumu, bet arī nodrošina sociālās palīdzības sniegšanu. Vidēja lieluma vai mazās pilsētās vērojama tendence, ka sociālās palīdzības organizatora funkcijas pilda sociālais darbinieks. Gan mēs, gan pētījuma autori uzskatām, ka nepieciešams turpināt diskusiju par optimālāko sociālās palīdzības organizēšanas modeli pašvaldībās un par amata izpildei nepieciešamo izglītību ar studiju virziena "Sociālā labklājība" programmu izstrādātājiem un īstenotājiem, darba devējiem un politikas veidotājiem.

Pagājušā gada nogalē, ar mērķi mazināt aizspriedumus, saudzēt jau tā ierobežotos sociālo darbinieku resursus un neizniekot tos cilvēciskās domāšanas klūdās veidotos pieņēmumos, kas ietekmē gan mūs pašus, gan mūsu darba sniegumu, aicinājām jomas speciālistus uz diskusiju "Sociālā darba praksē ienestās domāšanas klūdas – kurš un ko zaudē?" Diskusijā piedalījās psiholoģe un kognitīvi biheiviorālās terapijas speciāliste Līga Redliha un Latvijas Sociālo darbinieku biedrības valdes locekle un sociālā darbiniece darbā ar ģimenēm ar bērniem Sandra Darkēvica. Diskusiju vadīja Juris Baltačs, zinātnes popularizēšanas projekta SkeptiCafe aktivists. Ja vēlaties uzzināt, vai arī savā darbā mēdzat pieļaut domāšanas klūdas un kā no tām izvairīties, aici-

nām šo diskusiju noklausīties vai noskatīties ierakstā⁸!

Labklājības ministrijas Eiropas Sociālā fonda projektā "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" noris darbs pie jaunu metodiku izstrādes. Metodikas sociālajam darbam ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām un metodikas sociālajam darbam ar jauniešiem aprobācijas posms pilotprojekta veidā jau ir sācies. Drīz aprobācija tiks uzsākta metodikai sociālajam darbam ar grupu, kā arī metodikai sociālajam darbam kopienā.

Pārfrāzējot labi zināmu latviešu dziesmu, augsim profesionāli⁹, būsīm stipri un veseli!

8. Diskusija skatāma šeit: <https://www.youtube.com/watch?v=tOoLPqcgUNg>.

Diskusija klausāma šeit: <https://open.spotify.com/episode/43DmcbFICceFWHuDcAabr?si=f059eb697c884b34>

9. Ar visiem projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" izveidotajiem resursiem un iespējām varat iepazīties šeit: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-921115i001>

Sociālo investīciju koncepcija rīcībpolitikā – vai investēt cilvēkos ir ekonomiski pamatoti?

Andris Šuvajevs,

Rīgas Stradiņa universitātes vieslektors sociālajā antropoloģijā

Vārdam "investīcija" piešķirtās nozīmes ir ierasti reducētas uz ekonomikas zinātnē balstītu diskursu – šis termins iemieso uzvedību un domāšanu, kas pamatojas kvantificētā, aprēķināmā un viegli pārredzamā darbībā. "Investīcijas" pārsvarā tiek asociētas ar uzņēmējdarbību – tārad darbību, ko primāri nosaka peļņas apsvērumi. Šādā kontekstā investīcijas ir pirmais posms visā uzņēmējdarbības ciklā, ko noslēdz aprēķins par investīciju atdevi – ja tā pārsniedz ieguldījumu, tad investīcija tiek uzskatīta par veiksmīgu. Savukārt valstiskā kontekstā "investīcija" pārsvarā attiecas uz ieguldījumiem infrastruktūrā – fiziskām struktūrām, kas ir redzamas un taustāmas. Pat ja tās neiekļaujas peļņas aprēķina imperatīvā, naudas izlietojums iegūst fizisku realitāti, kas sniedz iespaidu par investīciju veiksmīgu realizāciju.

Šāda "investīciju" koncepcija ir viens no iemesliem, kāpēc, piemēram, Latvijas politiķi konsekventi norāda uz finanšu trūkumu sociālajās nozarēs¹. Tā kā investīcijas izglītības, veselības aprūpes, sociālās aprūpes un citās so-

1. Atsaucoties uz Sociālās drošības likumu, ar jēdzienu 'sociālās nozares' domāju plašu politikas lauku, kas iekļauj izglītību, veselības aprūpi, sociālos pakalpojumus, sociālo aprūpi, sociālo aizsardzību, arī nodarbinātību noteiktām sociālajām grupām utt.

ciālajās nozarēs nav ērti kvantificējamas, aprēķināmas un pārredzamas, tad atteikt finansējumu šo nozaru vajadzībām šķiet ekonomiski saprātīgi. Turklāt šo nozaru primārā vajadzība ir atbilstošs, kvalificēts un apmierināts cilvēkresurss, kas neiekļaujas "lēģitīmu" valsts investīciju ietvarā, kurā uzsvars tiek likts uz "infrastruktūru". Budžeta līdzekļi sociālajām nozarēm tiek definēti kā izmaksu veicinoši, tāpēc jēdziens "sociālās investīcijas" sākotnēji var tikt uztverts kā terminoloģiska pretruna. Tomēr šis jēdziens tiek aizvien plašāk izmantots rīcībpolitikas dokumentos un attiecināts uz iznākumiem, kur ieguldījumu vērtību nosaka ne tikai ekonomiski aprēķini, bet arī sabiedriski apsvērumi par iedzīvotāju labklājības pieaugumu. Sociālo investīciju jēdziens liek apsvērt arī individuāli izjustas pozitīvas pārmaiņas, kas savukārt ļauj veidot svaigu skatījumu uz valsts investīcijām kopumā.

Šajā rakstā es vēlos iztirzāt sociālo investīciju konceptu, vispirms detalizētāk aplūkojot iepriekš minēto paradigmu atšķirības un pēc tam analizējot trīs dažādas perspektīvas sociālo investīciju lietderīguma izvērtējumā. Pagaidām nav vienprātības jautājumā par to, kā vērtēt darbības, kas paredz arī sociālus, grūti aprēķināmus ilgtermiņa iznākumus. Tāpēc rosinu apsvērt vismaz trīs iespējas. Pirmkārt, izvēr-

tēt sociālo investīciju ietekmi uz kopējiem izaugsmes rādītājiem. Šajā kontekstā "sociālās investīcijas" attiecas, piemēram, uz veselības aprūpes nozari kā tādu. Otrkārt, aizvien lielāku uzmanību iegūst "investīciju sociālās atdeves" (angļu val. – *social return on investment*) pieeja, kuras pamatā ir metodoloģiski centieni kvantificēt sociālus iznākumus. Vēlos sniegt ieskatu šīs pieejas saturā un iezīmēt arī tās ierobežojumus. Treškārt, atsaucoties uz *Eurofound* pētījumu par mājokļu kvalitātes neadekvātu monetāro ietekmi, norādu: pastāv iespēja veikt starpnozaru aprēķinus jeb izvērtēt izmaksas, kas rodas gadījumā, ja sociāla rakstura investīcijas netiek veiktas, salīdzinot ar nepieciešamo investīciju apjomu. Noslēgumā apsvēršu sociālo investīciju konceptuālos izaicinājumus un iespējas rīcībpolitikas jomā.

Investīciju paradigmas

Pašreiz var identificēt vismaz piecas svarīgas valdošās investīciju paradigmas iezīmes².

Pirmkārt, pastāv pieņēmums, ka kvalitatīvas un efektīvas investīcijas spēj īstenot tikai privātais sektors. Tātad tikai privātie uzņēmumi spēj atrast *vērtīgas* investīciju iespējas, un, tā kā uzņēmumu darbību motivē peļņa, tad šādas investīcijas būs labi pārvaldītas un disciplinētas. Šis pieņēmums ir raksturojis teju visu Latvijas ekonomikas politiku kopš neatkarības atjaunošanas un rezonē arī globālā līmenī, kur to iedzīvinā lielās starptautiskās finanšu institūcijas – Starptautiskais Valūtas fonds,

Pasaules Banka utt. To var raksturot arī kā *neoliberālisma* noteicošo iezīmi – ierastās valsts funkcijas stratēģiskās nozarēs (sākot ar izglītību un beidzot ar enerģētikas politiku) tiek pakāpeniski nodotas privātā sektora rokās.

Otra iezīme tieši izriet no pirmās – jebkura valsts ekonomiskā darbība tiek automātiski asociēta ar korupciju, sliktu pārvaldību, izšķērdētiem finanšu resursiem, bezjēdzīgiem infrastruktūras objektiem utt. Bieži vien, cenšoties novērst sabiedrisko investīciju sliktu pārvaldību, tiek panākts nevēlams, pat pretējs efekts – tās tiek pārlietu *birokratizētas*, radot nepieciešamību atskaitīties par katru izlietoto eiro, kas ilgtermiņā iznīcina jebkādu vēlmi īstenot jaunas ieceres. Investīciju dalībnieki pavada vairāk laika rakstot atskaites, nevis īstenojot iecerētos projektus.

Treškārt, patlaban valdošo valsts investīciju paradigmu raksturo arī īstermiņa skatījums. Gan Eiropas Komisijas, gan Latvijas Finanšu ministrijas budžeta plāni tiek veidoti trīs gadu periodam, un pārsvarā tie sastāv no klasiskām makroekonomikas prognozēm par izaugsmi, nodarbinātību, inflāciju utt. Šāda pieeja liedz attīstīt tālredzīgu ilgtermiņa skatījumu, jo politikas veidotāji ir motivēti gūt pārlicību, ka jebkāda veida investīcijas neradīs riskus īstermiņā. Tas izslēdz vai mazina iespēju investēt projektos, kur sākotnējās izmaksas var būt lielas, bet ieguvumi ir sagaidāmi piecu vai desmit gadu periodā.

Ceturtkārt, gan sabiedriskā, gan privātā sektora investīciju ietekme tiek mērīta nozares ietvaros un/vai individuālā aspektā. Citiem vārdiem sakot,

privātā sektora investīcijas tiek uzskatītas par veiksmīgām, ja tās palielina uzņēmuma akciju vērtību vai peļņas rādītājus. Savukārt valsts investīciju lietderīgums tiek vērtēts konkrētas nozares perspektīvā: piemēram, investīcijas veselības aprūpes sistēmā tiek izvērtētas, analizējot tikai konkrētā sektora attīstību, nevis līdztekus ņemot vērā arī iespējamās pozitīvās sekas citās dzīves jomās.

Piektkārt, valsts investīcijas tiek vērtētas, balstoties tajos pašos principos, ko piemēro investīcijām privātajā sektorā. Vislabāk to ilustrē valdošo politisko aprindu dogmatiskais skatījums uz valsts budžeta deficītu un kopējo valsts parāda līmeni. Investori uzlūko parādu kā fundamentāli nevēlamu, jo tas apzīmē palielinātu finansiālo risku – privātā sektora kontekstā šāda pieeja ir loģiska un izprotama. Turpretī sabiedriskā sektora investīcijām finansiāla atdeve nav *galvenais* veiksmes rādītājs, tāpēc ekvivalentam skatījumam uz valsts parādu un budžeta deficītu nav nekāda pamata. Ja valsts investīcijas īstermiņā palielina deficītu un parādu, vienlaikus radot apstākļus labākai un kvalitatīvākai dzīvei, kas savukārt ir veselīgas ekonomiskās izaugsmes pamats, tad privātā sektora investīciju principi gluži vienkārši nav piemērojami valsts rīcībpolitikas efektivitātes izvērtējumā.

Iepriekš minētā investīciju paradigma nosaka vispārējo valsts finanšu politiku un, vismaz Latvijas gadījumā, ir sekmējusi strukturālu investīciju trūkumu vairākās nozarēs. Tāpēc ir vērts jautāt: vai pastāv alternatīvs konceptuāls skatījums uz investīciju nozīmi un izvērtējumu?

Sociālo investīciju paradigmas principi

ir raksturojami kā iepriekš minēto iezīmju pretstati.

Pirmkārt, sociālās investīcijas var uzskatīt par pamatu veiksmīgām privātajām investīcijām. Tātad sociālās investīcijas nevis *konkurē* ar privātajām investīcijām, bet gan nodrošina kvalitatīvas uzņēmējdarbības iespējamību kā tādu. Ierasti viens no argumentiem, ko vērš pret jebkāda veida valsts investīcijām, ir pieļāvums, ka tās samazina kapitāla pieejamību privātā sektora pārstāvjiem³. Tomēr alternatīvs skatījums uzsvēr tieši pretējo – privātais kapitāls lielāku atdevi var iegūt vidē ar labu kvalitatīvu publisko infrastruktūru, ar veselīgiem, izglītotiem un produktīviem speciālistiem utt. Sociālās investīcijas veicina privāto investīciju piesaisti⁴.

Otrkārt, privātās investīcijas nespēj pilnvērtīgi nodrošināt visas sociālās vajadzības tieši tāpēc, ka peļņas imperatīvs ierobežo potenciālo projektu tvērumu. Privātās investīcijas var būt ļoti ienesīgas, bet tas nenozīmē, ka tās būs arī sociāli produktīvas. Notikumi pirms 2008. gada finanšu krīzes tam ir lielisks apliecinājums – komercbanku kredīts pārsvarā tika investēts nekustamajā īpašumā, kas radīja iluzoru iespaidu par mājražniecību bagātības pieaugumu, lai gan ilgtermiņā un kopējā perspektīvā sekas bija destruktīvas.

Treškārt, sociālās investīcijas var tikt balstītas ilgtermiņa ienesīguma apsvērumos. Privātas individuālas vienības (uzņēmumi) ne vienmēr var atļauties veikt apjomīgas investīcijas, kuru atdeve būs vērojama tikai pēc vairākiem gadiem. Tirgus konkurence bieži ie-

3. Angļu val. – crowding out.

4. Angļu val. – crowding in.

2. Identificētās iezīmes ir autora secinājumi, kas balstīti profesionālos novērojumos.

robežo uzņēmumu kapacitāti plānot darbību ilgtermiņā. Tomēr sociālo investīciju paradigma veicina šādu skatījumu: bērns, kas piedzimst šodien, savu ekonomisko devumu tautsaimniecībai radīs tikai pēc vairākiem gadiem. Ja valsts tiek pakļauta stingrai peļņas disciplīnai īstermiņā, tad investīcijas šī bērna izglītībā un veselībā var tikt uztvertas kā ekonomiski nepamatotas.

Ceturtkārt, sociālo investīciju paradigma maina uztveri jautājumā par *vērtību*. Investīciju efektivitāte ir jāvērtē ne tikai finansiālos rādītājos, bet arī raugoties, vai investīcijas veicina cilvēku labsajūtu, dzīves kvalitāti, veselības uzlabošanu, ciešāku sociālo integrāciju utt. Šie aspekti nav viegli kvantificējami, tomēr to nozīme ir krietni lielāka nekā peļņas, parāda vai deficīta apmēram. Turklāt investīciju vērtība ne vienmēr ir identificējama tikai vienā sektorā – uzlabota veselība paredz produktīvākus darbiniekus, laimīgākus ģimenes locekļus, sociāli aktīvāku pilsonisko sektoru utt.

Piektkārt, valsts jeb sabiedrisko sektoru var uzskatīt par stratēģisku sociālo investoru, kura skatījumā finansiāliem rādītājiem ir izteikti sekundāra nozīme. Tas nebūt neparedz finansiālās disciplīnas nozīmes samazināšanu. Tas paredz skaidri iezīmēt prioritātes. Sociālās investīcijas ir jāvērtē galvenokārt pēc to ietekmes uz dzīves kvalitātes pieaugumu, bet šāds vērtējums neizbēgami ietver subjektīvu dimensiju. Tomēr tālāk rakstā iezīmētās rīcībpolitikas pieejas atklāj dažus veidus, kā iespējams kvantificēt sociālo investīciju iznākumu, vienlaikus ļaujot analizēt arī to finansiālo vērtību.

Sociālo investīciju ietekmes izvērtēšanas metodoloģija

Kā izmērīt sociālo investīciju ietekmi? Vai iespējams to paveikt objektīvi? Tiklīdz apsvērumos ir jāiekļauj subjektīvi, būtībā kvalitatīvi aspekti, tā veikt precīzus investīciju aprēķinus kļūst nesalīdzināmi sarežģītāk. Patlaban valdošajā investīciju paradigmā atliek vien identificēt monetāro plūsmu un krājumu pieaugumu/samazināšanos pārredzamā laika posmā, turpretī sociālo investīciju platforma pieprasa atvērtāku – un līdz ar to strīdīgāku – pieeju. Metodoloģiskais izaicinājums ir piešķirt skaitlisku vērtību darbībām, kas finanšu rādītājos atspoguļojas netieši. Piemēram, investīcijas zinātnē var veicināt inovācijas uzņēmējdarbībā, bet kā to izmērīt? Tradicionālā pieeja salīdzinātu investīciju apjoma pieaugumu ar tam sekojošiem ekonomiskās izaugsmes rādītājiem. Lai arī šāda pieeja ir izteikti ierobežojoša, tomēr tai ir vērts pievērst uzmanību, jo politikas veidotāju aprindās tā nereti ir vienīgā, kas tiek uztverta kā legītīma.

(Sociālo) investīciju ietekme uz izaugsmi

Ja privāto investīciju mērķis ir vairot īpašnieka labumu, tad sociālo investīciju mērķis ir vairot visas sabiedrības kopējo labumu. Ikvienai sabiedriskā sektora (valsts un pašvaldības) investīcijai vajadzētu ietvert sociālus apsvērumus. Tikmēr privātajam sektoram šādi apsvērumi var būt brīvprātīgi. Šādā kontekstā sociālās investīcijas ir jebkuras investīcijas izglītības, veselības, nodarbinātības un sociālās aprūpes nozarēs. To primārais mērķis ir atbalstīt, attīstīt, pilnveidot cilvēkus. Pat ja tās paredz ieguldījumus fiziskā infrastruktūrā, to morālā nozīme ir neizbē-

gami saistīta ar cilvēkresursu attīstību. Tomēr Latvijā politiskā līmenī šīs nozares joprojām tiek uztvertas kā tādas, kur resursi tiek nevis *investēti*, bet *iztērēti* – tātad bez perspektīvas sniegt finansiālu atdevi.

Globālās finanšu krīzes laikā tieši šīs nozares pieredzēja ievērojamu finansējuma samazinājumu – ne tikai Latvijā. Šāds sabiedrisko izdevumu samazinājums tika pamatots ar nepieciešamību uzlabot valsts fiskālo stāvokli. Tomēr analītiķi norādīja uz kļūdainiem pieņēmumiem, ko raksturoja šāda pieeja, sakot, ka ierobežojumi sociālo izdevumu jomā mazinās iekšzemes kopproduktu un līdz ar to faktiski *pasliktinās* fiskālo balansu nākotnē.

Pētnieku grupa *Reeves, et al.*⁵ analizēja, kā investīcijas dažādos sektoros veicina vai samazina ekonomisko izaugsmi, rēķinot fiskālā multiplikatora dinamiku. Fiskālais multiplikators apzīmē investīciju atdevi par katru iztērēto dolāru: ja tā vērtība pārsniedz 1, tad katrs iztērētais dolārs ģenerē papildu ekonomisko aktivitāti. Piemēram, ja fiskālais multiplikators ir 2, tad katrs iztērētais valdības dolārs rada vienu papildu dolāru tautsaimniecībā. Tas ir iespējams tāpēc, ka saņemtais dolārs rada ekonomisku darbību, kas citkārt nebūtu notikusi.

Pētnieki analizēja fiskālā multiplikatora dinamiku 25 Eiropas Savienības valstīs gan laikposmā pirms 2008. gada recesijas, gan arī recesijas periodā. Secinājumi var šķist pārsteidzoši. Pirms recesijas katrs valdības iztērētais do-

5. Reeves, A., Basu, S., Mckee, M., Meissner, C., Stukler, D. Does investment in the health sector promote or inhibit economic growth? *Globalization and Health*. 2013. 9 (43).

lārs ģenerēja papildu 1,61 dolāru – tātad valdības investīcijas kopumā veicināja ekonomisko izaugsmi. Tomēr īpaši zīmīgs ir sektorāls skatījums – vispozitīvākie fiskālie multiplikatori bija vides (8,39), kultūras (8,24), izglītības (7,57) un veselības aprūpes jomās (4,32). Tātad katrs iztērētais dolārs šajās nozarēs ģenerēja jaunu, ekonomiski izmērāmu darbību, kas sniedza pozitīvu ieguldījumu valsts kopējā izaugsmē. Savukārt fiskālais multiplikators bija negatīvs (tātad investīcijas mazināja kopējo izaugsmes rādītāju) aizsardzības nozarē (-9,8). Tātad katrs iztērētais dolārs radīja gandrīz 10 dolāru izplūdi no tautsaimniecības aprītes.

Šie skaitļi gan kļūst mazāki, ja tiek salāgoti ar aizdevumu procentu likmju, bezdarba un citiem faktoriem, tomēr tendence ir nemainīga – investīcijas veselības aprūpē, sociālajā aizsardzībā, izglītībā *veicina* izaugsmi, savukārt investīcijas aizsardzības sektorā *samazina* izaugsmi. Tas ir skaidrojams ar to, ka ieguldījumi veselības aprūpē stimulē vietējo tautsaimniecību: izlietotā nauda pārsvarā paliek valstī. Savukārt investīcijas aizsardzības nozarē ir importintensīvas un tātad pārsvarā plūst projām no valsts. Rezultāti arī liecina, ka, jo lielāki bija valdību tēriņi recesijas laikā, jo lielāks bija IKP apmērs uz vienu iedzīvotāju. Secinājums ir skaidrs – valsts investīcijas izglītībā, veselībā utt. ir izaugsmei labvēlīgas.

Šāds secinājums jau pats par sevi var likties pietiekami nozīmīgs, un tāds tas tiešām arī ir, ņemot vērā Latvijas politikā ierasti konsekvento pieņēmumu par attiecīgo nozaru negatīvo ekonomisko atdevi. Tomēr šādā rakursā nav iespējams vienmēr novērtēt, vai in-

vestīcijām ir arī sociāla, ne tikai ekonomiska vērtība. Nav iespējams precīzi pateikt, vai investīcijas ir kvalitatīvas un atbilst iedzīvotāju vajadzībām. Tāpēc ir lietderīgi apskatīt investīciju sociālās atdeves konceptu, kura mērķis ir integrēt aprēķinus arī šādus apsvērumus.

Investīciju sociālā atdeve

Investīciju sociālās atdeves modeļa pirmsākumi ir rodami pagājušā gadsimta 90. gadu vidū, kad filantropiskā investīciju kompānija *Robert's Enterprise Development Fund* (saīsināti – REDF) centās paplašināt savu investīciju izvērtēšanas bāzi. Tā kā kompānija veica ieguldījumus sociālos uzņēmumos, kam peļņa bija sekundārs darbības mērķis, tad veikto investīciju efektivitātes novērtējums nevarēja balstīties tikai finansiālos apsvērumos. REDF veica ieguldījumus vairākās organizācijās, kuru mērķis bija atgriezt cilvēkus darba tirgū. Projektam noslēdzoties, REDF izvērtēja ne tikai organizāciju finansiālos rādītājus, bet arī sociālekonomiskos sasniegumus. Cita starpā tie iekļāva aprēķinus par mērķgrupu nodokļu maksājumiem un sabiedrisko pakalpojumu lietotāju skaita samazinājumu. Tātad investīciju sociālā atdeve tika vērtēta pēc sabiedriskā sektora ienākumu palielinājuma (nomaksāto nodokļu ziņā) un sabiedriskajiem pakalpojumiem atvēlēto izdevumu samazinājuma (jo cilvēki, kas nonāca darba tirgū, vairs neizmantoja pabalstus vai izmantoja tos mazāk).

Laika gaitā šis modelis ir ticis pilnveidots un ieguvis sistemātisku, pat izsmalcinātu metodoloģiju, kuras rezultātā tiek iegūta matemātiska proporcija (piemēram, attiecība 5:1 norāda, ka

katrs investētais dolārs ģenerē sociālo vērtību piecu dolāru apmērā). Kāda ir šī metodoloģija?

Modelis paredz vairākus soļus. Pirmais ir analizējamās darbības jomas noteikšana un iesaistīto pušu identifikācija. Tātad, veicot analīzi, ir jānosaka, kas tiks un kas netiks ņemts vērā kopējā aprēķinā. Piemēram, projekts, kura mērķis ir sniegt jaunu pakalpojumu personām ar invaliditāti, precīzē gan pakalpojuma saturu, gan dzīves jomas, kas tiks ietekmētas, saņemot pakalpojumu, gan visas iesaistītās puses – pakalpojuma saņēmējus, īstenotājus, finansētājus, kā arī, piemēram, politiskās institūcijas. Šajā modelī liels uzsvars tiek likts uz visu iesaistīto pušu identifikāciju, lai censtos korekti izmērīt ietekmi dažādos līmeņos, kaut arī galvenā uzmanība joprojām tiek veltīta pakalpojuma saņēmējiem vai projekta mērķgrupai.

Otrais posms paredz iznākumu kartēšanu. Šajā sadaļā ir nepieciešams precīzēt visu pušu ieguldījumus – piemēram, nevalstiskās organizācijas var investēt savus finanšu resursus, kam ir skaidra monetārā vērtība, bet tām var būt arī citi ieguldījumi. Piemēram, brīvprātīgie velta savu laiku noteiktām aktivitātēm vai tiek piesaistītas citas organizācijas, kas palīdz ar mantiskiem resursiem. Arī šādiem ieguldījumiem ir nepieciešams definēt monetāro vērtību. Šajā posmā ir jādefinē arī plānotās "saražotās" vērtības. Piemēram, ja projekts paredz izveidot jaunu dienas centru jauniešiem, tad ir jānorāda, ka rezultāts būs jauna būve un citi infrastruktūras elementi. Visbeidzot, otrā posma noslēgumā ir jāmin faktiskie projekta iznākumi. Piemēram, ja mērķis paredzēja ciešāku jauniešu

sociālo integrāciju, samazinātu noziedzumu skaitu, iesaisti nodarbinātībā vai praksē utt., tad sadarbībā ar iesaistītajām pusēm ir nepieciešams identificēt, vai šie mērķi būs sasniegti.

Modeļa trešais posms paredz iegūt pierādījumus identificētajiem iznākumiem un piešķirt tiem vērtības. Piemēram, kā noteikt, vai ir palielinājusies jauniešu sociālā integrācija? Kā var noteikt, vai jauniešiem ir samazinājies risks iesaistīties noziedzīgās vai destruktīvās darbībās?

Šī modeļa daļa pieprasa radošumu un metodoloģisku precizitāti, jo iznākumiem ir nepieciešams noteikt arī monetāru vērtību, kas vēlāk tiks izmantota investīciju sociālās atdeves aprēķināšanā. Sociālās integrācijas rādītājs var būt, piemēram, lielāka vēlme pavadīt laiku kopā ar vienaudžiem, nodarbojoties ar sportu, mākslu vai citām aktivitātēm. Šādu iznākumu var korelēt ar datiem par jauniešu noziedzību vai psihotropisko vielu lietošanu, kas palielina veselības aprūpes sistēmas slogu. Šos datus var iegūt, gan intervējot pakalpojuma saņēmējus, gan izmantojot citas metodes. Tomēr šiem iznākumiem ir būtiski piešķirt monetāru vērtību. Piemēram, var veikt standarta aprēķinu, cik izmaksā viena pastrādātā nozieguma administrēšana, vai cik veselības aprūpes sistēmai izmaksā vienas personas ar atkarību aprūpe vai sociālā rehabilitācija. Šos aprēķinus var izmantot, lai izskaitļotu ietaupījumus, kas veikti, pateicoties iecerētā risinājuma aktivitātēm.

Modelis paredz papildu soļus, lai noteiktu, vai iznākumi ir sasniegti, pateicoties jaunajam projektam, vai citu neatkarīgu faktoru dēļ. Tomēr galve-

nie principi ir skaidri – noteikt iznākumu rādītājus un piešķirt tiem monetāru vērtību, izmantojot standartizētus finansiālus aprēķinus, lai gala rezultātā izskaitļotu proporciju, kas atsaucināta no finansiālās investīcijas apjoma un izmaksām, kas būtu jāveic, ja projekts netiktu īstenots. Šis modeļa daļas ir neizbēgami apstrīdamas, jo piešķirt precīzu finansiālu vērtību sociāliem iznākumiem nav viennozīmīgs lēmums. Turklāt ir sarežģīti salīdzināt atšķirīgus projektus, kas īstenoti dažādās jomās, sadarbībā ar citām mērķgrupām utt. Visbeidzot, modelis paredz mikrolīmeņa pieeju – ir grūti panākt kopskatu par dažādu sociālo investīciju sasniegtajiem ekonomiskiem ieguvumiem, jo vairāk, ja tie ir savstarpēji saistīti. Labākajā gadījumā var iegūt tikai aptuvenu priekšstatu, kas var būt neizmantojams rīcībpolitikas ietvaros. Tāpēc vēlos iezīmēt arī trešo pieeju, kuras pamatā ir aprēķins par izmaksām, kas rodas investīciju trūkuma rezultātā.

Starptozaru aprēķins

Kvalitatīvam mājoklim ir būtiska nozīme ne tikai individuālas labsajūtas līmenī, bet arī cilvēka veselībai kopumā. Mājoklis, kurā ir pelējums vai mitrums, var veicināt dažādas respiratoras saslimšanas (astmu, bronhītu utt.). Kā arī slikti projektēts mājoklis vai degradēta vide var veicināt dažādus nelaimes gadījumus, kas tāpat palielinās izmaksas veselības aprūpes sistēmā. Eiropas Savienības aģentūra *Eurofound*⁶ veica pētījumu, kura mērķis bija aprēķināt sliktas kvalitātes ▶

6. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1604en_0.pdf

mājokļu ietekmi uz veselības aprūpes sistēmu katrā dalībvalstī, tai skaitā Latvijā. Pētījumā tika secināts, ka ikgadējās izmaksas, ko rada slikti mājokļi, visā Eiropas Savienībā ir nepilni 200 miljardi eiro. Savukārt mājokļu kvalitātes uzlabošana prasītu investīcijas 295 miljardu eiro apmērā. Autori norāda, ka gadījumā, ja nepieciešamās investīcijas tiktu īstenotas uzreiz, tad tās atmaksātos 18 mēnešu laikā. Respektīvi, kvalitātes uzlabošana mazinātu izmaksas veselības aprūpes sistēmā, šādi nodrošinot, ka investīcijas ir faktiski *pašfinansējošas*.

Arī šajā gadījumā metodoloģija izmanto standartizētus aprēķinus par noteiktu veselības problēmu izmaksām, kā arī standartizētu nepieciešamo uzlabojumu tāmi. Autori vispirms nosaka sešas kategorijas, kas raksturo mājokļu kvalitāti, un ievāc datus no respondentiem, kuri norāda, vai attiecīgā problēma skar viņu dzīvesvietu; piemēram, Latvijā 30% māj-saimniecību respondenti norāda, ka viņu mājoklim ir vismaz trīs no sešām pētījumā iekļautajām kvalitātes problēmām. Pēc tam autori veic aprēķinu par izmaksām, kas rastos, ja visi labojumi tiktu veikti. Šajā gadījumā autori izmanto Lielbritānijā izstrādātu standartizētu tāmi, kas ir pielāgota katras valsts situācijai materiālu un darbspēku izmaksu jomā. Tomēr jāatzīmē, ka pilnvērtīgs skatījums būtu iespējams tikai tad, ja šāda tāme tiktu izstrādāta atbilstoši Latvijas situācijai, kam savukārt būtu nepieciešams ievērojams pētnieciskais resurss. Jāatzīmē, ka izmaksām tiek piemērots arī koeficients, jo ne visas kvalitātes problēmas ir vienlīdz lielas, kas norāda uz šādas pieejas metodoloģisku ierobežojumu:

veicot aprēķinus, ir neizbēgami jāpaļaujas uz standartizētiem izvērtējumiem, kas ne vienmēr atbilst realitātei.

Secināts, ka Latvijas mājokļu kvalitātes problēmu novēršanai būtu nepieciešami 4,4 miljardi eiro jeb aptuveni 5400 eiro uz vienu māj-saimniecību. Tajā pašā laikā pētnieki veic aprēķinus par tiešiem un netiešiem ietaupījumiem, kas rastos šādu investīciju rezultātā. Arī šajā gadījumā ir jāpaļaujas uz standartizētiem mērījumiem par noteiktu problēmu izmaksām plašākā sabiedrībā. Piemēram, Lielbritānijā mitruma novēršana vienā mājoklī ietaupītu 321 eiro veselības sektoram un 813 eiro sabiedrībai kopumā (rēķinot potenciālo ienākumu zudumu, kas rodas veselības problēmu dēļ). Latvijā ietaupījumi veselības sektoram problēmu novēršanas gadījumā būtu aptuveni 68 miljoni eiro gadā, bet sabiedrībai kopumā pat 1,3 miljardi. Tātad var secināt, ka investīcijas mājokļu kvalitātes uzlabošanā atmaksātos aptuveni trīs gadu laikā (investīciju apjomu izdalot ar ietaupījumiem), tomēr ietaupījumi turpinātos arī nākamajos gados.

Raksta ietvaros varu sniegt tikai īsu un vispārēju ieskatu šādā metodoloģijā, taču aprēķina principi ir skaidri: veikt noteiktu problēmu izpēti, pamatojoties uz aptaujām; piešķirt monetāru un pamatotu vērtību izmaksām, kas rodas investīciju trūkuma rezultātā, papildus aprēķinot nepieciešamo investīciju apmēru. Šāda pieeja, protams, būs aptuvena; metodoloģija nevar būt precīza, paļaujoties uz standartizētu aprēķinu. Tomēr tā var sniegt vērtīgu pamatu investīciju rīcībpolitikas veicināšanai, paplašinot uzskatus par *vērtīgām* investīcijām un to atdevi ilgākā laika posmā.

Noslēgums

Raksta sākumā es iezīmēju divas atšķirīgas investīciju paradigmas. Patlaban valdošā paradigma balstās pieņēmumos par privātā sektora pārākumu jebkuru investīciju realizācijā un publiskā sektora fundamentālo nespēju veikt labas investīcijas. Otra paradigma uzsver pretējo – sabiedriskā sektora investīcijas ir nepieciešams pamats privāta rakstura investīcijām un spēj sasniegt mērķus, ko privātais sektors nekad nespēs. Raksta turpinājumā sniedzu trīs piemērus tam, kā iespējams piešķirt pozitīvu lomu sociālām investīcijām, vispirms atsaucoties uz pētījumu, kur pierādīts "sociālo nozaru" produktīvais ieguldījums ekonomikas izaugsmē. Tam sekoja piemērs par investīciju sociālo atdevi – pārsvarā individuālu projektu izvērtējumu, iekļaujot mērījumus par projektu iznākumiem, kas balstīti standartizētos monetārās vērtības aprēķinos. Visbeidzot, trešais piemērs atsaucas uz *Eurofound* pētījumu, kas ir zināms vidusceļš starp vispārēju skatījumu uz izaugsmes rādītājiem un specifisku izvērtējumu par individuālu projektu atdevi. Šajā piemērā galvenā uzmanība ir pievērsta noteiktu problēmu medicīniskajām un sociālajām izmaksām, kam tiek pretostatīts aprēķins par nepieciešamo investīciju apjomu šo problēmu novēršanai, lai tādējādi noteiktu ietaupījumu vērtību ilgākā laika posmā gadījumā, ja investīcijas tiek realizētas. Tā kā šī pieeja tāpat balstās standartizētos izmaksu aprēķinos, tad secināms, ka Latvijas rīcībpolitikas kvalitāte uzlabotos, ja tiktu veikti pētījumi un sekmēta datu ieguve par situāciju mūsu valstī, kas šādus aprēķinus ļautu izmantot ar lielāku precizitāti un pārlicību.

Izmantoto avotu saraksts

1. Arrillaga-Andreessen, L., Hoyt, D. An Introduction to Social Return on Investment, Case No. SI65. Stanford Graduate School of Business. 2003.
2. Banke-Thomas, A., Madaj, B., Charles, A., Broek van den N. Social Return on Investment (SROI) methodology to account for value for money of public health interventions: a systematic review. BMC Public Health. 2015. 15, (582)
3. Cabinet Office, Office of the Third Sector, A guide to Social Return on Investment
4. Eurofound. Inadequate housing in Europe: Costs and consequences, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2016.
5. Reeves, A., Basu, S., Mckee, M., Meissner, C., Stukler, D. Does investment in the health sector promote or inhibit economic growth? Globalization and Health. 2013. 9 (43).
6. <https://www.socialvalueint.org/>(skatīts 19.04.2022.)

Spēks vajadzīgs, lai pateiktu paldies: intervija ar Arseniju Pavlovski

Arsenijs Pavlovskis

Arsenijs Pavlovskis ir psihologs SIA "Pusaudžu resursu centrs"¹ un VSIA "Ģintermuīža"², un sociālais darbinieks programmā pusaudžiem ar uzvedības problēmām "Dari", ko īsteno biedrība "Resilience centrs"³. Arsenijs ir ukraiņis, kurš kopā ar sievu 2013. gadā pārcēlās uz dzīvi Latvijā no Krievijas. Uz sarunu viņu aicinājām, lai gūtu priekšstatu par nepieciešamo atbalstu cilvēkam, kurš plānoti vai neplānoti ir spiests uzsākt jaunu dzīvi nezināmā valstī, un lai smeltos profesionālus padomus, ko šādās situācijās varam darīt mēs – gan kā sociālie darbinieki, gan kā līdzpilsoņi.

Ar Arseniju sarunājās Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākā eksperte Liesma Ose.

Nav noslēpums, ka tu esi no Ukrainas. Pastāsti, kā tas ir noticis, ka esi izvēlējies dzīvot Latvijā?

1. Organizācijas mājas lapas adrese: <https://pusaudzucentrs.lv/>
2. Organizācijas mājas lapas adrese: <http://www.gintermuiza.lv/>
3. Organizācijas mājas lapas adrese: <http://resilience.lv/>

Mana tautība un izcelsme ir sarežģīts jautājums. Esmu Krievijas pilsonis. Uz Latviju pārcēlos no Krievijas. Mans tēvs ir ukraiņis, kurš dienēja padomju armijā. Kad 1991. gadā sabruka Padomju Savienība, mums bija jāizvēlas – palikt Krievijā vai atgriezties Ukrainā. Mēs par to ģimenē nopietni runājām un pieņēmām lēmumu palikt Krievijā, jo tēvam tur bija darbs, mums bija, kur dzīvot. Sākot strādāt par psihologu, piedalījies daudzos sadarbības projektos ar Ukrainu. 2013. gada vasarā strādāju Doņeckas apgabalā starptautiskā organizācijā "Ārsti bez robežām", un jau tajā laikā mums ar sievu bija diskusija par dzīvesvietu, jo bija skaidrs, ka strādāt sociālajā jomā, piemēram, ar mobingu skolā vai atkarīgiem cilvēkiem Krievijā nebūs iespējams, jo politika ietekmēja mūsu iespējas darīt to godīgi. Piemēram, mēs strādājām HIV profilakses jomā starp cilvēkiem, kuri lieto narkotikas. Viena no pierādījumiem balstītām HIV profilakses metodēm ir šjirču izplatīšana šīs mērķa grupas ietvaros, bet Maskavā tolaik šī prakse tika pielīdzināta narkotiku propagandai. Maskavas skolās viens no mobinga iemesliem bija augstais rasisms, homofobijas un

eiblisma⁴ līmenis skolēnu vidē. Bet oficiālās propagandas pamatā bija arī homofobija, necieņa pret citām kultūrām un nicinājums pret neaizsargātiem un vājiem cilvēkiem. Šajā situācijā, lai cīnītos pret mobingu skolās, bija jācīnās arī pret oficiālo propagandu. Tas bija iespējams tikai nevalstisko organizāciju ietvaros, bet finansējums šīm organizācijām bija pamatā no starptautiskiem fondiem un apjoma ziņā ļoti ierobežots. Nevarēja strādāt valsts organizācijās un neatbalstīt oficiālo militāro un homofobisko retoriku. Izšķiršanās bija starp Ukrainu, jo tur ir manas saknes, un starp Latviju, kur sieva un es iepriekš studējām "Attīstībā"⁵, un kur bija dzīvojusi Aleksandras vecmāmiņa. Tajā laikā Latvijā tika īstenota repatriācijas programma, un, tā kā sieva gribēja turpināt studijas doktorantūrā, pieņēmām lēmumu pārcelties uz Latviju. 2013. gada novembrī saņēmām pastāvīgās uzturēšanās atļaujas un jau decembrī ieradāmies Rīgā. Tajā pašā laikā sākās Maidans⁶ un notikumi Kijivā. Olimpiskās spēles Sočos un Maidans Ukrainā – tāds bija mūsu pārcelšanās fons.

Kad bērniībā man jautāja, kas es esmu pēc tautības, es vienmēr atbildēju, ka esmu ukraiņis, kas dzīvo Krievijā.

4. Aizspriedumi un diskriminācija attiecībā pret cilvēkiem ar invaliditāti, uzskatot, ka viņu spējas ir ierobežotas.

5. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" (šeit un turpmāk redakcijas piezīmes).

6. Eiromaidans jeb Pašcieņas revolūcija ir apzīmējums pret Ukrainas valdību vērstajai protesta kustībai, kas sākās 2013. gada 21. novembrī, kad Ukrainas prezidents publiski paziņoja, ka vairs nevēlas parakstīt asociācijas un tirdzniecības līgumu ar Eiropas Savienības valstīm.

Studiju laikos kāda mana draudzene veica pētījumu par biculturālām ģimenēm Krievijā un aicināja piedalīties arī mani. Es nodomāju, ka viņa sajukusi prātā (smejas). Nu kāda man biculturāla ģimene, mums viena kultūra, man likās, ka mēs neatšķiramies. 2013. gadā es sapratu, ka ir nozīmīgas atšķirības. Man sanāca tāda kā šķiršanās ar savu Krievijas identitātes daļu. Tas bija smags process.

Pastāsti, kā tu kā profesionālis īsteno sevi Latvijā, un kuri bija resursi no tavas pieredzes, kas tev visvairāk palīdzēja uzsākt strādāt tieši šeit!

Pēc pārcelšanās apmeklējām visus iespējamus latviešu valodas kursus un izmantojām visu atbalstu, ko valsts piedāvāja repatriantiem. Vieni kursi bija grūtāki, citi vieglāki. Pēc trīs mēnešiem nokārtoju eksāmenu un ieguvu A2 valodas līmeni. Tas nozīmē, ka parastās dzīves situācijās kaut kā varēju valodu izmantot. Bet es nezināju, kā pajautāt "Вы выходите?" sabiedriskajā transportā, vai to, cik kas maksā. Es joprojām reizēm nesapratu, ko man saka. Nezinu, vai tas saistīts ar kursiem vai valodas specifiku, bet spēja saprast, ko man saka, attīstījās vēlāk nekā spēju kaut ko pateikt. Apliecību par valsts valodas C līmeni ieguvu pēc 3 gadiem.

Maidana laikā es gribēju braukt uz Ukrainu un piedalīties, bet – paldies Dievam, ģimenei vai draugiem – sapratu, ka svarīgāk darīt to, ko es varu, un dalīties pieredzē. Man bija iespēja un es Ukrainā vadīju treniņus, piedalījies dažādos projektos, ▶

7. Jūs izkāpsiet? (tulkojums no krievu val.)

un pavadīju tur diezgan daudz laika. Vēlāk man bija problēmas, kad es ceļoju caur Krieviju vai uz Krieviju, viņi skatījās pasē, kur tikai "три зубы Україна"⁸. Bija daudz jautājumu, ko es tur darīju, kāpēc es 2014. gadā deviņas reizes braucu uz Ukrainu.

Profesionāli es nezināju, kā [sākt strādāt Latvijā]. Organizācijas, kas sniedz sociālos pakalpojumus nevarēja paskaidrot, ko man darīt, lai sāktu strādāt. Tāda tieša ceļa nebija, bija jāmeklē pašam. Mums palīdzēja Mira Tsargand, kura tajā laikā strādāja "Sociālo pakalpojumu aģentūrā". Lai gan mana latviešu valoda bija vāja, sāku strādāt ar pusaudžiem. Bija noderīgi, ka maza nevalstiska organizācija piedāvāja reālu iespēju strādāt ar bērniem, jo profesionālā dzīves joma man ir ļoti svarīga. Kad bijām jaunāki, ar sievu ceļojām nolūkā uzzināt, kā strādā citur, bija interese, kas tur notiek sociālajā jomā. Strādājot programmā "Dari"⁹, es beidzot sapratu, kas ir Latvija. Mēs daudz ceļojām pa Latviju, organizējam nometnes, un, esot kopā ar bērniem, iepazīnos ar Latviju. Lai gan tagad kā psihologs strādāju arī "Pusaudžu resursu centrā" un "Ģintermuižā", man ir svarīgi saglabāt simbolisku saikni ar šo organizāciju, tāpēc turpinu reizi nedēļā vadīt nodarbības programmā "Dari".

Ar manu profesionālo identitāti ir līdzīgi kā ar sajūtām par to, ka esmu Krievijas ukrainis. No vienas puses esmu klīniskais psihologs, no otras puses – sociālais darbinieks. Es arvien strādāju sociālajā jomā kā psihologs, kā *outreach*¹⁰ darbinieks. Pēc atbraukšanas uz Latviju manu psihologa diplomu organizācija, kas atzīst diplomus¹¹, pielīdzināja bakalaura grādam. Tas raksturo Latvijas realitāti dažās jomās. Man bija speciālista diploms, ko Krievijā atzīst kā maģistra grādu. Tā kā studiju laikā mainīju universitātes, kam pa vidu bija akadēmiskais atvaļinājums, viņi uztvēra, ka es mācījos 3 gadus, un ar 3 gadiem nepietiek, lai būtu maģistra grāds. Un atkal bija izaicinājums – ko darīt. Aizmirst par savu psihologa diplomu¹² un strādāt kā sociālajam darbiniekam, jo man ir maģistra grāds sociālajā darbā. Man tomēr bija svarīgi saglabāt to [psihologa profesionālās] identitātes daļu, un es iestājos maģistrantūrā Rīgas Stradiņa universitātē.

Tagad es neesmu pārliecināts, vai tas bija pareizais lēmums, jo mācīties bija smagi. Esmu pārliecināts, ka augstākā izglītība ir visdrošākais veids, kā iekļauties profesionālajā dzīvē. Praksē [studiju laikā] man bija iespēja paskatīties, kas notiek "Vaivaros"¹³, kas notiek slimnīcās un ko dara psihologi. Ļoti atšķiras psihologa

loma Maskavā un psihologa loma Latvijā, un tās atšķirības saprast, vienkārši atbraucot, nebūtu viegli. Studijas joprojām turpinu, tāpēc tagad strādāju kā psihologs [cita psihologa] uzraudzībā.

Vai tev ir bijusi pieredze darbā ar kara bēgļiem?

Tieši ar kara bēgļiem es neesmu strādājis. Ukrainā, projektā, kurā es piedalījos, protams, bija arī dalībnieki no Doņeckas apgabala. Viņiem bija paaugstināts stress un traumatiska pieredze. Cilvēki bija spiesti pārcelties no dzimtās vietas uz citu vietu savā valstī, un kultūratšķirības traucēja iesakņoties. Dažreiz viņi sastapās ar diskrimināciju un agresiju. Attiecības starp austrumukraiņiem un rietumukraiņiem nav vieglas. Ir stereotipi, kuri ietekmē [saprāšanos un saziņu]. Doņeckas un Luhanskas reģioni ir industriālie reģioni. Cilvēki ir pieraduši pelnīt naudu ar smagu darbu. Šajā reģionā cilvēki runā krieviski. Daudzi nepieņēma ukraiņu nacionālo kultūru un vēsturiskos varoņus. Savukārt Centrālās un Rietumukrainas iedzīvotāji izturas pret Doņeckas un Luhanskas apgabalu iedzīvotājiem kā mazizglītotiem, agresīviem un prokrieviskiem. Kad sākās karš, protams, stereotipi saasinājās. Kad no Doņeckas cilvēki bēga uz Kijivu, vietējie viņiem negribēja izīrēt dzīvokļus, bija sarežģīti konflikti skolās.

Latvijā katru dienu pāri robežai pa dažādiem ceļiem nokļūst apmēram no 150 līdz 350 bēgļu no Ukrainas. Vairums ir sievietes ar bērniem vai vecāka gada gājuma vīrieši. Latvijas sociālā sistēma ir ļoti lielu izaicinājumu priekšā – kā labāk atbalstīt bēgļus no Ukrainas. Jāņem

vērā, ka cilvēki, kas pie mums ierodas, visi nav etniskie ukraiņi, ir arī krievi: valsts pati ir daudzietniska. Kā tu domā, kāpēc ir svarīgi atbalstīt bēgļus no Ukrainas un kā to darīt vislabāk? Kādi būtu tavi ieteikumi?

Es teiktu, nevis Ukrainas krievi, bet ukraiņi, kuri ikdienā runā krieviski. Esmu novērojis, ka lielākā daļa no etniskajām minoritātēm tagad pārceļas uz savām [izcelsmes] valstīm. Rietumukrainā dzīvo samērā liela ungāru kopiena, ir rumāņi, kuri tagad pārceļas uz Rumāniju. Nozīmīga kopiena ir arī Krimas tatāri. Tāpēc krievi – tas ir sarežģīts jautājums. Šo jautājumu tagad politiski izmanto Putins, lai attaisnotu karu, ka tur dzīvo krievi, kuriem piespiedu kārtā jārunā ukraiņiski. Harkivas apgabals, īpaši Harkivas pilsēta, kurā dzīvo divi miljoni cilvēku, pamatā ir krievu valodā runājošu cilvēku pilsēta. Bet identitātes ziņā viņi, lai gan tā būs vispārināšana, nav priecīgi, ka "krievi atnāca", jo viņi ir ukraiņi. Arī Kijivā, galvaspilsētā, cilvēki runā krieviski. Tā ir valodu mijiedarbība. Tā kā valodas ir līdzīgas un tuvas, tad mijiedarbība ir ļoti liela. Cilvēki runā arī suržikā¹⁴.

Atgriežoties pie atbalsta, kas nepieciešams bēgļiem. Pirmkārt, pamatlīetas: mājoklis, apģērbs, ēdiens. Cilvēki tagad brīvprātīgi to nodrošina, un es ceru, ka tā turpināsies. Grūtāk būs pēc mēneša, jo, kad iestāsies izdegšana, tā iniciatīva visiem mums zudīs. No savas pieredzes varu teikt, ka ir svarīgi pēc iespējas ātrāk ukraiņiem nodrošināt iespēju sākt strādāt. Kad cilvēks pār-

14. Sajaukums starp ukraiņu un krievu valodām.

8. Ukrainas trīs "zobi" (*tulkojums no krievu val.*). Vizuāls salīdzinājums ar Ukrainas ģerboni.

9. Saskarsmes programma pusaudžiem ar uzvedības traucējumiem "Dari", ko īsteno Resiliences centrs.

10. Šeit domāts ielu darbs: klientu sasniegšana un uzrunāšana viņu vidēs.

11. Akadēmiskās informācijas centrs.

12. Latvijā praktizējošam psihologam nepieciešams maģistra grāds, savukārt sociālā darbinieka kvalifikācijas pamats ir bakalaura grāds.

13. Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari".

ceļas, viņa identitāte ir ievainota. "Es aizbēgu no savas valsts, kur cilvēki cīnās pret okupantiem, bet es no frontes pēc iespējas tālāk." Vainas sajūta. Vēl – "es neesmu spējīgs sevi uzturēt, cilvēki man palīdz, es esmu bezspēcīgs." Tā bezspēcības sajūta arī ir viens no draudiem. Pēc iespējas ātrāk svarīgi sākt strādāt, sajūst, ka esmu pilnvērtīgs cilvēks. Darīt ko jēgpilnu. Saviem kolēģiem es varu pateikt, ka profesionālā identitāte ir svarīga. Ja sociālais darbinieks no Kijivas atbrauks un ceps maizītes Rimi, ok, būs nauda, bet svarīgāk darīt ir to, ko es protu.

Tā kā mums [Latvijā] ir ierobežota pašu kapacitāte palīdzēt, jāņem talkā profesionāli cilvēki, kuri atbrauc pie mums no Ukrainas. Ukraiņi var atbalstīt ukraiņus profesionāli. Viņi to jau dara. Ukraiņu skolotāji uzreiz meklē iespēju sākt mācīt bērnus. Psihologi piedāvā palīdzību savējiem caur atbilstošām Facebook grupām. Ukraiņi palīdz viens otram atrast mājokli, atbalsta viens otru.

Sākumā domāju, ka uz Latviju brauc tie, kuriem te ir radnieki. Bet pēc nesenām sarunām ar bēgļiem sapratu, ka daži vienkārši atbrauca, jo bija iespēja atbraukt. Ieradās Polijā, redzēja autobusu, uz kura rakstīts "Latvija", un nolēma – braucam. Un cilvēki brauca bez nekā, viņi nesaprata, kas ir Latvija. Daži pat nezināja, vai Rīga ir Latvijas vai Lietuvas galvaspilsēta. Svarīgi tagad pēc iespējas ātrāk viņus noorientēt mūsu vidē, palīdzēt pamatvajadzību ziņā un pēc iespējas nodarbināt.

"Pusaudžu resursu centrā" mums pirmā doma bija, ka būs traumas, ievainoti bērni, kuriem vajadzīga psiholoģiska un psihiatriska palīdzība. Pro-

tams, tādi bērni būs, un būs bērni ar attīstības traucējumiem, kuriem vajadzīgs regulārs atbalsts. Bet no savas pieredzes zinu, ka cilvēkiem un ģimenēm, kas pie mums nokļuvušas, svarīgi saprast, kādā valstī viņi nokļuvuši, kur atrodas jūra; saprast, ko var darīt Latvijā, iekļauties reālā dzīvē. Komunikācija ar vietējiem cilvēkiem ir svarīga. Bērni paliek bērni, viņiem viss jaunais ir interesants. Dažus interesē vēsture, dažiem patīk futbols. Ukrainā futbols ir attīstīts un populārs. Svarīgi visu to saprast. Latvijā cilvēki prot organizēt nometnes, pārgājienu, laivu braucienus: tas viss ir svarīgs, tas Ukrainas cilvēkiem palīdzēs, to var piedāvāt visiem. Mēs [kā profesionāļi] varam nodrošināt īpašu palīdzību, ja traumas sekas ir negatīvas. Bet nav labi visiem piedēvēt uzreiz upura lomu. Daži no viņiem ir spējīgi paši tikt galā ar to, ko pārdzīvojuši, izmantojot savus resursus, kopienas un ģimenes resursus. Mums ir svarīgi saglabāt attieksmi, ka viņi ir veseli cilvēki, kuri pārdzīvo ļoti smagu un nenormālu situāciju. Uzbrukumu. Karu.

Es pats esmu bijis pārprasts, un no šīm situācijām mācos. Satiku autoostā vienu piecpadsmīgadīgu meiteni. Redzu, ka viņai grūti saprast, kur viņa atrodas, un ka viņa kaut ko meklē. Es uzreiz piedāvāju palīdzību: parādīt atbalsta iespējas, palīdzēt, ja nav, kur dzīvot, un tā tālāk. Bet ar viņu viss bija kārtībā, un viņa diezgan asi uz to reaģēja, viņai mani jautājumi nepatika. Viņai bija vajadzīgs tikai internets – lai es padalos ar internetu un viss. Arī, piedāvājot ēdienu, ja cilvēks neprasa, var nošaut greizi. Naudu piedāvājot, arī cilvēki apvainojas. Man bijušas divas situācijas, kad es nejauši apvainoju cilvēku ar savu palīdzības

piedāvāšanu. Svarīgāk saprast, kādas ir vajadzības.

Tev ir liela pieredze darbā ar pusaudžiem. Pastāsti, lūdzu, par kara traumatiskās pieredzes ietekmi uz bērnu dzīvi. Kas sociālajiem darbiniekiem būtu jāzina par traumatiskās pieredzes sekām cilvēkos?

Traumatiskas pieredzes sekas pusaudžiem izpaužas uzvedības traucējumos. Agresivitāte, paškaitējums. Pusaudzis uzvedas antisociāli, bieži strīdas, kaujas katru dienu. Jā, mēs viņu nosodām. Bet tādai uzvedībai var būt pamats: trauma. Pēc kara tā var būt. Un otra izpausme – noslēgties, pārdzīvot to visu iekšēji. It kā viss kārtībā, viss ir normāli, bet pusaudzis graiza ķermeni, murgo. Tās izpausmes var būt dažādas.

Citus, iespējams, vajadzēs uzreiz sūtīt pie psihiatra, bet dažiem vienkārši būs vajadzīgs laiks, droša vide, iespēja parunāt ar citiem. Saprast, ka vide ir droša. Pieņemšana vajadzīga. Apstiprinājums ir vajadzīgs: tas, ka citi saprot, ka viņam ir grūti jaunā, atšķirīgā situācijā. Es domāju, ka skolās mēs drīz ar to sastapsimies. "Oi, tie ukraiņi reāli ir traki. Viens atbrauca, mēs ar visu cieņu pret viņu, bet viņš apčurāja mugursomu kādam." Protams, mums arī ir savas emocijas, bet pusaudzis nebūs tik atsaucīgs un pieklājīgs, kā no viņa daudzi gaida. Jau dzirdu no brīvprātīgajiem, ka mēs braucam, palīdzam, bet viņi pat "paldies" nepasaka. Lai pateiktu "paldies", arī vajadzīgi iekšējie resursi. Dažreiz viņi nevar pateikt "paldies". Es agrāk strādāju ar bezpajumtniekiem un negaidīju, ka cilvēks pēc pārdozēšanas man pateiks "liels paldies". Viņi tādos gadījumos parasti

ir dusmīgi.

Tu sāki stāstīt par to, ka psihologu prakse Ukrainā un Latvijā atšķiras. Vai arī sociālā darba pilnvaras un funkcijas ir atšķirīgas? Vai ir būtiskākas atšķirības starp sociālo darbu Latvijā un Ukrainā?

Sociālā darba organizācijā ir vairāk līdzību nekā atšķirību. Ukraina astoņus gadus centās ieviest starptautiskus standartus profesijā, viņi cenšas strādāt pēc Eiropas standartiem. Nozīmīga atšķirība ir algās. Valsts sociālajā dienestā ir ļoti mazas algas. Viņiem ar finansējumu bija grūti.

Būtiska ir nevalstisko organizāciju (NVO) loma. Ļoti daudz projektu. Mazāki projekti pilsētu līmenī, apjomīgāki reģionos: visus īsteno NVO. Piemēram, Černivcu apgabālā ir organizācija, kura strādā ar pusaudžiem, ar ģimenēm, ar narkotiku lietošanas problēmām. Viņus atbalstīja Austrijas un Nīderlandes speciālisti, notiek pieredzes apmaiņas braucieni. Tagad ukraiņu speciālistu kvalifikācija un prasmes ir lieliskas, bet viņu darbu apmaksā starptautiskas organizācijas. Pirms diviem gadiem viņi atbrauca iepazīties ar Latvijas realitāti, ar to, kā mēs strādājam ar pusaudžiem. Mēs apmeklējām Diakonijas dienas centru "Roku rokā", "Dari" programmu, "Pusaudžu resursu centru", Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamentu, runājām par ielu darbu. Viens no secinājumiem ukraiņiem bija, ka "mēs visu protam, mums prasmes ir, bet mums nav naudas". Šeit pakalpojumus apmaksā valsts vai pašvaldības, tur tādas sistēmas nav. Ukrainā nevalstiskas organizācijas strādā, izmantojot starptautisku finansētāju naudu. Tā ir gan iespēja,

gan ierobežojums. Iespēja ieviest inovācijas, bet paši projekti nav stabili, ilglaicīgi, paliekoši. Kamēr ir nauda, cilvēki strādā. Kad naudas vairs nav, cilvēkiem jāmeklē cits darbs. Ukrainā strādāju kopā ar starptautisku organizāciju "AIDS Foundation East-West"¹⁵, kuri ilgstoši atbalstīja viņu projektus.

Man jau šķiet, ka arī Latvijā grūti atrast sociālo darbinieku, kurš strādā vienā darba vietā, vienmēr ir kāds papildprojekts, līdzīgi kā citur pasaulē. Bet man šķiet, ka sociālajiem darbiniekiem Ukrainā iet grūtāk.

Kādas sociālā darba metodes vairāk ir populāras Ukrainā, salīdzinot ar mums? Vai apmēram tās pašas metodes?

Metodes tās pašas. Gadījuma vadīšana ir. Bet kopumā par Ukrainu ļoti sarežģīti runāt, jo tā ir liela valsts, tāpēc mērogs vajadzīgs tāds mazāks: Kijivā viena situācija, Černivcos cita. Ja vērtē ikdienas darbu, tad metodes un darba rutīna ir ļoti līdzīga. Runājot par inovācijām, tur, manuprāt, to ir vairāk. Bet tās eksistē kaut kādā paralēlajā realitātē. Ir valsts realitāte un ir nevalstiskā.

Tās nevalstiskās organizācijas Latvijā, kurās es strādāju, finansē valsts un pašvaldības. Ukrainā ministrijas NVO nefinansē. Ja finansē, tad ļoti ierobežoti. Tāpēc viņi ļoti daudz sadarbojas ar Eiropas Savienību. Pieredzes apmaiņa notiek, man šķiet, vairāk nekā Latvijā. Daudz vairāk: viņi visu laiku kaut kur brauc, pastāvīgi notiek treniņi.

15. Par "AIDS Foundation East-West" (AFEW-Ukraine)" lasiet vairāk: <https://afew.org.ua/en/afew-ukraine/>

Mūsu projekts ir profesionāla sociālā darba attīstības projekts. Kā jau tu pats minēji, tev daudz ir iznācis strādāt arī ar Ukrainas kolēģiem, attīstīt un pilnveidot viņu kapacitāti un profesionalitāti. Kā tu teiktu, vai mēs esam pietiekami stipri, vai mums ir resursi, lai varētu atbalstīt sociālos darbiniekus, kuri tagad ir karadarbības zonā un turpina strādāt ar iedzīvotājiem ļoti smagos apstākļos?

Mēs esam spējīgi to darīt un tas ir jādara. Bet, ko tieši darīt, ir ļoti sarežģīti saprast. Kijivas sociālajā dienestā strādā mana draudzene, un es viņai uzrakstīju: kādas ir jūsu vajadzības? Viņa atbild: viena meitenīte riteņkrēslā nakšņoja metro, un man viņa jāpārvieta uz citu rajonu, es nezinu, kā to izdarīt. Tāda vajadzība. Viņiem tagad konkrētas vajadzības saistītas ar evakuāciju, ar to, kā nodrošināt zāles un citas pamatvajadzības kara laikā. Es nezinu, kā viņus atbalstīt šajā ziņā. Man šķiet, ka vēlāk būs vēl smagāk¹⁶. Kad Ukraina uzvarēs – nu ļoti cerams! – iestāsies visas tās smagās sekas, ar kurām viņi sastapsies, tad būs saprotams, kāds atbalsts vajadzīgs. Tagad tieši akūtā situācijā mēs lielākoties neko nevaram – tā es jūtos 21. kara dienā.

Pirmajā nedēļā visi teica, ka ar naudu var palīdzēt. Tagad nauda ir. Vienkārši risinājumu nav. Visi līdzekļi, kuri vajadzīgi, mums ir, bet, ko darīt, mēs nezinām. Mana pieredze: es krievu valodā uzrakstīju Facebook par pieredzi darbā ar pusaudzi savā programmā, to izla-

16. Saruna notika 2022. gada 16. martā.

sīja viena sociālā darbiniece no Kropivnickas un raksta: "Es varu pastāstīt tev, kas notiek, kur es esmu tagad, dalīties pieredzē." Es domāju, ka savā programmā izdomāsim, kā noorganizēt interviju ar viņu, lai paši pusaudži varētu pajautāt par to, kas notiek Ukrainā. Par krieviem un par ukraiņiem. Viņiem [sociālajiem darbiniekiem] tas arī ir atbalsts, viņi ir gatavi to darīt brīvprātīgi, viņiem svarīgi dalīties savā pieredzē, un es to pamēģināšu nodrošināt. Iespējams, pilsoņu karu Sīrijā un arī Balkānu karu 20. gs. pēdējā desmitgadē var salīdzināt ar šo karu. Bet Balkānu karu no mums šķir jau 30 gadi, mainījies sociālais darbs, mainījies situācija pasaulē, viss mainījies. Nezinu, vai tā pieredze derēs. Tāpēc domāju, ka vajag attīstīt radošumu.

Radošās pieejas noteikti strādās. Tu arī vēro sabiedrību, strādājot ar bērniem un viņu ģimenēm, tu redzi reakcijas. Ko tu domā par to, kā Latvijas sabiedrību šis karš, kas ir tik tuvu, ir ietekmējis? Ko tu ieieiektu cilvēkiem Latvijā?

Man sarežģīti dot kādu padomu, jo es pats šajā situācijā nezinu, ko darīt. Bet varu pastāstīt, kādas bija manas vajadzības, kad atbraucu: pirmā krīze bija liela. Man tagad sajūtas visai līdzīgas kā toreiz, kad Krimā sākās okupācija. No tā laika es sapratu, ka Latvijā labāk nerunāt par to visu atklāti. Bet man gribējās visur runāt, valodas kursus, visur, kur manā vidē bija citi imigranti. Bet izrādījās, ka manas emocijas nesaprata. Es tajos laikos meklēju ukraiņus, dažus valodas kursus arī satiku. Bet bija sarežģīti, viedokļi atšķīrās. Tad es sapratu, ka šeit cilvēki ļoti labi māc nerunāt atklāti, neteikt to, ko domā. Krievi savā starpā *tusē*, latvieši

– savā starpā. Par visiem briesmīgiem notikumiem, par okupāciju, par izsūtīšanu cilvēki iemācījušies nerunāt.

Manuprāt, tā arī ir viena no problēmām, jo mēs nevaram atklāti diskutēt. Mēs pusaudžu grupā jau trešo nedēļu esam kopā, bet nezinām, kā par to sākt runāt ar pusaudžiem. Izvairāties, jo nezinām, vai nebūs slikti, jo kāda vecāmate pēc tam piezvanīs un sūdzēsies. Man pašam jau tā ir, ka es kaut ko daru, bet pēc tam baidos: piezvanīs un pateiks, ko es tur bērnam par kovidu stāstot. Man šķiet, ka tagad svarīgi ir pateikt, ka tā nav politika, tas notiek, un mēs runājam par faktiem. Jo politiku uztver kā kaut ko sliktu, par ko nedrīkst runāt ar bērniem. Ja mēs negribam runāt par politiku, tad nepiedalīsimies 9. maijā, nesvinēsim Lāčplēša dienu, jo tā arī ir politika: kuru dienu tu izvēlēsi svinēt. Bet, tā kā iedzīvotājiem tie svētki atšķiras, tā ir politika. Tagad laiks diskutēt par to, ko mēs svinam. Latvijā ir Lāčplēša diena. Vienalga, kas jūs esat pēc tautības, Latvijā ir diena, kurā varoņus pieminēt.

Tagad mums Latvijā ir cietēji, cilvēki, kuri cieš no kara šeit, un viņiem jādod balss, iespēja tos stāstus pastāstīt. Protams, ir krīze – no vienas puses, bet – no citas puses – ir iespēja kaut ko mainīt, darīt citādi. Jo ir lietas, kas mainīsies: Latvijā ierodas daudz jaunu cilvēku, un viņi ietekmēs sabiedrību, un, man liekas, uz labo pusi.

Daudz varēsīm iemācīties un kļūt gudrāki, caur viņu drosmi arī kādu drosmes vitamīnu dabūt. Bet zini, ko es iedomājos, tevī klausoties? 2015. gadā Sīrijas kara laikā atvedu no Kopenhāgenas "Tram- ▶

polin huset”¹⁷ žurnālu “Vis-a-vis”¹⁸, kas pamatā ir angļiski un dāniski. Redakciju veidoja bēgļi, rakstīja bēgļi, ilustrēja bēgļi. Tulkoja dāņi. Visa vara žurnālā ir iedota cilvēkiem, kuri atbraukuši uz svešu valsti, bet viņiem ir iedotas pilnvaras apliecināt, ka viņu balsis ir interesantas un svarīgas. Un žurnālu pārdod. Varbūt ne obligāti žurnāls, kāds videostāsts jeb *podkāsts*, kurā cilvēki stāsta un apgaismo vietējos, kuri ir nobijušies paši no sevis un ieslīguši pašcenzūrā, noderētu arī mums.

17. Brīvprātīgo kopienas centrs Kopenhāgenā.

18. Žurnāla nosaukums franču valodā nozīmē “aci pret aci”. Vairāk par izdevējiem: <https://www.trampolinehouse.dk>

Paldies tev! Bija ļoti apgaismojoši. Acimredzot ir vienkārši jāpamācās no cilvēkiem, kuri lieliski prot dzīvot. Cita lieta, par ko noteikti ir nopietni jādomā, tas, ko tu minēji par atbalstu sociālajiem darbiniekiem – dzīves atjaunošana pēc kara, tur būs vajadzīgs ļoti liels starptautisks atbalsts. Tam vajadzētu gatavoties laicīgi. Paldies tev par sarunu un laiku, tā ir iespēja mācīties gan man, gan kolēģiem!

Terminoloģijas tapšana sociālā darba profesijā Latvijā

Vita Roga-Vailza
Dr. soc. paed.

Katrā profesijā nozīmīga ir tās teoriju, pētniecības atziņu un prakses vienotības attīstība un saturiskā pilnveide, kā arī procesu nostiprināšana normatīvajos aktos, kur tas ir nepieciešams. Latvijā viens no šādiem sociālā darba profesionālās attīstības rādītājiem ir latviešu valodā veidoto metodisko materiālu sagatavošana un izdošana, piemēram, sociālā darba monogrāfijas divu sējumu publicēšana, un izstrādes nobeiguma stadijā ir arī sociālā darba terminoloģijas vārdnīcas (turpmāk

tekstā – Vārdnīca) izstrāde. Vēlos iepazīstināt lasītājus ar Vārdnīcas tapšanas sasniegumiem, grūtībām un jautājumiem, kas būtu diskutējami nākotnē, un rakstīšu manu kolēģu, autoru kolektīva vārdā: projekta vadītāja Baiba Bela un Līga Rasnača, Ieva Ozola, Aiga Romāne-Meiere, Endija Rezgale-Straidoma. Esam jau trīs gadus kā vienota komanda mācījušies viens no otra, savām kļūdām, dalījušies pieredzē, auguši un dalījušies savās zināšanās, darinot terminu skai-

drojumus, definīcijas, un tas nebūt nav bijis vienkāršs process. Ko teikt ir daudz, tāpēc, rakstu veidojot, esmu bijusi konspektīva un pieturējusies pie noteiktas struktūras, attīstot trīs savstarpēji saistītas tēmas: 1) terminoloģijas nozīme un nepieciešamība; 2) sociālā darba terminoloģijas specifika; 3) jaunu terminu un profesionālo nevārdu veidošanās likumsakarības; ar kādām grūtībām Vārdnīcas darba grupa sastapās, kas izraisīja vislielākās diskusijas.

Terminoloģijas nozīme un nepieciešamība

Diskutējot par terminoloģijas nozīmi un nepieciešamību, vispirms vēlos teikt, ka ikvienas vārdnīcas mērķis ir sakārtot, unificēt un novērst terminu izpratnes daudzveidību konkrētā nozarē, tāpēc terminoloģijas veidošana ir svarīgs process jebkurā prakses jomā. Terminoloģija plašākā nozīmē ir valodniecības nozare, kas pēta terminus, bet šaurākā nozīmē – kā noteikta teorija, kas pamatojas uz jēdzieniem un piemērotu termina definīciju. Arī mūsu darba grupas viens no pirmajiem uzdevumiem bija veikt pētniecisko darbu par esošajiem terminiem dažādās ārvalstīs izdotajās sociālā darba vārdnīcās, un tas palīdzēja formulēt un izveidot mūsu Vārdnīcas šķirklju pamata elementu grupas un saistītās jeb pakārtotās grupas. Terminoloģija attīstās gan semantiskā, gan jēdzieniskā ziņā, atspoguļojot nacionālās un starptautiskās profesijas attīstības tendences, un tāpēc var teikt, ka terminoloģijas vārdnīcas nepieciešamas vairāku iemeslu dēļ: 1) lai attiecīgās nozares speciālisti saprastu viens otru un runātu vai rakstītu profesionāli pareizā valodā; 2) tulkošanas procesā,

lai tulkojumos no citām valodām, ja tādi nepieciešami, izmantotu vispārāzītus un precīzus terminus; 3) lai uzturētu vienotu terminu lietošanu starptautiskā līmenī; 4) lai apkopotu jaunāko pētījumu un prakses atziņas, jo termini ir ne tikai specializēti vārdi, izteicieni un vārdkopas, kas specifiski konkrētai jomai, bet tie palīdz sakārtot un apkopot attiecīgās nozares profesijas attīstības tendences. Kā labs piemērs nepieciešamībai lietot atbilstošu terminoloģiju ir Eiropas Parlaments, kurā tiek pieņemti dažādi Eiropas Savienības tiesību akti, kas ir saistoši visām dalībvalstīm. „Pareiza un konsekventa terminoloģija ir būtiska, lai panāktu tiesību aktu piemērošanu visā Eiropas Savienībā, tādējādi nodrošinot juridisko noteiktību.”¹

Sociālā darba terminoloģijas specifika

Sociālā darba kā zinātnes un prakses jomā terminoloģijas skaidrojošās vārdnīcas un enciklopēdijas ir veidotas jau kopš 1980. gada, piemēram, 1982. gadā iznāca Sociālās labklājības vārdnīca (*Dictionary of Social Welfare*), vēlāk sekoja izdevumi tieši sociālā darba un sociālās aprūpes jomā – 1987. gadā pirmā sociālā darba terminoloģijas vārdnīca Roberta L. Bārķera (*Robert L. Barker*) redakcijā. Pilnveidojoties profesionālajai sociālā darba leksikai, sekojuši vairāki pārizeidumi ar papildinājumiem, uzlabojumiem, un katrā nākamajā izdevumā nozīmīgi palielinātu šķirklju skaitu – 1991., 1999., 2003. gadā.

1. Eiropas Parlaments. Pieejams <https://www.europarl.europa.eu/translation/lv/terminology/what-we-do> Skatīts 07.03.2022.

Pēdējā Džona Pīrsona (*John Pearson*) un Martina Tomasa (*Martin Thomas*) 2010. gadā izdotajā vārdnīcā apkopotas pēdējos astoņos gados notikušās milzīgās pārmaiņas sociālajā darbā, piemēram, bērnu un pieaugušo pakalpojumu nodalīšana un to specifikas skaidrošana. Šie izdevumi nepārprotami norāda uz nozares kopējo dinamiku – paplašinās sociālā darba specializāciju apjoms, pilnveidojas un variējas sociālā darba metodoloģija, attīstās jauni sociālie pakalpojumi, to saturs; sociālā darba procesā tiek izdalītas konkrētas mērķa grupas utt. Vienlaicīgi praksē ienāk jaunas teorijas, pieejas, principi, ko izmanto sociālā darba procesu skaidrošanā, ieviešot konkrētus terminus ar definējumiem. Daļa no terminiem laika gaitā noveco vai zaudē savu nozīmi un tiek radīti arī jauni termini. Jāpatur prātā arī tas, ka terminu definēšana tieši sociālajā darbā ir komplicēta sociālā darba integratīvā un starpdisciplinārā rakstura dēļ, tāpēc jo īpaši svarīgi ir izcelt tā profesionālo specifiku, lai novērstu lieku sinonīmiju (uzreiz gribu atzīmēt, ka Vārdnīcas autoru kolektīvam šis bija viens no biežāk diskutējamiem jautājumiem). Sociālajā darbā profesionālais žargons pārsvarā tiek izmantots noteiktas institucionālās vides ietvaros, piemēram, sociālā dienesta telpās tas var būt atšķirīgs no sociālās aprūpes institūcijās lietotā. No pieredzes varu teikt, ka žargona lietošana padara komunikāciju vieglu un saprotamu ar kolēģiem, bet diemžēl ne ar apkārtējiem cilvēkiem, klientiem un pat ar citas profesijas pārstāvjiem.

Sociālajā darbā dažādās valstīs, piemēram, ASV, Jaunzēlande, Austrija,

Apvienotā Karaliste, ir vērojamas līdzīgas grūtības atrast vienotu izpratni par noteiktiem terminiem – dažādi autori lieto atšķirīgus terminus, raksturojot vienu un to pašu parādību vai procesu ne tikai akadēmiskos pētījumos, bet arī aprakstot sociālā darba praksi (piemēram, *ekoloģiskā pieeja, ekoloģiskā perspektīva, spēka perspektīva, iedrošināšana, pieeja sociālajā darbā* un citi). Tieši šis aspekts mūsu darba grupai prasīja daudz laika, veidojot šķirkļu tulkojumu un definēšanu atbilstoši latviešu valodas normām un sociālā darba prakses vajadzībām. Svarīgs ietekmes faktors ir arī laika rāmis, kurā termini tiek iekļauti profesionālajā valodā un definēti, tāpēc bieži nācās „izsekot” šķirkļa vēsturiskajai izcelsmei.

Jaunu terminu un profesionālo nevārdu veidošanās likumsakarība

Latvijā Vārdnīca tiek izstrādāta ar Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu Labklājības ministrijas īstenotā projekta „Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros, un tas ir nozīmīgs solis Latvijas sociālā darba attīstībā, līdz ar to milzīga profesionāla atbildība mūsu darba grupai (atgādināšu, ka Latvijā pirmā un vienīgā sociālā darba terminoloģijas vārdnīca iznāca 2000. gadā, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas „Attīstība” profesores L. Šilņevas redakcijā²). Apzinoties šo atbildību, tika rūpīgi izsvērti un pārdomāti metodo-

2. *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca* Lidijas Šilņevas redakcijā ; zinātniskā redaktore un priekšvārda autore L. Šilņeva; redkolēģija: R. Inne, I. Lukašinska, D. E. Meipols; vāka noformējums: A. Inne. – Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 2000. 249 lpp.

loģiskas dabas jautājumi un kā vispār būtu labāk veidot Vārdnīcu. Šķirkļu atlase un saturs tika izstrādāts, pamatojoties uz vairākiem principiem:

- a) semantikas precizitāte;
  - b) viennozīmīgums sociālā darba profesijā;
  - c) proaktivitātes princips – terminu attīstība un dažādība nozarē, atspoguļojot tās izaugsmi un dažādu grupu aptvērumu;
  - d) labskanība un precizitāte;
  - e) loģiskums un praktiska, ērta lietojamība;
  - f) neitralitāte;
  - g) atbilstība profesionālās valodas funkcionālajām prasībām;
  - h) aizgūto šķirkļu korektums;
  - i) šķirkļa aktualitāte un mērķtiecīgums.
- Sociālā darba attīstība starptautiskā kontekstā un terminoloģijas saskaņošanas pārsvarā notiek angļu valodā, un tāpēc arī mūsu darba grupa izstrādes procesā galvenokārt balstījās uz angļu valodas izdevumiem, paturot prātā dažādo valstu tradīcijas sociālajā darbā, piemēram, Skandināvijas valstīs tās var atšķirties no anglosakšu tradīcijām. Apzinoties terminu saskaņošanas grūtības un profesionālās valodas dinamikas tendences, jau Vārdnīcas sagatavošanas posmā tika izvirzīts galvenais uzdevums – esošo vārdnīcu izpēte, to uzbūve un iekļauto terminu apzināšana. Turpmākie uzdevumi saistījās ar vārdnīcas struktūras izveidi un satura plānošanu, pamata principu izstrādi šķirkļu iekļaušanai,

kā arī aptuveno formatējumu un plašumu definīciju izstrādei. Visgrūtākais un tajā pat laikā interesantākais bija meklējumi, darbs pie angļisko terminu pārveidošanas, pielāgošanas Latvijas prakses vajadzībām un tam, kā reāli jau tas tiek lietots sociālo darbinieku vidē. Protams, diskutējam, vai pielāgoties jau esošajam lietojumam, vai tomēr mēģināt ieviest kaut ko jaunu, tā teikt, izmantot proaktīvu pieeju, zinot, ka profesija un valodas dinamika nepašaubāmi virzīsies uz priekšu. Līdz ar to Vārdnīcā tika iekļauta virkne samērā jaunu terminu, piemēram, *kopienas garīgā veselība, interešu pārstāvniecība, e-pārvaldība, garīgi sensitīvs sociālais darbs, bioētika, aprūpes slogs* u.c. Tika meklēti definējumi arī tādiem terminiem, kam nav angļu tulkojuma (vai angļu valodas tiešs tulkojums neatbilst termina lietojumam latviešu valodā) un kas raksturīgi tikai sociālā darba praksei Latvijā, piemēram, *sociālā darba formas, dienas aprūpes centrs, apsekošana, sociālā darba prakses līmeņi, makrolīmeņa prakses metodes sociālajā darbā, sociālais aprūpētājs, dokumentācija, aprūpes programmu pieeja, metodika sociālajā darbā, sociālā darbinieka pieraksti* u.c.

Raksta nākamais uzdevums ir sniegt ieskatu par Vārdnīcas izstrādes procesā iegūtām atziņām, un tāpēc turpmāk nosaukšu dažas profesionālās terminoloģijas attīstības likumsakarības.

- 1) Jaunu terminu ienākšana profesijā saistībā ar jaunu teoriju un pieeju attīstību, piemēram, *eklektiski integratīvā pieeja, labākās intereses, ārkārtas sociālais darbs* u.c.

2) Parādās jauni termini saistībā ar dzīvi digitālajā vidē, kurā veidojas jaunas sociālās problēmas (piemēram, *digitalizācija, kiberbulings*) un jauni digitālie risinājumi sociālā darba praksē (*piemēram, tiešsaistes supervīzija*).

3) Attīstās jaunas pieejas, jaunu sociālo pakalpojumu sniegšanas veidi, bet latviešu valodā tulkojumu grūti atrast. Piemēram, *autričs* (angļu val. – *outreach work*) jeb *sasniedzamais darbs vai darbs ar grūti sasniedzamām grupām; resilience* (angļu val. – *resilience*) – latviešu valodā pastāv vairāk kā seši tulkojuma varianti dažādās nozarēs un normatīvos – *dzīvesspēks, noturība, drošumspēja, elastība, pretestība* un citi, taču sociālajā darbā domātā jēga par cilvēka spējām ietver visas latviskā tulkojuma nozīmes vienā vārdā, tāpēc Vārdnīcā piedāvātais latviskais variants arī ir *resilience*. Līdzīgi ir ar terminu „supervizors”, ko psihologi tulko kā *pārraugu, pārraudzību*, turklāt šis tulkojums nostiprināts likumā. Akadēmisko terminu datu bāzē vārds ar šādu nozīmi nav atrodams un sociālajā darbā latviešu valodā turpinām lietot tiešu pārcēlumu no angļu valodas.

4) Nediskriminējošas terminoloģijas attīstība, ko dažkārt grūti savietot ar Latvijas praksi un iztulkot, piemēram, *mandated client*. Jēdziens tiek lietots institucionālā vidē, norādot uz klienta formālo statusu attiecībā pret sociālo darbinieku un ka sociālajam darbiniekam ir jāveic noteiktas funkcijas (jeb piešķirts noteikts mandāts) neatkarīgi no paša klienta motivācijas³. Darba

grupa joprojām ir atbilstošākā tulkojuma meklējumos, bet darba procesā tika piedāvāts tulkojums *nozīmētais klients*, lai aizvietotu līdz šim lietoto *obligātais klients*, kas savā ziņā ir diezgan diskriminējošs statusa apzīmējums un liek domāt par klienta motivācijas trūkumu. Turklāt šis jēdziens nav nekur lietots vai atzīts starptautiskā sociālā darba praksē. Otrs piemērs – angļiski nelieto vārdu *invalids* vai *cilvēks ar invaliditāti*, kā tas notiek Latvijas sociālā darba praksē (pasludina cilvēku par nevarīgu un identificē ar funkciju trūkumu), bet gan *Individual with Personal Independence problems* – saīsināti PPIP.

5) Grūtības jēdzienu saskaņošanā starp praksi un lietojumu normatīvos – pasaules prakse neapstiprina Latvijā izveidojušos apzīmējumu *invaliditātes pensija*, bet gan *Personal Independence payment* – saīsināti PIP. Diskusijas izraisīja arī termins *persona* ar nozīmi *indivīds, cilvēks*. Normatīvos parasti tiek lietots *persona*, bet sociālajās un humanitārajās zinātnēs lieto *indivīds* vai *cilvēks*, tāpēc darba grupa nolēma, ka Vārdnīcā nebūtu jālieto juridiskā valoda, bet nozares terminoloģija. Problemātisks ir arī jēdziena *sociālās rehabilitācijas plāns* lietojums Latvijā. Esošajā praksē tas neietver tradicionālo sociālā darba intervenci sociālajā darbā ar gadījumu, bet ir kā atsevišķs gadījuma risināšanas solis, posms darbā ar indivīdu. Par šo terminu notikušas dziļas diskusijas, un Vārdnīcā ir dots pasaules praksē sastopamais sociālās rehabilitācijas un sociālā darba intervences definējums. Garas diskusijas noritēja par šķirkli

pieeja sociālajā darbā (angļu val. – *social work approach*). Anglosakšu tradīcijā, no vienas puses, ar to saprot mērķtiecīgi atlasītu teoriju vai teorētiskā skatījuma ietvaru, kā tiek veikts sociālais darbs jebkurā no prakses līmeņiem. No otras puses, termins var ietvert arī sociālā darbinieka subjektīvās vērtības, principus, uzskatus un var nenozīmēt konkrētu teoriju pielietojumu. Bieži tiek lietots alternatīvais termins *perspektīva*, kas vairāk norāda uz skatupunktu pakalpojumu plānošanā, mērķa grupas izpētē u.tml., piemēram, *biopsihosociālā, feministiska pieeja jeb perspektīva*. Dažkārt lieto kā analogu jēdzienam *sociālā darba teorija*, piemēram, *strādāt biheiviorālā, uz pierādījumiem balstītā pieeja jeb balstoties uz attiecīgo teoriju*.

6) Nevārdu veidošanās profesijā un jau novecojuši termini, piemēram, *nelabvēlīga ģimene* (stigmatizējošs jēdziens, kas piešķir negatīvu nozīmi cilvēkiem ar konkrētām problēmām); *alkoholiķis, varmāka* (stigmatizē cilvēku, identificē viņu ar veikto darbību, tāpēc korektāk lietot *vardarbības veicējs*).

7) Sociālā darba starpdisciplinārā rakstura radītās grūtības identificēt tos terminus, kuri būtu iekļaujami Vārdnīcā, integrējot no citām zinātnēm. Īpaši daudz diskusijas radīja psiholoģijas, kriminoloģijas kā arī medicīnas nozares (konkrēti – slimību nosaukumu) šķirkļi.

Iepriekš minētās ir tikai dažas no likumsakarībām, ko darba procesā esam konstatējuši un par ko ir nācies diskutēt visvairāk. Minētie piemēri ir tikai ilustrācija tam milzīgajam darba procesam, kam regulāri gājām cauri, jo diskutabli šķirkļu ir ļoti daudz (par

daudziem noteikti ir jādiskutē jau tuvākajā nākotnē). Runājot par diskusijām attiecībā uz terminiem, gribu minēt ārvalstu diskusiju un profesionāļu attieksmes maiņu pret jēdzienu *klients*. Ja 20. gs. sākumā tas tika lietots, paužot cieņas pilnu attieksmi pret indivīdu, tad vēlākā laika posmā tas tiek kritizēts saistībā ar patērniecības pieeju, tajā ietvertajām varas attiecībām un pakalpojuma saņēmēja pasivitāti. Apvienotajā Karalistē sākotnēji tika lietoti dažādi termini: *klients, pacients, patērētājs* (angļu val. – *consumer, customer*), *pieredzes eksperts* (angļu val. – *expert by experience*), *pakalpojuma saņēmējs* (angļu val. – *service user*), kas pārsvarā tiek lietots šobrīd un ir attiecināts kā sinonīms jēdzienam *klients*. Savukārt Skandināvijas valstīs neatzīst jēdzienu *pakalpojuma saņēmējs* tieši angļiskā vārda *user, dēļ*, uzskatot, ka tas ir problemātisks attiecībā uz nebrīvprātīgiem klientiem. Jāsaka, ka pēdējā laikā Lielbritānijā termins *pakalpojuma saņēmējs* arī tiek plaši kritizēts kā problemātisks, jo nespēj attēlot vai neietver pakalpojuma sniedzēju un saņēmēju attiecību komplikētību.⁴ Manuprāt, interesanta ir Austrālijas sociālā darba akademiķes Katrīnas Makdonaldas (*McDonald C.*) vairākos rakstos un grāmatās paustā doma, ka vārdiem un jēdzieniem, kurus mēs izmantojam, lai raksturotu cilvēkus, kas mūsu pakalpojumus saņem, piemīt: a) metaforiska nozīme, proti, kā mēs tos uztveram, un b) apzīmējoša nozīme, kas darbojas diskursīvi, kons-

4. What's in a Name: 'Client', 'Patient', 'Customer', 'Consumer', 'Expert by Knowledge', 'Service User' – What is next? *The British Journal of Social Workers*. 2009 September. Ed. McLaughlin H., Vol.39/6, Oxford Academic

3. Bela B. Terminoloģijas attīstība sociālā darba profesijā: tendences pasaulē un Latvijā. Prezentācija konferencē *Profesionālā sociālā darba attīstība pašvaldībās*. Rīga. 30.10.2020.

truējot gan attiecības, gan identitāti cilvēkiem, kas piedalās attiecībās. Viņaspārīt, izrunātam vārdam ir daudz lielāks spēks un nozīme nekā vārdnīcā rakstītam, tāpēc svarīgi vārdu nozīmes – terminus – dekonstruēt, lai noskaidrotu, ko tie atklāj par sociālā darba būtību.⁵

Raksta nobeigumā gribu uzsvērt, ka ne tikai mūsu prasmes, spējas un zināšanas raksturo mūs kā jomas profesionāļus, bet arī tas, kādā valodā šīs zināšanas formulējam, un tieši mūsu valoda lielā mērā veido sociālā darba prakses ietvaru. Vārdnīcas izstrāde vēl turpinās, bet, atskatoties uz paveikto šodien, visas mūsu darba grupas vārdā varu teikt, ka esam apkopējušas vismaz daļu profesijai nozīmīgākos terminus, kas nepieciešami latviešu valodā un ir saistīti ar sociālā darba

tradīcijām un praksi Latvijā. Vārdnīcas oficiālā izdošana plānota 2022. gada decembrī.

Izmantotā literatūra

1. McDonald C. *Challenging Social Work: The Context of Practice*. – Basingstoke, Palgrave, McMillan. 2006.
2. What's in a Name: 'Client', 'Patient', 'Customer', 'Consumer', 'Expert by Knowledge', 'Service User' – What is next? *The British Journal of Social Workers*. 2009 September. Ed. McLaughlin H., Vol.39/6, Oxford Academic
3. Eiropas Parlaments. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/translation/lv/terminology/what-we-do>. Skatīts 07.03.2022.
4. Bela B. Terminoloģijas attīstība sociālā darba profesijā: tendences pasaulē un Latvijā. Prezentācija konferencē *Profesionālā sociālā darba attīstība pašvaldībās*. Rīga. 30.10.2020.

5. McDonald C. *Challenging Social Work: The Context of Practice*. – Basingstoke, Palgrave, McMillan. 2006.

Mākslā balstīta pieeja sociālā darba pētījumos. *PhotoVoice* metodes piemērs

Aiga Romane-Meiere

LU SZF sociālā darba bakalaura programmas studiju direktore, biedrības "Resilience centrs" jauniešu programmu vadītāja

Māksla var ļaut ievērot kāda sociāla fenomena citādi nepamanītas nianšes un piedāvāt jaunu skata punktu. Gan

pedagoģiskais darbs ar sociālā darba studentiem, gan sociālā darba prakse ar jauniešiem ar uzvedības traucējumu-

miem ir mani mudinājusi meklēt jaunas metodes, tai skaitā lūkoties pēc jaunām pētniecības metodēm. Pastiprinātu interesi par vizuālās mākslas metožu pielietošanu radīja dalība Eiropas Sociālā darba pētniecības asociācijas (*European Social Work Research Association, saīsināti – ESWRA*) seminārā par to, kā pētnieciskajos projektos izmantot radošas metodes.¹ Ar šo rakstu vēlos viest skaidrāku izpratni par racionālajiem iemesliem, kāpēc un kādos gadījumos sociālā darba pētījumos ir izmantojamas mākslas metodes, par "mākslas" atšķirīgajiem, taču savstarpēji papildinošajiem diskursiem, kā arī ar konkrētiem piemēriem iedrošināt studentus un sociālā darba pētniekus paplašināt ikdienā izmantoto metožu klāstu. Izvērstāk raksturot izvēlējos fotobalss (*PhotoVoice*) metodi, kas jau šobrīd tiek izmantota biedrības "Resilience centrs" veiktajā līdzdalības pētījumā par jauniešu ar ierobežotām iespējām attieksmi pret neiecietības un diskriminācijas situācijām.

Sociālā darba attīstība nav iespējama bez prakses, teorijas un pētniecības sinerģiskas pilnveidošanās. Pētījumus par sociālajam darbam aktuālām tēmām Latvijā lielākoties veic sociologi, kas rada bažas, ka sociālajam darbam raksturīgā specifika var tikt pamesta novārtā. Ārvalstīs pēdējos gados aizvien izplatītāki kļūst līdzdalības un aizstāvības pētījumi, kuros sociālā darba mērķgrupas tiek iesaistītas kā līdzpēt-

nieki, līdz ar to pētniecību maksimāli tuvinot reālās dzīves situācijām un jau pētniecības procesā veicinot pozitīvas sociālas pārmaiņas. Viens no šādiem kvalitatīvo pētījumu virzieniem, kas meklē atbildes uz jautājumu "kāpēc?", ir Latvijā salīdzinoši reti izmantotā mākslā balstīta pētniecība, kas izmanto deju, drāmu, vizuālo tēlotājmākslu, radošo rakstīšanu, dzeju, mūziku, mutvārdu stāstus un fotogrāfijas. Šī raksta ietvaros esmu pievērsusies tikai vizuālajā mākslā balstītai pētniecībai.

Mākslā balstīts pētījums būvē tiltu starp mākslu un sociālajām zinātnēm, tai skaitā sociālo darbu, lai atspoguļotu dažādās cilvēka pieredzes. Māksla šajos pētījumos tiek izmantota tās plašākajā nozīmē, lai izpētītu, saprastu un demonstrētu plašākai sabiedrībai cilvēku darbības un pieredzes, bieži vien saistītas ar kādu sociālo problēmu. Pētījuma procesa rezultātā radītie darbi ir izmantojami, lai veicinātu izpratni par dažādām sociālā darba mērķa grupu pieredzēm. Šī pieeja nepiedāvā skaidru gala rezultātu, galvenais ir process, kas fokusēts uz izziņu, izpratni un nozīmju radīšanu. Mākslā balstītu pētījumu dizains ir veidots, lai uzdotu pēc iespējas vairāk jautājumu, nevis sniegtu atbildes.²

Tā kā termins "**māksla**" sarunvalodā tiek plaši lietots un pastāv risks, ka tādējādi lasītāji var atšķirīgi interpretēt raksta saturu, ir jāsaprot, ko sociālie darbinieki saprot ar terminu "māksla". Sociālajās zinātnēs attēlus uztver un analizē plašāk, ne tikai kā radošas, ▶

1. Seminārs "Kā pētniecības projektā izmantot radošās genogrammas, konfliktējošas zivis un integrēt gan stresu, gan spēju tikt galā" (*How to use creative genograms, conflicted fish, and integrate stress and coping in your research projects*). Pieejams: <https://eswra.org/resources-main.php>

2. Savin-Baden, M., & Howell Major, C. *Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice*. – Abingdon: Routledge, 2013.

vizuālas un estētiskas izpausmes.³

Lielbritānijas profesore G. Rosa (*Gillian Rose*) ir aprakstījusi trīs rietumu akadēmiskajā pasaulē dominējošas teorētiskās perspektīvas, kā cilvēki uztver un interpretē vienu un to pašu mākslas darbu:

1. **Mākslas perspektīva**, kas fokusējas uz kompozīciju un attēla satura analīzi, neņemot vērā tā radīšanas kontekstu.

2. **Psiholoģiskā perspektīva**, kas mākslu uztver kā apspiesto vēlmju, fantāziju izpausmi un arī pašus mākslas darbus analizē kā zemapziņas vizualizāciju.

3. **Sociālā perspektīva**, kas mākslu saskata kā kultūras vērtību sistēmas izpausmi – attēli atspoguļo kultūras

3. Rose, G. *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials* (3rd ed.). – London: Sage, 2011.
4. Turpat.

pieņēmumus un varas struktūras. Analītiskā prizma ir nevis piekļūšana mākslas darba slēptajai nozīmei (kā psiholoģiskajā orientācijā), bet gan izprast sociālos diskursus, kuros balstīties mākslas darbs ir tapis, un izprast tās problēmas vai situācijas, uz kurām ar mākslas darbu tiek reaģēts⁴.

Protams, perspektīvas var pārklāties, tomēr ir skaidrs, ka sociālā darba pētījumi pamatā balstās mākslas sociālajā perspektīvā. Minēto perspektīvu identificēšana palīdz izvairīties no kritiski vērtējamās eklektikas. Eklektika negatīvā nozīmē veidojas situācijās, kad procesa vadītājs nepārdomāti maina savu lomu un līdz ar to arī atbilstošo perspektīvu. Piemēram, prasmju apguves nodarbību vadītājs, kurš dalībniekiem ir devis uzdevumu konkrētu prasmju attīstīšanai, pārlec uz psihoanalītisku diagnostiku (piemēram, pieņemot, ka melna krāsa liecina par depresiju) un rada savus secinājumus arī par zīmējuma autora ģimeni, attie-

Autors Valters Poļakovs

cībām ar apkārtējiem cilvēkiem un viņa sociālo vidi. Minētajā piemērā sākotnējā mākslas perspektīva tiek pārvirzīta uz psiholoģisko, tuvinoties sociālajai perspektīvai. Izvairīties no šādām situācijām palīdz mērķa skaidrība, procesa plānošana un savu kompetenču

apzināšanās. Perspektīvu atšķirības ir apkopotas salīdzinošā tabulā (skatīt tabulu)⁵.

5. Huss, E., Maor, H. Toward an Integrative Theory for Understanding Art Discourses. *Visual Arts Research*. 2014. 40, (2)

Tabula "Perspektīvu atšķirību salīdzinājums"

	Mākslas perspektīva	Psiholoģiskā perspektīva	Sociālā perspektīva
Interpretētājs (<i>kurš piešķir nozīmi attēlotajam?</i>)	Skatītāji un eksperti	Mākslas terapeits un klients	Cilvēks (skatītāji, mākslas eksperti)
Mākslas darba ietekme uz autoru	Nav nozīmes	Būtiska ietekme	Ir ietekme
Mākslas darba ietekme uz skatītājiem	Ir ietekme	Nav ietekmes	Ir ietekme
Prasmes	Būtiska nozīme	Nav nozīmes	Atkarīgs no mērķa
Kompozīcija	Demonstrē prasmes	Atspoguļo psihi neapzināto daļu	Atspoguļo sociālo realitāti
Process	Mazāk nozīmīgs	Nozīmīgs	Nozīmīgs

Perspektīvu nošķiršanai un tieši sociālās perspektīvas izcelšanai piemērots ir termins "**sociālā māksla**", kas izmantots arī šajā rakstā. Labi pamanāma ir saskaņa starp sociālās mākslas attieksmi pret mākslas darbu autoriem un sociālā darba vērtībām – mākslas darba autors/autori ir arī šī darba satura jeb attēlotās pieredzes interpretētāji. Pētniecības procesā

saglabājas vienlīdzīgums – ekspertu lomu nepārgņem ne pētnieki, ne citi jomas eksperti, ne skatītāji. Ir radīta telpa, kas ir brīva no varas attiecībām. Pētnieks strukturē un vada procesu, bet nozīmi attēlotajam piešķir paši autori.

Jāuzsver, ka **ir jābūt racionālam iemeslam, kāpēc sociālā darba** ►

pētījumā tiek izmantota mākslā balstīta pieeja. Pieejas priekšrocības:

1. *Komunikācijas ierobežojumu pārvarēšana.* Pieeja ļauj pārvarēt valodas un kultūras atšķirības – radošais process un mākslas darbā izmantoto elementu skaidrojums rada kopēju valodu, kad pētnieks atmet iepriekš izveidojušos pieņēmumus un ierasto profesionālo valodu.⁶ Turklāt ierasto strukturēto vai daļēji strukturēto interviju laikā cilvēki pastiprināti piedomā pie vēlamām atbildēm, pareizu terminu izvēles, pārlicinošiem formulējumiem, kas kavē padziļinātas informācijas iegūšanu par pētāmo objektu. Māksla tiek izmantota kā komunikācijas līdzeklis, kas palīdz komunicēt, nodot vēstījumu.

2. *Iespēja veikt izpēti, kad konteksts ir nepastāvīgs, grūti izprotams, specifisks.* Ļauj padziļināti izziņāt fenomenoloģisku pieredzi apstākļos, kas ir neskaidri, jo pieejamā informācija ir ierobežota. Nereti uz nepārbaudītiem pieņēmumiem veidojas priekšstati par dinamiskām, grūti aizsniedzamām iedzīvotāju grupām. Kā viena no šādām grupām ir minami ielu jaunieši ("Vērmanes dārza jaunieši").

3. *Pētniecības procesam var būt terapeitisks efekts.* Terapeitisku efektu rada gan pats radošais process, gan intervija, kad, runājot par radīto mākslas darbu, var netieši sākt atklāt tēmas, par kurām pētījuma dalībniekiem nav ierasts runāt ar līdzilvēkiem.

4. *Pašizziņas jeb komunikācijas procesa ar sevi attīstīšana.* Vispirms tiek

organizēts radošais process, kas integrē emocijas, domas un darbību. Vizuāli atspoguļojot kādu dzīves pieredzi vai emocijas, tiek pieņemti lēmumi – kuru krāsu izmantošu, kāda būs forma utt. Ir jāpieņem virkne mazu mikrolēmumu (jāizlemj, ko attēlot, kā atspoguļot savu pieredzi; jāizvēlas krāsa, forma, izmērs; jāatbild uz iekšējā dialoga jautājumu – ko tas nozīmē?), kas veido komunikāciju ar sevi. Pētnieka organizētais radošais process rosina cilvēkus veidot un formulēt savu stāstu.

5. *Reflektīvās telpas radīšana – grupas vai kopienas stiprināšana.* Sarunā ar pētnieku interpretācijas līmenis padziļinās, jo tiek apvienota gan vizuālā informācija, gan verbālais skaidrojums. Radošajā procesā radusies spriedze starp kontekstu un kompozīciju ļauj apzināt un formulēt pieredzi jaunos veidos, tā veidojot reflektīvo komunikācijas telpu. Dalībnieki interpretē radīto saturu. Pētniecības procesu var organizēt gan individuāli, gan grupā. Grupa interpretācijas procesā var pastiprināt viedokli. Var būt situācijas, kad darbi ir nepabeigti, darbos ir tukšas vietas, ir baltas lapas, paliek darbi bez verbāla skaidrojuma – šādos gadījumos ir vērtīgi rast skaidrojumu "klusumam" un, ja nepieciešams, pastiprināt to.

6. *Ļauj pastiprināti paust to iedzīvotāju viedokli (balsi), kuriem ir ierobežotas iespējas viedokļa izteikšanā.* Šajā gadījumā mākslā balstīta pieeja parasti tiek kombinēta ar līdzdalības pētījuma dizainu, kad dalībnieki mākslas darbos atspoguļo un analizē savu pieredzi par sev svarīgu sociālu problēmu. Tā ir iespēja klientiem paust savu pieredzi, izmantojot mākslas valodu. Interpretācijas rezultātā tiek iegūta

plašāka izpratne par konkrēto sociālo pieredzi vai problēmu, un cilvēki arī paaugstina savas spējas šo problēmu risināt. Līdzdalības pētījums palīdz marginalizētām iedzīvotāju grupām apzināties savas iespējas, rada jaunas zināšanas un pieredzi, kas nepieciešama, lai šie cilvēki varētu aizstāvēt nepieciešamās pārmaiņas.

7. *Sociālās mijiedarbības aktivizēšana* – dalīšanās stāstā ar plašāku sabiedrību. "Sociālās mākslas" publicēšana aktivizē viedokļa mijiedarbību ar plašāku sabiedrību, kas savukārt var veicināt plašākas pārmaiņas.

8. *Pētījuma dalībnieku spējinašana* (angļu val. – *empowerment*) Viena no būtiskākajām mākslā balstītas pētniecības priekšrocībām ir spējinašanas process, kuru piedzīvo pētījuma dalībnieki. Attēla radīšana ir proaktivitāte, lēmumu pieņemšana liek kļūt par aktīvu aģentu, pieredzes organizēšana un interpretēšana attīsta dzīves vadīšanas spējas. Visi kompozīcijas elementi veido spēcīgu naratīvu. Dalībnieku spējinašana kā pētījuma rezultāts vērojams 2011. gadā Kanādā veiktajā pētījumā "Veiksmes un izaicinājumi, pielietojot mākslā balstītā līdzdalības pētījuma metodoloģiju sievietu bezpajumtnieču izpētē Viktorijā" (*Successes and challenges of feminist arts-based participatory methodologies with homeless/street-involved women in Victoria*)⁷. Pētījums ne tikai radīja uzticību, kopības sajūtu un veicināja māksliniecišķo prasmju attīstību 20 pētījuma dalībniecēm, bet arī attīstīja prasmes sniegt savstarpējo atbalstu,

lai uzlabotu dzīves apstākļus un cīnītos pret apzīmējuma "bepajumtnieki" stigmatizāciju.

Pirms lēmuma pieņemšanas par mākslā balstītas pieejas izmantošanu ir svarīgi izvērtēt, **vai pieeja palīdzēs iegūt atbildes uz konkrētā pētījuma pētnieciskajiem jautājumiem un sasniegt konkrētā pētījuma mērķi? Kāds ir mans pamatjums izmantot šo pieeju? Kāda būs pieejas izmantošanas pievienotā vērtība? Vai man ir nepieciešamā kompetence pieejas izmantošanai?** Atbildes uz šiem jautājumiem palīdz izvērtēties no situācijām, kad pētniecības procesā uzmanību novērš darbu estētiskās kvalitātes, kad forma sāk dominēt pār saturu un mērķi. Var veidoties situācijas, kad nav iegūta padziļināta informācija par pētāmo objektu, tomēr pētniecības procesā radītie vai izmantotie mākslas darbi tiek izmantoti sabiedrības uzmanības piesaistīšanai, jo tie ir vizuāli efektīvi. Šādā gadījumā tiek provocēta sabiedrības emocionāla reakcija bez padziļinātas izpratnes radīšanas par problēmjautājumu cēloņiem un iespējamiem risinājumiem. Mākslā balstītajai pieejai raksturīgais radošums pētniekiem var radīt bažas, ka pētījuma metodoloģija un rezultāti varētu tikt apšaubīti, tāpēc ir svarīgi pārzināt šī pētniecības virziena filozofisko pamatu.

Mākslā balstītas pētniecības filozofiskā bāze ir fenomenoloģija. Šī virziena pārstāvji E. Huserls (*E. Husserl*), M. Haidegers (*M. Heidegger*), J.P. Sartrs (*J.P. Sartre*) skata cilvēku kā

6. Huss, E., Hafford-Letchfield, T. Using art to illuminate social workers' stress. *Journal of Social Work*. 2019. 19(6): 751-768 p. doi:10.1177/1468017318792954

7. Clover, D. Successes and challenges of feminist arts-based participatory methodologies with homeless/street-involved women in Victoria. *Action Research*. 2011. 9: 12-26 p. <http://dx.doi.org/10.1177/1476750310396950>

viņa vides neatņemamu sastāvdaļu⁸. Šī virziena pārstāvji apgalvo, ka nepastāv viena realitāte – katram cilvēkam ir sava realitāte: "Patiesība ir kādas parādības interpretācija: jo vairāk cilvēku pievienojas šai interpretācijai, jo pareizāka tā šķiet, tomēr tā paliek saistīta ar savu laiku un kultūru"⁹. Telpu, kurā atrodas visas iespējamās pieredzes, fenomenoloģijas filozofijas pamatlicējs E. Huserls (*E. Husserl*) sauca par **dzīves pasauli**. Tā ir realitāte, kurā tiek veidotas attiecības gan ar dabu, gan ar pastāvošajām kultūras formām¹⁰. Tajā cilvēki paši meklē nozīmes un jēgu. Fenomena skaidrojums nedrīkst tikt meklēts cēloņos ārpus tā, tas jāmeklē pašā fenomenā – kā cilvēki uztver, pārdzīvo, izprot un apraksta dažādas parādības un pieredzes. Tātad cilvēki paši interpretē savas darbības, savu pieredzi, arī savu radīto mākslas darbu, un tikai pēc tam pētnieks sniedz skaidrojumu šīm interpretācijām. Mākslā balstīta pētniecība atver plašu telpu, kurā var apvienot dažādas teorētiskas interpretācijas par cilvēku piedzīvotajām pieredzēm, un visas interpretācijas var pastāvēt kā savstarpēji papildinošs kopums.

Noslēdzot teorētisko aprakstu, esmu apkopojusi galvenās mākslā balstītas pētniecības pazīmes:

1) informācija tiek iegūta un zināšanas tiek radītas, izmantojot radošo procesu un mākslas darbu kā rezultātu, analizējot pētījuma dalībnieku, kuri vienlaicīgi

ir arī radīto mākslas darbu autori, interpretācijas par saviem darbiem un reakcijas uz šiem darbiem;

2) pētījumiem ir potenciāls radīt transformācijas gan pētījuma dalībniekos individuālā līmenī, gan kopienās, gan arī plašākā sabiedrībā;

3) liels uzsvars uz sakāpinātu refleksivitāti;

4) "sociālā māksla" ir pieejama sabiedrībai – pētījuma procesā radītie mākslas darbi nereti tiek publiskoti, lai veicinātu sabiedrības reakciju, piemēram, tiktu pamanīta kāda sociāla problēma un meklēti tās risinājumi;

5) vērtība ir visām mākslas darbu interpretācijām; tās tiek analizētas kā kopums arī tad, ja tās ir pretrunīgas – atšķirīgas vai konfliktējošas.

Pieņemu, ka robežas starp pētniecību un situācijas izpēti sociālā darba praksē reizēm var būt izplūdušas. Viena un tā pati metode var tikt pielietota gan pētniecībā, gan praksē, jo īpaši, kad sociālajam darbiniekam ir jāiegūst izvērtēšanai nepieciešamā informācija darbam ar gadījumu vai jāveic kopienas vajadzību izpēte. Līdz ar to mākslā balstītu pētījumu metožu pārzināšana var papildināt praksē izmantojamo metožu klāstu (informācijas ieguves un situācijas izpētes posmos). Attīstot sociālo darbu kopienā, mākslā balstīta pētniecība var būt veiksmīgi izmantojama kopienas stiprināšanai un aktivizēšanai. Ilustrācijai, kad mākslā balstītas pētniecības pieejas elementi var bagātināt sociālā darba praksi, izmantošu radošās genogrammas.

Radošās genogrammas ir metode, kas izmanto vizuālās mākslas radošo procesu, lai atklātu ģimenes (kā struk-

turētas sistēmas) fenomenoloģisko pieredzi. Ar genogrammām sociālie darbinieki ir labi pazīstami, nereti tā obligāta veidlapa klienta lietā. Mākslā balstītas pētniecības pieejas piedāvā jaunu veidu, kā paskatīties uz ierastām lietām. Sociālā darba praksē darbā ar gadījumu genogrammas tiek izmantotas kā objektīvās ģimenes vēstures apkopojošs atspoguļojums, taču, pievienojot mākslas elementus (krāsas, fotogrāfiju fragmentus, simbolus un tēlus – dzīvniekus, dabas objektus), mēs, nepazaudējot objektīvo informāciju, papildus iegūstam arī katra ģimenes locekļa vai ģimenes kā kopuma fenomenoloģisko pieredzi – subjektīvo skaidrojumu par piedzīvoto pieredzi¹¹. Jo vairāk jautājumu par attēlu pētnieks uzdod, jo vairāk jaunu naratīvu par ģimenes situāciju, pieredzi, problēmām un iespējamiem risinājumiem var iegūt. Svarīgi, ka genogrammās izmantotie mākslas elementi ļauj netieši runāt par ģimenes vai sabiedrības tabu tēmām.

Fotobalss (angļu val. – PhotoVoice) metode

Konkrēta metode, kura līdzdalības pētījumos ir izmantojama, lai iegūtu izpratni par nepietiekami izzinātām iedzīvotāju grupām vai kādu no šo

iedzīvotāju dzīves pieredzes aspektiem, ir fotobalss. Bez dalībnieku pieredžu un atziņu aprakstīšanas fotobalss izmantošana paredz arī pētījuma dalībnieku, nereti sociāli atstumtu vai marginalizētu iedzīvotāju grupu¹², stiprināšanu un pozitīvu pārmaiņu veicināšanu¹³. Svarīgi, ka, pateicoties tehnoloģiju attīstībai, piekļuve fotografēšanai nav privilēģija, fotogrāfijas izmantošana ir fundamentāli demokrātiska un neprasa lielu apmācību vai iemaņas.

Vēsturiski fotogrāfijas mērķtiecīga izmantošana sociāliem mērķiem saistāma ar profesionālu fotogrāfu L. Hainu (*L. Hine*), kas ASV laika posmā no 1906. gada līdz 1914. gadam cieši sadarbojās ar Dž. Adamsu (*J. Adams*) un *Hull House* (Apmetņu kustība¹⁴), dokumentējot bērnu nelegālo nodarbinātību nedrošā darba vidē, tādējādi uzrunājot gan sociālos darbiniekus, gan sabiedrību. L. Hains jau 1909. gadā uzsvēra, ka fotogrāfijas kā vizuāls pierādījums palīdz atklāt tādas slēptas sociālas problēmas, par kurām sabiedrības vairākums neiedomājas¹⁵.

Terminu "fotobalss" (*PhotoVoice*) sākotnēji 90. gadu sākumā ASV Mičiganas universitātē sāka lietot K.

11. Huss, E., Cwikel, J. "It's hard to be the child of a fish and a butterfly": Creative genograms: Bridging objective and subjective experiences. *The Arts in Psychotherapy*. 2008. Volume 35, Issue 2: 171–180 p. doi.org/10.1016/j.aip.2007.10.002

12. Povee, K., Bishop, B.J., & Roberts, L.D. The use of photovoice with people with intellectual disabilities: Reflections, challenges, and opportunities. *Disability and Society*. 2014. 29(6): 893–907 p.

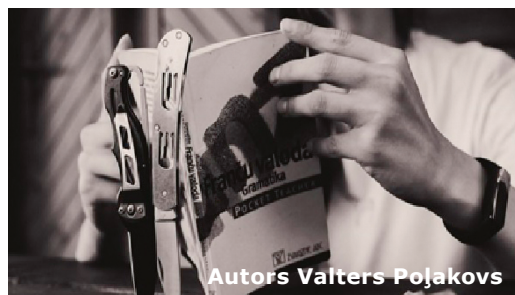
13. O'Malley, L. J. & Munsell, S. E. PhotoVoice: An Innovative Qualitative Method in Research and Classroom Teaching. *Educational Research: Theory and Practice*. 2020. 31(1): 26–32 p.

14. **Apmetņu kustība** – vēsturiski nozīmīga sociāla kustība, kas sākās 19. gs. beigās Anglijā un ASV ar mērķi sociāli un teritoriāli tuvināt sabiedrības turīgākos iedzīvotājus un strādnieku šķiru, pievērsties industrializācijas radītajām sociālajām problēmām nevis problēmām individuālā līmenī.

15. Jarldorn, M. *Photovoice Handbook for Social Workers Method, Practicalities and Possibilities for Social Changes*. – Palgrave, 2019.

Vanga (C.C. Wang) un A. Buriss (A. Buriss), ar to saprotot stāstījuma un fotogrāfijas integrēšanu, lai izpētītu kopienas problēmas. Ja sākotnēji metode balstījās kritiskā sociālā darba ideoloģijā, tad šobrīd lielākoties metodes demokrātiskās pieejamības dēļ tās pielietojums ir strauji paplašinājies – to izmanto kā instrumentu pašattīstībai, kāda fenomena izzināšanai, interešu aizstāvībai, vajadzību izvērtēšanai, monitoringam utt. Viens no pēdējo gadu ārvalstu pētījumiem ir "Ikdienas pieredze mātēm, kuras audzina bērnus ar invaliditāti" (*The Lived Experiences of Mothers of Children with a Disability*), kurā iekļautās sievietes uzņēma fotogrāfijas, kas reprezentēja viņu ikdienas dzīvi ar bērniem¹⁶. Pētnieku organizētās intervijas par fotogrāfijām ļāva identificēt svarīgākās tēmas un virzienus atbalsta pilnveidošanai – individualizācija, sensitivitāte un interešu aizstāvība.

Jāatceras, ka gan mākslā balstīta pētniecības pieeja, gan fotobalss metode ir kvalitatīvā pētniecība, kas meklē atbildes uz jautājumiem, kuri sākas ar *kā, kādā veidā, kāpēc*, tāpēc metode kombinējama ar strukturētām intervijām. Ar fotobalss metodi kombinētajās strukturētajās intervijās bieži tiek izmantota SHOWED (akronīmi no jautājumu formulējumiem angļu valodā) jautājumu kopa:

- 1) Ko Tu/jūs te redzat?
- 2) Kas te īstenībā notiek?
- 3) Kā tas ir saistīts ar mūsu dzīvi?
- 4) Kāpēc šī problēma, situācija, šaubas vai resurss pastāv?
- 5) Ko mēs varam ar to darīt¹⁷?

Protams, atkarībā no pētījuma mērķa, pētnieciskajiem jautājumiem, iesaistīto dalībnieku specifikas (intelektuālajām spējām, valodas zināšanām) jautājumu formulējumus var koriģēt un papildināt.

PhotoVoice metodi var izmantot, uzrunājot katru pētījuma dalībnieku individuāli, taču lielākoties to pielieto, iesaistot lielākas dalībnieku grupas vai pētījumā iesaistot kopienās. Līdz ar to metodes izmantošanai nepieciešama izpratne par grupas dinamiku un grupas attīstības stadijām¹⁸, kas var būt priekšrocība pētniekiem, kuri ieguvuši arī sociālā darba kvalifikāciju. Lai arī sociālās problēmas katrs cilvēks piedzīvo individuāli, taču grupas process aktuālās tēmas pastiprina. Izdalāmi vairāki metodes izmantošanas soļi:

16. Munsell, S. & O'Malley, L. The lived experiences of mothers of children with a disability. *The New Educator*. 2019. 15(4): 269–280 p.

17. Wang, C. Photovoice: A participatory action research strategy applied to women's health. *Journal of Women's Health*. 1999. 8(2): 185–192 p.

18. Jarldorn, M. *Photovoice Handbook for Social Workers Method, Practicalities and Possibilities for Social Changes*. – Palgrave, 2019.

1. Pētījuma dalībnieku apzināšana.
2. Parasti tiek rīkota vismaz viena vai vairākas tikšanās, kuru laikā pētījumā iesaistītās personas tiek informētas par pētījumu – mērķis, aktualitāte, plānotais process, ētiskie aspekti u.tml.
3. Bieži pētījumiem tiek piesaistīti profesionāli fotogrāfi, kas palīdz dalībniekiem apgūt tehniskas nianšes. Izpētes process – fotografēšana, kuras ilgums, dalībniekiem dotie uzdevumi un citi papildu nosacījumi ir pakārtoti konkrētā pētījuma mērķim. Var būt viena sesija, var būt vairāki mēneši; var saglabāties viens izpētes objekts, tie var sistemātiski mainīties utt.
4. Grupas diskusijas un/vai individuālo interviju veikšana.
5. Vizuālās informācijas un tās interpretācijas analīze.
6. Rezultātu publiskošana.

Fotogrāfiju izmantošana liek pastiprinātu uzmanību pievērst dažiem specifiskiem ētikas jautājumiem. Viens no diskutabliem jautājumiem ir autorība. Kurš ir fotogrāfiju autors – pētījuma dalībnieki, pētnieks vai pētījuma finansētājs? Otra diskutabla tēma ir konteksta zaudēšanas risks – ja fotogrāfija tiek publiskota bez saistītās informācijas, tā var radīt kaitējumu pētījumā iesaistītajiem dalībniekiem, jo īpaši, ja tie pārstāv sociāli mazaizsargātu iedzīvotāju grupu. Trešais jautājums ir saistīts ar konfidencialitātes nodrošināšanu. Ja pētījuma mērķis ir ne tikai pieredzes vai situācijas izpēte, bet arī rīcības un pārmaiņu veicināšana, pētniekam var rasties vēlme pastiprināt vēstījumu, radot risku, ka tiek izmantotas fotogrāfijas, kuras, no vienas

puses, ir sociālas pārmaiņas aktivizējošas, no otras puses – konfidencialitāti apdraudošas. Minētos riskus mazina informētās piekrišanas nodrošināšana, ne tikai uzsākot pētījumu, bet visā tā veikšanas laikā, ļaujot dalībniekiem noteikt radīto fotogrāfiju publiskošanas robežas.

Tradicionāli viens no svarīgiem pētījuma posmiem ir datu analīze. Mākslā balstītos pētījumos uzmanību piesaista acīmredzamais radošā procesa rezultāts, tomēr jāatceras, ka šīs pieejas pētījuma mērķis ir iegūt informāciju par kādu parādību to cilvēku skatījumā, kuri paši piedzīvo šo parādību vai fenomenu. Datu analīze ietver gan vizuālu, gan intervijās sniegtu informāciju. Datu analīzē izdalāmi šādi procesa soļi:

1. Pētnieka distancēšanās (nepakļaušanās informācijai, kas nāk no citiem avotiem un paša pētnieka pieredzes), saglabājot atvērtību pret pētījuma dalībnieku atšķirīgajām, subjektīvajām pieredzēm.
2. Jēgas vienību uzmetuma veidošana (jēgu ietverošu apgalvojumu identifikēšana pēc nozīmes un biežuma intervijās). Jau šajā posmā ir identificējamās tēmas, kas ir aktuālas vairumam pētījuma dalībnieku, un tēmas, kas ir unikālas atsevišķu indivīdu pieredzē, tomēr tās visas ir vienlīdz svarīgas.
3. Jēgas vienību grupēšana, veidojot centrālās tēmas. Līdzdalības pētījumos arī šajā posmā aktīvi iesaistāmi pētījuma dalībnieki.
4. Katras intervijas apkopošana un zinātniskā stipruma nodrošināšana. Apkopojums holistiski ietver visas tēmas, ko pētnieks ir saklausījis intervijā. Šajā posmā dalībniekiem tiek lūgts ▶

viedoklis par to, vai pētniekam ir izdevies uztvert vēstījuma būtību. Parasti šajā posmā izmanto arī sākotnēji radītos mākslas darbus vai fotogrāfijas.

5. Vispārējo un unikālo tēmu izdalīšana un kopsavilkuma veidošana.

Rezultātu kopsavilkumu var publiskot, lai mērķtiecīgi veicinātu sociālas pārmaiņas. Tas arī var būt pamats turpmākajiem pētījumiem, kas pārbauda sakarības starp pētījumā identificētajām tēmām un pētījuma secinājumiem, vai pētījumiem, kas jau salīdzina citu iesaistīto pušu un ekspertu viedokļus par pētāmo fenomenu. Protams, pētījuma rezultātus var arī izmantot jaunu sociālo pakalpojumu attīstīšanai.

Raksta noslēgumā vēlos uzsvērt, ka sociālā darba pētniecībā izmantojamās pieejas un metodes ir ievērojami plašākas nekā ikdienā esam pieraduši pielietot. Šajā rakstā esmu aicinājis lūkoties vizuālās mākslas un fotogrāfiju virzienā. Veiksmīga jaunu iespēju atklāšana slēpjas radošas attieksmes un racionāla pamatojuma kombinācijā.

Izmantotie avoti

1. Clover, D. Successes and challenges of feminist arts-based participatory methodologies with homeless/street-involved women in Victoria. *Action Research*. 2011. 9: 12–26 p. <http://dx.doi.org/10.1177/1476750310396950>
2. Huss, E., Cwikel, J. "It's hard to be the child of a fish and a butterfly": Creative genograms: Bridging objective and subjective experiences. *The Arts in Psychotherapy*. 2008. Volume 35, Issue 2: 171–180 p. doi.org/10.1016/j.aip.2007.10.002
3. Huss, E., Hafford-Letchfield, T. Using art to illuminate social workers' stress. *Journal of Social Work*. 2019. 19(6): 751–768 p. doi:10.1177/1468017318792954
4. Huss, E., Kaufman, R., Avgar, A., Shouker, E. Using arts-based research to help visualize community intervention in international aid.

International Social Work. 2015. 58(5): 673–688 p. doi:10.1177/0020872815592686

5. Huss, E., Maor, H. Toward an Integrative Theory for Understanding Art Discourses. *Visual Arts Research*. 2014. 40, (2)

6. Jarldorn, M. Photovoice Handbook for Social Workers Method, Practicalities and Possibilities for Social Changes. – Palgrave, 2019.

7. Mārtinsone, K., Pipare, A. Pētniecība: Teorija un prakse. – Rīga: RaKa, 2016. 142. lpp.

8. Moran, D. Introduction to Phenomenology. – London and New York: Routledge, 2000.

9. Munhall, P.L. Philosophical ponderings on qualitative research methods in nursing. *Nursing Science Quarterly*. 1989. 220–28 p.

10. Munsell, S. & O'Malley, L. The lived experiences of mothers of children with a disability. *The New Educator*. 2019. 15(4): 269–280 p.

11. O'Malley, L. J. & Munsell, S. E. PhotoVoice: An Innovative Qualitative Method in Research and Classroom Teaching. *Educational Research: Theory and Practice*. 2020. 31(1): 26–32 p.

12. Povee, K., Bishop, B.J., & Roberts, L.D. The use of photovoice with people with intellectual disabilities: Reflections, challenges, and opportunities. *Disability and Society*. 2014. 29(6): 893–907 p.

13. Rose, G. Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials (3rd ed.). – London: Sage, 2011.

14. Savin-Baden, M., & Howell Major, C. Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice. – Abingdon: Routledge, 2013.

15. Wang, C. Photovoice: A participatory action research strategy applied to women's health. *Journal of Women's Health*. 1999. 8(2): 185–192 p.

Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžets: jauns instruments sociālajā politikā

Evija Eglīte, Mg. paed., SIA "Projektu kvalitātes vadība" valdes locekle

Māris Brants, Mg.soc., SIA "Projektu kvalitātes vadība" pētījuma vadītājs

SIA "Projektu un kvalitātes vadība" un SIA "SKDS" eksperti pēc Labklājības ministrijas pasūtījuma veikuši pētījumu "Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžets. Jaunas metodoloģijas izstrāde iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu groza noteikšanai un tās aprobācija (izmēģinājumu projekti)". Balstoties šajā pētījumā, rakstā apskatīta iztikas minimuma groza vēsture Latvijā, kā arī nozīmīgākās izvēles, kas izdarītas, izstrādājot tā vietā jaunu instrumentu – Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžetu, sniegta konceptīva šī instrumenta izstrādes metodika, kā arī iespējamie izmantošanas veidi. Raksta mērķis ir sniegt ieskatu izstrādātajā instrumentā, kļiedēt iespējamus mītus un asociācijas ar iepriekš Centrālās statistikas pārvaldes aprēķināto iztikas minimuma grozu, norādot gan uz objektīvām atšķirībām, gan uz paša iztikas minimuma groza nianšēm, kas daļai sabiedrības nav zināmas. Raksta noslēgumā autori koncentrējas uz to problemātiku, kas varētu būt aktuāla sociālajiem darbiniekiem, jo tieši sociālie darbinieki būtu viena no nozīmīgākajām mērķauditorijām, kas šo instrumentu varētu izmantot.

Īsa iztikas minimuma groza vēsture Latvijā

Iztikas minimuma groza metodo-

loģija Latvijā tika izveidots 1991. gadā PSRS Darba un sociālo lietu ministrijā¹, norādot, ka: "Iztikas minimumu var izmantot, lai pamatotu ģimeņu ienākumu, darba samaksas, pensiju, stipendiju un citu sociālo izmaksu un atvieglojumu minimālo līmeni, taču tas nav garants, kas nodrošina automātisku ienākumu palielināšanu līdz iztikas minimuma līmenim"².

Interpretējot šo dokumentu un ieceres, kas ar to saistījās, ir jāņem vērā tā tapšanas laiks un vieta. 1991. gadā pastāvēja plānveida ekonomika – cenas, algas, pensijas un vairums citu ienākumu un izdevumu regulēja valsts. Tāpat valsts regulēja sadali, nosakot, kādas preces būs pieejamas. Līdz ar to valsts neregulētā ekonomikas daļa attiecās uz tiem sektoriem, kur preču sadale neapmierināja vajadzības, veidojot deficītu. Kopumā valsts spēja nodrošināt nepieciešamās preces par regulētajām cenām līdz 1991.gadam pakāpeniski mazinājās, līdz ar to spiežot paaugstināt arī daļu regulēto cenu, kā

1. *Koncepcija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"* (informatīvā daļa). Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2014. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/6328/download>

2. *Методология разработки минимального потребительского бюджета (прожиточного минимума)*. 1991. Стр. 22. Npublicēts materiāls.

arī papildus regulējot sadali (ieviešot vizītkartes, kas noteiktas preču kategorijas ļāva iegādāties tikai vietējiem iedzīvotājiem, un talonu sistēmu daļai preču – alkoholam, tabakas izstrādājumiem, cukuram, ziepēm u.tml.). Paralēli cenu paaugstināšanai tika paaugstinātas arī algas un citi ienākumi.

Līdz ar to šajā kontekstā nevar runāt par sociālo politiku tādā nozīmē, kā mēs to saprotam šobrīd. PSRS vispār nebija ne klasisku sociālās palīdzības institūciju, ne sociālā darba kā profesijas (pašvaldību sociālos dienestus Latvijā sāka veidot 1992. gadā³). Tā vietā ir runa par iztikas minimuma grozu kā instrumentu, kas ļauj valstij sekot pašas noteikto nozīmīgāko cenu pieauguma tempiem, paralēli ļaujot palielināt pašas noteikto ienākumu daļu (algas, pensijas, stipendijas utt.). Tā bija nevis mērķēta palīdzība tiem, kam tā nepieciešama, bet vispārēja kompensācija iedzīvotājiem.

Arī saturiski 1991. gadā pieņemtais iztikas minimuma grozs lielā mērā atspoguļoja PSRS sadzīves realitāti. Piemēram, veselības aprūpes izdevumi ietvēra tikai medikamentus, sanitārijas un higiēnas preces (medicīnas pakalpojumi PSRS bija bez maksas), sadzīves elektropreču iegāde bija paredzēta reizi 15–20 gados, savukārt apavu remonts – 2,5 reizes gadā⁴.

3. Augstākās Padomes 1992. gada 14. aprīļa lēmums "Par neatliekamiem uzdevumiem iedzīvotāju sociālajā aizsardzībā". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/65496-par-neatliekamiem-uzdevumiem-iedzivotaju-socialaja-aizsardziba>

4. Latvijas Republikas Ministru Padomes 1991. gada 8. aprīļa lēmuma Nr. 95 "Par iedzīvotāju naudas ienākumu indeksācijas nodrošināšanu" 3. pielikums "Minimālais patēriņa grozs (vidēji uz vienu Latvijas iedzīvotāju gadā)". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/67927-par-iedzivotaju-naudas-ienakumu-indeksacijas-nodrosinasanu>

5. Latvija skaitļos: 1993. LR Valsts statistikas komiteja, 1994. 27.–30.lpp.

6. Podnieks Vladislavs. Krīzes grozā. *Neatkarīgā Cīņa, NC Banka*. 1993. gada 6. februāris. Pieejams: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:588446|page:5>

Praksē iztikas minimuma grozs, ko aprēķināja Centrālā statistikas komiteja, tādā veidā, kādā tas tika izstrādāts, savu aktualitāti zaudēja jau 1992. gadā. 1991. gada decembrī beidza pastāvēt PSRS, Latvijas ekonomika uzsāka strauju pāreju uz brīvo tirgu, bet cenu pieauguma tempi ievērojami pārsniedza iespējas iedzīvotājiem tos kompensēt. Patēriņa cenas 1993. gadā, salīdzinot ar 1991. gadu, bija pieaugušas 22,0 reizes, kamēr vidējā darba samaksa – tikai 16,0 reizi, savukārt vidējais visu iedzīvotāju ieņēmumu pieaugums bija 13,2 reizes⁵.

Līdz ar to 1992. gadā tika ieviesta jauna mēraukla – krīzes iztikas minimuma grozs, ko aprēķināja Labklājības ministrija. Krīzes iztikas minimuma grozs demonstrēja, ka iztikas minimuma grozs konkrētajā ekonomiskajā situācijā vairs nevar kalpot kā atskaites punkts. Saturiski krīzes iztikas minimuma grozs bija transformēts (galvenokārt samazināšanas virzienā) iztikas minimuma grozs. Tas ietvēra gandrīz visu iztikas minimuma pārtikas grozu (tiesa, ar samazinātu gaļas, bet palielinātu zivju un maizes apjomu), kā arī nelielu nepārtikas daļu – īres un komunālos maksājumus, transporta pakalpojumus (sabiedrisko transportu un kravas transportu), kā arī bērnu izglītības iestāžu pakalpojumus⁶.

Ja runājam par veidu, kā krīzes iztikas

minimuma grozs praktiski tika izmantots, tad sākumā lēmumi bija visnotaļ situatīvi, jo situācija strauji mainījās. 1993. gada sākumā, piemēram, ģimenēm, kam pēc komunālo maksājumu veikšanas atlikusi summa bija mazāka par krīzes iztikas minimuma groza pārtikas daļu, komunālos maksājumus ļāva atlikt⁷. 1993. gada beigās krīzes iztikas minimuma grozs tika sasaistīts ar trūcīgas personas statusu (par trūcīgām tika atzītas personas, kuru ienākumi nepārsniedza 75% no krīzes iztikas minimuma groza vērtības). Sākumā – līdz 1996. gadam – attiecīgie Ministru kabineta noteikumi⁸ paredzēja, ka sasaiste nevis ar pilno iztikas minimuma grozu, bet ar krīzes iztikas minimuma grozu ir pagaidu situācija, savukārt no 1996. gada noteikumos⁹ jau bija atsauce vairs tikai uz krīzes iztikas minimuma grozu. 2003. gadā pēc diskusijām par to, cik ilgi vēl turpināsies "krīze", trūcīgā statusa sasaiste ar krīzes iztikas minimuma grozu tika pārtraukta, taču tā vietā nāca nevis pilnais iztikas minimuma grozs, bet gan minimālā alga, nosakot, ka trūcīguma sliekšnis ir 50% no tās¹⁰.

Savukārt iztikas minimuma grozs jau kopš 1993. gada faktiski bija statis-

tiska mēraukla, lai veiktu salīdzinājumus ar citiem minimālajiem ienākumu apmēriem. Tas gan nenozīmē, ka iztikas minimuma grozs sociālajā politikā vispār netika izmantots, piemēram, Rīgā ar iztikas minimuma grozu (100% apmērā vai 75% apmērā) bija saistīta iespēja iegūt maznodrošinātā statusu¹¹, taču tas bija konkrētās pašvaldības lēmums.

Iztikas minimuma groza pielietojamību mazināja fakts, ka tas bija viens universāls rādītājs, neņemot vērā māj-saimniecību struktūru, vecuma sastāvu, dzīvesvietu u.tml. (izņemot diferenciāciju starp nodarbinātajiem un pensionāriem). Saturiski tas gandrīz netika mainīts, aizvietojojot vienīgi preces, kuras vairs netika lietotas (bērnu kokvilnas autiņi tika aizstāti ar autiņbiksītēm)¹².

Tā kā instruments bija novecojis saturiski, kā arī bez praktiska pielietojuma, tad Centrālā statistikas pārvalde (turpmāk – CSP) piedāvāja no tā atteikties vai mainīt. Pret CSP vēlmi pārtraukt iztikas minimuma groza aprēķināšanu iebilda, piemēram, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, akcentējot, ka tā ir "sarkanā līnija, aiz kuras nedrīkst ▶

7. Podnieks Vladislavs. Krīzes grozā. *Neatkarīgā Cīņa, NC Banka*. 1993. gada 6. februāris. Pieejams: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:588446|page:5>

8. Ministru kabineta 1993. gada 18. novembra noteikumi Nr. 19 "Par kārtību, kādā ģimenes atzīstamas par trūcīgām". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/59937>

9. Ministru kabineta 1996. gada 26. marta noteikumi Nr. 75 "Noteikumi par trūcīgo ģimeņu sociālās palīdzības pabalstu un trūcīgo ģimeņu materiālā stāvokļa novērtēšanu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/39509-noteikumi-par-trucigo-gimenu-socialas-palidzibas-pabalstu-un-trucigo-gimenu-materiala-stavokla-novertesanu>

10. Ministru kabineta 2003. gada 25. februāra noteikumi Nr. 97 "Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72052-kartiba-kada-gimene-vai-atseviski-dzivojosa-persona-atzistama-par-trucigu>

11. Āboltiņš Jānis. *Iztikas minimums — arhaisms vai atavisms?* Apollo, 2005. gada 4. oktobris. Pieejams: <https://www.apollo.lv/4757051/iztikas-minimums-arhaisms-vai-atavisms>

12. Turpat.

atkāpties”, nosakot minimālās algas un minimālās pensijas¹³. Aicinājumi groza saturu pārskatīt tomēr praktiskas aprises neieguva. Līdz ar to 2013. gads bija pēdējais, kad CSP veica iztikas minimuma groza aprēķinu. Vienlaikus bija aicinājumi izstrādāt jaunu iztikas minimuma grozu. Taču process ieilga uz vairākiem gadiem, un praktisks darbs pie izstrādes tika uzsākts 2019. gadā.

No vēsturiskās situācijas apkopojuma varam izdarīt dažus būtiskus secinājumus:

- lai arī, iespējams, sabiedrības priekšstatos un atmiņās iztikas minimuma groza loma ir bijusi būtiskāka, faktiski iztikas minimuma grozs nekad nav kalpojis kā Latvijas sociālās politikas integrāla sastāvdaļa (tomēr šāda loma 1993.–2003.gadā bija krīzes iztikas minimuma grozam; tāpat iztikas minimuma grozs tika izmantots atsevišķās pašvaldībās, kā arī atsevišķu situatīvu lēmumu pieņemšanai valsts līmenī);
- iztikas minimuma grozs bija īstermiņa krīzes situācijas risināšanas instruments – tas ietvēra mehānismus cenu pieauguma ietekmes novērtēšanai, taču tajā nebija nekādu mehānismu, kas ņemtu vērā vajadzību izmaiņas sabiedrībā, kā arī veiktu šo vajadzību diferenciaciju (izņemot diferenciaciju starp strādājošajiem un pensionāriem).

13. Dārziņa Lidija. *Deformēto iztikas minimuma grozu nelikvidēs, bet gatavos revīziju*. LV portāls, 2010. gada 26. jūlijs. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/213887-deformeto-iztikas-minimuma-grozu-nelikvides-bet-gatavos-reviziju-2010>

Nozīmīgākie jēdzieni

Iztikas minimuma grozs nosaka robežu, zem kuras cilvēki vai mājsaimniecības tiek uzskatītas par nabadzīgām vai trūcīgām. Tas nozīmē, ka, mērot nabadzību, parasti tiek pieņemts, ka pastāv iepriekš noteikts un labi definēts priekšstats par dzīves līmeni, kuru nesasniedzot, cilvēks vai mājsaimniecība kļūst nabadzīga (nabadzības sliekšnis). Nabadzības izpētē dominē divas pieejas – **absolūtā** un **relatīvā**. Absolūtā nabadzība pastāv tad, kad cilvēkam trūkst minimālo resursu pamatvajadzību apmierināšanai, bet relatīvo nabadzību raksturo situācija, kad ienākumi un resursi ir nepietiekami, lai nodrošinātu dzīves līmeni, kāds ir pieņemts sabiedrībā, kurā cilvēks dzīvo. Uzreiz gan jānorāda, ka pārtikas gadījumā objektīvo minimālo resursu apjomu ir salīdzinoši viegli noteikt, līdz ar to arī absolūtās nabadzības sliekšni nav grūti aprēķināt, kamēr citu preču un pakalpojumu gadījumā robežu novilkt ir ievērojami grūtāk, bet, ja to izdara, risinājums visdrīzāk daļēji līdzinātos tam, kā nosaka relatīvo nabadzību (respektīvi, ņemts vērā tas, kas konkrētajā sabiedrībā tiek uzskatīts par adekvātu patēriņu).

Mūsdienās Rietumu sabiedrībās absolūtās nabadzības pieeja pēc būtības netiek izmantota. Relatīvās nabadzības sliekšnis ļauj ņemt vērā katras konkrētās sabiedrības dzīves līmeni un spēju apmierināt tās vajadzības, kuras šajā sabiedrībā apmierināt ir “normāli”, respektīvi, ļauj indivīdiem sabiedrībā pildīt tiem atbilstošās sociālās lomas. Savukārt absolūtā nabadzība drīzāk ir attiecināma uz situācijām, kad aktuāla ir cilvēku fiziska izdzīvošana.

Latvija pēc Tautas attīstības indeksa no vērtētajām 189 valstīm 2020. gadā bija 37. vietā¹⁴, tādējādi mūsu gadījumā šī Rietumu sabiedrības pieeja būtu vispiemērotākā. Tas ir Eiropas Savienības nevis globālais konteksts, kurā Latvija tiek kritizēta, piemēram, par vienu no visaugstākajiem ienākumu nevienlīdzības līmeņiem. Tiesa, Latvijas iedzīvotāji nereti kā “normu” relatīvās nabadzības kontekstā saredz nevis situāciju Latvijā, bet situāciju ievērojami bagātākās valstīs, kas mums jāņem vērā – tieši šāda references punkta izvēle liek ievērojamai daļai Latvijas sabiedrības justies nabadzīgiem.

Ir vēl viens jēdzienu pāris, ko svarīgi ņemt vērā tēmas kontekstā – **iztikas minimums** (angļu val. – *subsistence minimum*) un **salīdzināmais budžets** (angļu val. – *reference budget*). Vienkāršojot varētu sacīt, ka iztikas minimums drīzāk attiecas uz fiziskajām vajadzībām (un attiecīgi absolūto nabadzību), kamēr salīdzināmais budžets ietver arī citas vajadzības (un attiecīgi saistāms drīzāk ar relatīvo nabadzību). Tomēr varam konstatēt, ka iztikas minimuma jēdziens ir vairāk postpadomju valstīm raksturīgs, bet salīdzināmais budžets – rietumvalstīm.

Rietumvalstīs mūsdienās jēdzienu “iztikas minimums” būtībā nelieto – tiesa, vēsturiski tas ir ticis izmantots. Savukārt postpadomju valstīs (piemēram, Igaunijā) ar iztikas minimuma analogu apzīmē jēdzienu, kas faktiski mēra relatīvo nabadzību, tādējādi runa ir drīzāk nevis par iztikas minimuma izmantošanu, bet gan par to, ka tiek izmantots cits jēdziens salīdzināmā

14. Latest Human Development Index Ranking. Pieejams: <https://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>

budžeta apzīmēšanai. Tomēr “iztikas minimuma” jēdziens raisa neadekvātas asociācijas – ka zem šīs robežas nonākam pie absolūtās nabadzības, ka šī ir summa, kas sabiedrībā jānodrošina katram. Ja vēlamies noteikt relatīvās nabadzības sliekšni, tad “iztikas minimuma” jēdziens nebūtu piemērots.

Vēl ir svarīgi saprast jēdziena “**grozs**” izmantošanas loģiku. “Grozis” nozīmē vairāk vai mazāk konkrētu preču nomenklatūru, kas ir tā sastāvā. Savukārt, ja izvēlēta pieeja nav precīzi definēt iztikai nepieciešamo preču un pakalpojumu nomenklatūru, kam pēc tam tiktu piemēklētas precīzas cenas, bet **orientēties uz sabiedrības sajūtām par to, kāda naudas summa nepieciešama konkrētu vajadzību apmierināšanai**, tad jēdziens “grozs” nebūtu piemērojams.

Pēc situācijas analīzes jaunā iztikas minimuma groza metodikas izstrādē tika izdarītas šādas izvēles:

- attiecībā uz pārtiku noteikt precīzu preču nomenklatūru un apjomu, kura iegāde ļautu nodrošināt pilnvērtīgu uzturu (no vienas puses, tas būtu grozs, no otras – mazāka pārtikas patēriņa apstākļos var runāt par absolūto nabadzību vismaz ilgtermiņā, respektīvi, nespēju nodrošināt atbilstošu dzīves standartu un veselību);
- attiecībā uz pārējo patēriņu orientēties uz relatīvo nabadzību un attiecīgi salīdzināmo budžetu kā veidu, kas būtu piemērotāks mūsdienu Latvijai;
- izvairīties no “groza” noteikšanas nepārtikas sadaļā (pārtikas gadījumā vajadzības un patēriņa normas mainās lēnāk), jo nepārtikas preču un pakalpojumu grozs būtu vai nu ļoti vienkār-

šots vai arī ļoti mainīgs – pirmais nozīmētu līdzīgu veidojumu kā 1991. gada iztikas minimuma grozs, kas strauji novecotu, otrs – nepieciešamību ieguldīt ievērojamus resursus, lai sekotu patēriņa normu izmaiņām sabiedrībā;

- izvairīties no jēdziena "iztikas minimums" izmantošanas, lai neradītu asociācijas, ka ir runa par absolūtās nabadzības sliekšni un summu, kas jāgarantē katram.

Metodika

Metodikas komplikētības dēļ rakstā nav iespējams iepazīstināt ar to detalizēti, tāpēc pievērsīsimies svarīgākajiem ar metodiku saistītajiem aspektiem. Ar detalizētu metodiku iespējams iepazīties pētījuma ziņojumā¹⁵.

Viena no pirmajām izvēlēm bija starp vienkāršu (precīzāk, apzināti vienkāršotu) metodiku, kas raksturīga, piemēram, Lietuvai un Igaunijai, un komplikētu metodiku, kas detalizēti ņem vērā dažādu sabiedrības daļu vajadzības, taču vienlaikus ir dārga un laikietilpīga uzturēšanā un informācijas atjaunošanā. Izvērtējot situāciju, pētnieki pieņēma lēmumu izvēlēties vidusceļu – no vienas puses, ņemt vērā iespējami daudz aspektu, no otras – nodrošināt relatīvi zemas izmaksas un formalizētu (respektīvi, tādu, kas koncentrējas uz noteiktu procedūru, kvantitatīvo nevis kvalitatīvo instrumentu izmantošanu) uzturēšanu. Tas ļauj metodiku uzturēt valsts institūcijām, nepiesaistot pastāvīgu partneri no pētniecisko organizāciju vidus (mainīgi partneri nespētu nodrošināt metodes pastāvīgu un ne-

mainīgu turpinātību), bet vienlaikus iegūt rezultātu, kas ņem vērā virkni sociāli demogrāfisko faktoru (dzīvesvietu, mājsaimniecības tipu, personu skaitu un vecumu).

Kā jau iepriekš minēts, izdevumi pārtikai aprēķināti atbilstoši objektīvām vajadzībām. Pārtikas apjomus noteica uztura speciālisti, analizējot citu valstu pieredzi, uzturvielu rekomendācijas un pārtikas patēriņa paradumus Latvijā. Apjomi diferencēti 5 vecumgrupām – 2 līdz 6 gadi, 7 līdz 14 gadi, 15 līdz 18 gadi, pilngadīgās personas darbības vecumā, pensijas vecuma personas. Savukārt pārtikas cenas aprēķinātas atbilstoši CSP publicētajām mazumtirdzniecības cenām. Līdz ar to pārtikas grozs šobrīd paredzēts kā saturiski nemainīgs, pārrēķinot tikai cenas katrai vecumgrupai (bērniem līdz 2 gadu vecumam tiek izmantotas pārtikas izmaksas, kas aprēķinātas 2 līdz 6 gadus veciem bērniem). Izmaiņas groza sastāvā iespējamās tad, ja būtiski mainītos pārtikas patēriņa paradumi vai tirgū pieejamās preces.

Izdevumi pārējām vajadzībām tiek noskaidroti ar aptaujas palīdzību, kurā piedalās mājsaimniecības no trim zemākajām ienākumu kvintilēm¹⁶ (jeb, citiem vārdiem, 60% nabadzīgāko Latvijas iedzīvotāju). Aptaujā tiek vaicāts gan par optimālajiem, gan faktiskajiem, gan minimāli iespējamiem izdevumiem dažādām izdevumu kategorijām, norādot respondentiem, kas

16. Kvintile - viena piektā daļa (20%) no apsekoto mājsaimniecību skaita, kuras sagrupētas pieaugošā secībā pēc to rīcībā esošajiem ienākumiem uz vienu mājsaimniecības locekli. Pirmā kvintile ietver mājsaimniecības ar zemākajiem ienākumiem, bet piektā kvintile ietver mājsaimniecības ar augstākajiem ienākumiem.

konkrētajā kategorijā ietilpst, taču neprecizējot, ko tieši un kādā apjomā mājsaimniecība attiecīgajā izdevumu kategorijā iegādājas vai iegādātos. Šāda aptauja iecerēta reizi trīs gados ar mērķi konstatēt izmaiņas patēriņa struktūrā. Starplaikos paredzēta aprēķināto izdevumu summu atjaunošana ar inflācijas koeficientiem.

Tālākajos aprēķinos, nosakot nepieciešamo izdevumu apjomu, tiek izmantotas faktisko izdevumu mediānas no vairuma izdevumu kategoriju. Izņēmums ir:

- izdevumi azartspēlēm, ārvalstu ceļojumiem, alkoholam un tabakai, kas aprēķinos tālāk netiek iekļauti;
- izdevumi sabiedriskajai ēdināšanai, kur tiek izmantotas mediānas no nosauktajiem minimāli iespējamiem izdevumiem nevis faktiskajiem (ņemot vērā, ka šie izdevumi daļēji pārklājas ar izdevumiem pārtikai);
- izdevumi medicīnai, kur tiek izmantotas mediānas no optimālajiem izdevumiem (ņemot vērā, ka taupība attiecībā uz medicīnas izdevumiem, kas raksturīga personām ar zemākiem ienākumiem, būtiski ietekmē tālāko dzīves ilgumu un kvalitāti).

Izdevumu summas tiek aprēķinātas no to respondentu atbildēm, kas norādījuši konkrētās vajadzības un to, ka viņi tās paši sedz pilnā mērā. Pēc mediānu aprēķina tās tiek reizinātas ar attiecināmības koeficientu – šis koeficients ir to mājsaimniecību īpatsvars, kas norādījušas, ka optimālā situācijā viņiem šādi izdevumi būtu (tas nepieciešams, jo daļai mājsaimniecību tās vai citas izdevumu kategorijas objektīvi nav nepieciešamas).

Visas izdevumu kategorijas tiek dalītas mājsaimniecību izdevumos un individuālajos izdevumos. Mājsaimniecību izdevumi ir kopīgi visai mājsaimniecībai, un tie tiek diferencēti starp septiņiem mājsaimniecību tipiem:

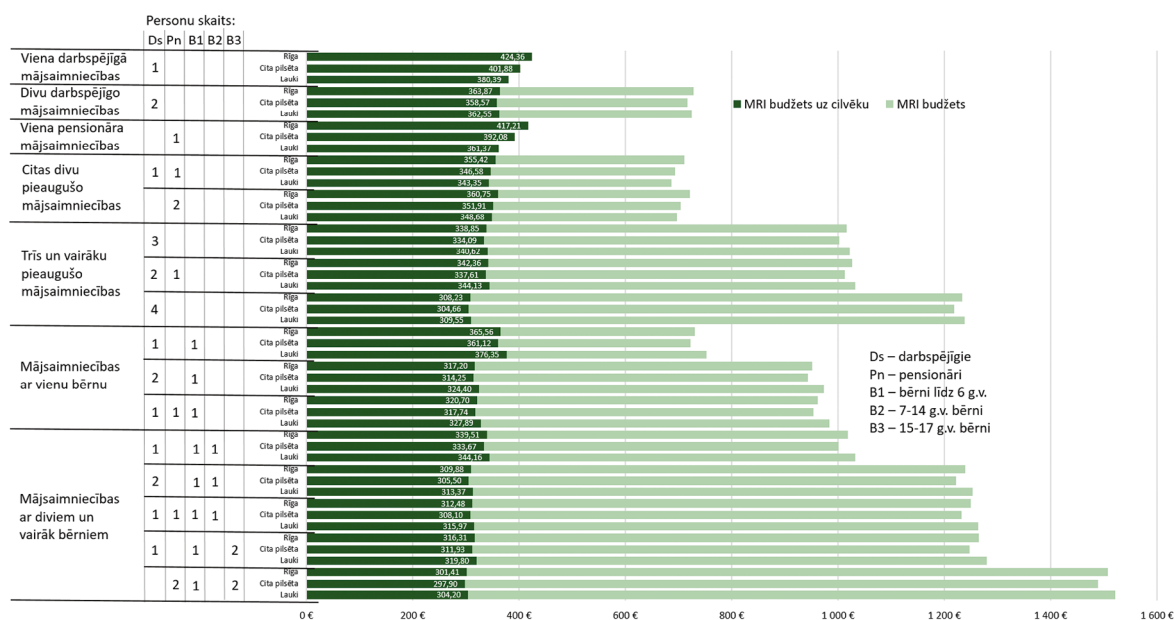
- viena darbaspējīgā mājsaimniecība;
- divu darbaspējīgo mājsaimniecība;
- viena pensionāra mājsaimniecība;
- cita divu pieaugušo mājsaimniecība;
- trīs un vairāku pieaugušo mājsaimniecība;
- mājsaimniecības ar vienu bērnu;
- mājsaimniecības ar diviem un vairāk bērniem.

15. Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžets. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/LM.zip

1. attēls.

Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžeta piemēri 2020. gada cenās

Precīzs personu skaits mājsaimniecībā šajā gadījumā netiek ņemts vērā, respektīvi, šīs kategorijas izdevumi, piemēram, mājsaimniecībās ar vienu bērnu nemainās atkarībā no pieaugušo skaita tajā. Pie mājsaimniecību tipa izdevumiem pieder, piemēram, izdevumi par mājokli, kultūru un sportu, personisko transportu. Atsevišķās izdevumu kategorijās (mājokļa izdevumi, transports u.c.) mājsaimniecību tipa izdevumi tiek sīkāk diferencēti starp Rīgu, pārējām Latvijas pilsētām un laukiem (ciematiem, pagastiem).

Individuālie izdevumi tiek aprēķināti proporcionāli personu skaitam, diferencējot šīs personas trīs grupās – bērni līdz 18 gadu vecumam, pieaugušās darbspējas vecuma personas, pensijas vecuma personas. Šajos izdevumos ietilpst, piemēram, medicīnas izdevumi, ar mobilajiem sakariem saistītie izdevumi, izdevumi skaistum-

kopšanai, apģērbs.

Tādējādi kopējā summa mājsaimniecībai tiek iegūta, saskaitot kopā:

- mājsaimniecību tipa nepārtikas izdevumus (tiek ieskaitīti vienreiz visai mājsaimniecībai atkarībā no mājsaimniecības tipa un dzīvesvietas tipa – izmantots dalījums septiņās vecumgrupās un trīs dzīvesvietu tipos);
- pārtikas izdevumus (tiek ieskaitīti par katru personu atkarībā no vecuma – izmantots dalījums piecās vecumgrupās);
- individuālos nepārtikas izdevumus (tiek ieskaitīti par katru personu atkarībā no vecuma – izmantots dalījums trīs vecumgrupās).

Rezultāts 2020. gada cenās atspoguļots 1. attēlā.

Nosaukums un pielietojums

Pēc instrumentārija izstrādes aktualizējās jautājums par tā nosaukumu. Pēc būtības tas vairs neatbilda iztikas minimuma grozam, jo:

- izstrādātais rādītājs nav orientēts uz minimumu, izdzīvošanu, bet uz pilnvērtīgu sociālo lomu pildīšanu Latvijas sabiedrībā;
- kā grozs tas ir veidots vienīgi pārtikas sadaļā, kamēr pārējās sadaļas ietver izdevumu kategorijas nevis konkrētas preces un pakalpojumus;
- tas ir relatīvs (ņem vērā sabiedrības priekšstatus par patēriņa normām) – uzlabojoties sabiedrības dzīves apstākļiem, tas nevis tiks sasniegts, bet gan pārvietosies augstāk;
- tas nav viens skaitlis, bet tiek diferencēts atkarībā no mājsaimniecības un dzīvesvietas;
- tas ir orientēts uz mājsaimniecībām nevis individiem, jo lielākā daļa patēriņa sabiedrībā notiek mājsaimniecību ietvaros;
- tas ir vienīgais dzīves līmeņa indikators, kas Latvijā balstās izdevumos nevis ienākumos.

Pēc diskusijām tika pieņemts lēmums izstrādāto indikatoru nosaukt par mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžetu (saīsināti – MRI budžets). Jēdziens ietver norādi uz budžeta izdevumu daļu, uz indikatora relatīvo dabu, kā arī to, ka tas orientēts uz mājsaimniecībām. Tāpat svarīgi, ka tas neietver vārdus "grozs" un "minimums", jo netiek būvēts pēc groza principa (izņemot pārtikas daļu) un nav uzskatāms par minimumu (jo galvenokārt balstās faktiskajā patēriņā, bet medicīnas un pārtikas izdevumu

gadījumā – optimālajā).

Ļoti svarīgs MRI budžeta gadījumā ir tā tālākais lietojums. Saskaņā ar ieceri galvenie pielietojuma virzieni ir divi:

- izmantot to kā atskaites punktu politikas veidotājiem un pilsoniskajai sabiedrībai, kas ļauj novērtēt politikas atbilstību, kā arī argumentēt savu pozīciju politiskās diskusijās;
- izmantot kā instrumentu sociālajā darbā ar klientiem.

Attiecībā uz pirmo ir svarīga MRI budžeta popularizēšana, kā arī iespējami korekta interpretācija. Otrais virziens nozīmē to, ka sociālajiem darbiniekiem varētu būt iespēja salīdzināt konkrētās ģimenes izdevumu struktūru ar MRI budžetā ietverto un precīzāk identificēt nepieciešamās palīdzības veidu un apjomu ne tikai individuālā, bet arī kopienas līmenī. MRI budžeta analīze palīdz identificēt situācijas, kad kādās pozīcijās klientu izdevumi ir neadekvāti augsti vai zemi. Līdz ar to sociālajam darbiniekam iespējams piedāvāt klientam pārstrukturēt izdevumus vai arī sniegt nepieciešamo atbalstu. Pašvaldības līmenī sociālie darbinieki ar MRI budžeta palīdzību var novērtēt, kādi ienākumi ģimenēm ir nepieciešami, lai tās spētu nodrošināt pienācīgu dzīves līmeni konkrētajā pašvaldībā. Lai to paveiktu, optimāls risinājums būtu izstrādāt sociālajiem darbiniekiem ērtu MRI budžeta izmantošanas rīku (kalkulatoru), kas ļautu pietiekami detalizēti izpētīt aprēķina gaitu un sastāvdaļas, kā arī identificēt izdevumu summas dažādās izdevumu kategorijās. Tāpat svarīgi paredzēt vienkāršu šī rīka atjaunošanas algoritmu brīdī, kad tiek atjaunots pats MRI budžets.

Izmantotā literatūra

1. Āboltiņš Jānis. Iztikas minimums — arhaisms vai atavisms? Apollo, 2005. gada 4. oktobris. Pieejams: <https://www.apollo.lv/4757051/iztikas-minimums-arhaisms-vai-atavisms>
2. Augstākās Padomes 1992. gada 14. aprīļa lēmums "Par neatliekamām uzdevumiem iedzīvotāju sociālajā aizsardzībā". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/65496-par-neatliekamam-uzdevumiem-iedzivotaju-socialaja-aizsardziba>
3. Dārziņa Lidija. Deformēto iztikas minimuma grozu nelikvidēs, bet gatavos revīziju. LV portāls, 2010. gada 26. jūlijs. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/213887-deformeto-iztikas-minimuma-grozu-nelikvides-bet-gatavos-reviziju-2010>
4. Konceptija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" (informatīvā daļa). Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2014. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/6328/download>
5. Latest Human Development Index Ranking. Pieejams: <https://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>
6. Latvijas Republikas Ministru Padomes 1991. gada 8. aprīļa lēmuma Nr. 95 "Par iedzīvotāju naudas ienākumu indeksācijas nodrošināšanu" 3. pielikums "Minimālais patēriņa grozs (vidēji uz vienu Latvijas iedzīvotāju gadā)". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/67927-par-iedzivotaju-naudas-ienakumu-indeksacijas-nodrosinasanu>

7. Latvija skaitļos: 1993. LR Valsts statistikas komiteja, 1994. 27.–30.lpp.
8. SIA "Projektu un kvalitātes vadība un SIA "SKDS". Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžets. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/LM.zip
9. Ministru kabineta 1993. gada 18. novembra noteikumi Nr. 19 "Par kārtību, kādā ģimenes atzīstamas par trūcīgām". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/59937>
10. Ministru kabineta 1996. gada 26. marta noteikumi Nr. 75 "Noteikumi par trūcīgo ģimeņu sociālās palīdzības pabalstu un trūcīgo ģimeņu materiālā stāvokļa novērtēšanu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/39509-noteikumi-par-trucigo-gimenu-socialas-palidzibas-pabalstu-un-trucigo-gimenu-materiala-stavokla-novertesanu>
11. Ministru kabineta 2003. gada 25. februāra noteikumi Nr. 97 "Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72052-kartiiba-kada-gimene-vai-atseviski-dzivojosa-persona-atzistama-par-trucigu>
12. Podnieks Vladislavs. Krīzes grozā. Neatkarīgā Cīņa, NC Banka. 1993. gada 6. februāris. Pieejams: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:588446|page:5>
13. Методология разработки минимального потребительского бюджета (прожиточного минимума). 1991. Стр. 22. Npublicēts materiāls.

Ģimenes mediācija kā resurss sociālajiem darbiniekiem

Evija Kļave, Dr.sc. soc.
Sertificētu mediatoru padomes priekšsēdētāja, sertificēta mediatore,
Biznesa augstskolas "Turība" docente

Mūsdienu sabiedrībā par efektīvāko konfliktu risināšanas veidu tiek uzskatīts dialogs, saruna ar mērķi nonākt pie kompromisa vai konsensa. Lai šādā veidā risinātu ģimenēs radušos kon-

fliktus, nozīmīgs resurss ir mediācija. Mediācija ir ne tikai iespēja atrisināt konfliktu ar mediatora kā neitrāla starpnieka atbalstu, bet arī atjaunot vecāku savstarpējo komunikāciju, ap-

zināties bērna vajadzības un intereses un vienoties, kā ikdienā kopīgi rūpēties par saviem bērniem. Savukārt bērniem mediācija starp vecākiem var kļūt par ceļu, kā atjaunot drošības pamatu ģimenē – vecākus, kuri spēj cieņpilni sazināties, uzticēties viens otram un rīkoties bērnu interesēs. Tādējādi mediācija ir nozīmīgs resurss ikvienam sociālajam darbiniekam darbā ar ģimenēm. Lai to pilnvērtīgi izmantotu, ir svarīga izpratne, kas ir ģimenes mediācija, kā tā notiek, kādu jautājumu risināšanai to ir iespējams izmantot, kā kvalitatīvi motivēt mediācijai un kur saņemt informatīvu un konsultatīvu atbalstu par mediāciju.

Latvijā mediācijas attīstība sākās pagājušā gadsimta 90. gadu beigās un jaunās tūkstošgades sākumā, kad ar pirmajām lekcijām par mediāciju Rīgas Juridiskajā augstskolā uzstājās Jānis Bolis, ASV dzīvojošais jurists un mediators. Nozīmīgs pavērsiens mediācijas attīstībā Latvijā bija 2008. gadā pieņemtā Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās (21.05.2008.), kas noteica par pienākumu Eiropas Savienības dalībvalstīm attīstīt mediāciju un izstrādāt nacionālo regulējumu šajā jomā. Tās mērķis bija nodrošināt labāku taisnīguma pieejamību, līdzās tiesām attīstot ārpusietas strīdu izšķiršanas metožu pieejamību. Latvijā Mediācijas likums tika pieņemts 2014. gada 22. maijā, radot mediācijas tiesisko un institucionālo ietvaru. Līdz ar likuma pieņemšanu 2014. gada novembrī tika izveidota Sertificētu mediatoru padome un sertificēti pirmie mediatori. Saskaņā ar Mediācijas likumu "**mediācija ir brīvprātīgs sadarbības process, kurā puses cenšas panākt**

savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību" (1. pants 1) punkts). Mediācija ir alternatīva domstarpību risināšanas metode attiecībā pret tiesvedību. Tiesvedības procesā atbilstoši Civilprocesa likuma 10. pantā noteiktajam sacīkstes principam puses realizē savas procesuālās tiesības sacīkstes formā. Savukārt saskaņā ar Mediācijas likuma 5. pantu puses pieņem lēmumus sadarbojoties. Tātad mediācija ir uz sadarbību vērsta saruna, kurai ir noteikta kārtība un mērķis – rast savstarpējo sapratni un strīdā iesaistīto pušu vajadzībās balstītus risinājumus. Kā strīdu risināšanas metodi to ir iespējams izmantot visdažādāko domstarpību gadījumos, t.sk. ģimenes strīdos. Ģimenes mediācija pamatā risina domstarpības, kas izriet no vecāku savstarpējām attiecībām un vecāku un bērnu attiecībām. Taču ģimenes mediācija var notikt jebkuru ģimenes locekļu vai ar ģimeni saistītu cilvēku starpā, piemēram, starp vecākiem un bērna auklīti. Sertificētu mediatoru padomes apkopotā statistika rāda, ka 2021. gadā 89% no visiem uzsāktajiem mediācijas procesiem, kurus vadījuši sertificēti mediatori, ir bijuši saistīti tieši ar ģimenes strīdiem. Biežākie ģimenes mediācijās risinātie jautājumi ir saskarsme ar bērniem, vecāku savstarpējā komunikācija, bērnu dzīves vietas noteikšana, bērnu uzturliedzekļu apmērs un maksāšanas kārtība, bērnu aizgādība un bērnu audzināšanas principi (SMP, 2022). **Ģimenes mediācijās** tiek risināti arī jautājumi, kuram no vecākiem pienākas saņemt ar bērnu saistītus valsts vai pašvaldības pabalstus, bērna uzvārda maiņa, paternitātes noteikšana, vecāku kopīgās mantas sadale, vecāku un aizbildņu

attiecības. Jebkurš ģimenes strīds, ja vien tā atrisināšana nav saistīta ar kāda juridiska fakta atzīšanu, kad bez tiesas sprieduma neiztik, pēc būtības var tikt risināts mediācijas ceļā.

Ar valsts finansējuma atbalstu mediācija ir sevi pierādījusi kā efektīvu un personām saistošu strīdu risināšanas veidu Tieslietu ministrijas un Sertificētu mediatoru padomes īstenotās **programmas "Mediācija ģimenes strīdos"** ietvaros. Pateicoties šim atbalstam, kas tiek sniegts kopš 2017. gada (izņemot 2019. gadā, kad finansējums netika piešķirts), ģimenes mediācija ir galvenā joma, kurā mediācija Latvijā attīstās. Programmas ietvaros vecākiem, kuri audzina nepilngadīgus bērnus, bez maksas ir pieejams sertificētu mediatoru mediācijas pakalpojums piecu stundu apmērā, lai risinātu strīdus, kas skar bērnu intereses.

Lai saņemtu mediācijas pakalpojumu, pusēm ir jāizvēlas mediators no to sertificētu mediatoru saraksta (pieejams mājas lapā www.sertificetimediatori.lv), kuri piedalās valsts finansētajā programmā, un tālākā mediācijas procesa uzsākšana jau ir mediatora un pušu savstarpēja atbildība. Lai varētu sākt organizēt mediācijas norisi, pusēm nav nepieciešams iesniegt mediatoram vai Sertificētu mediatoru padomei nekādus dokumentus, izņemot gadījumus, kad uz pusēm ir attiecināms trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss, kas sniedz tiesības uz lielāku valsts apmaksāto mediācijas pakalpojuma stundu skaitu – septiņām mediācijas stundām. Nav nekāda ierobežojuma arī saistībā ar domstarpību būtību, proti, ar jautājumiem, par kuriem vecāki

pašu spēkiem nevar vienoties vai par kuriem vecāku savstarpējā komunikācija ir apgrūtināta. Ir nepieciešama tikai pašu strīdnieku vēlme risināt savu situāciju ar mediatora atbalstu. Tālāk jau konkrētais mediators izskaidro pusēm mediācijas organizēšanas kārtību un pašu procesu. Ja puses pašas nevar vienoties par mediatora izvēli, tās var vērsties Sertificētu mediatoru padomē ar lūgumu ieteikt mediatoru. Svarīgi uzsvērt, ka viens no mediācijas uzsākšanas priekšnoteikumiem nav uzsākts tiesvedības process, kā dažkārt maldīgi tiek domāts. Savukārt, ja tiesvedība jau ir uzsākta, arī tad mediācija ir iespējama, ja vien puses to vēlas un ir paidušas savu gribu tiesai. Tādos gadījumos tiesa pusēm sniedz laiku līdz sešiem mēnešiem mediācijas izmantošanai, un pēcāk pušu pienākums ir iesniegt tiesai mediatora izsniegtu apliecinājumu par mediācijas rezultātu (Civilprocesa likuma 149. pants). Būtiski uzsvērt, ka mediāciju var izmantot ne tikai tad, kad vecāki nolēmuši izbeigt laulību vai dzīvot šķirti vai kad domstarpību risināšana eskalējusies līdz tam, ka viena puse vērsas tiesā, bet jau tajā brīdī, kad ģimenē izveidojušās jebkādas domstarpības, kuras pašu spēkiem neizdodas atrisināt. Mediācijas efektivitātes viens no priekšnoteikumiem ir tās pamatprincipu ievērošana. Mediācijas likums nosaka šādus **mediācijas pamatprincipus – konfidencialitāte, brīvprātība, pušu vienlīdzība un sadarbība, mediatora neitralitāte un objektivitāte** (Mediācijas likuma II nodaļa).

Konfidencialitātes princips paredz, ka jau no pirmās saziņas ar katru no strīda pusēm mediators apņemas neizpaust iegūto informāciju. Konfidencialitāte

tiek saglabāta visā mediācijas procesā. Turklāt likums šo principu nostiprina, nosakot, ka mediatoru nevar pieaicināt par liecinieku tiesvedības procesā, ja tāds tiek uzsākts vai jau norisinās. Arī mediatora izsniegtajā apliecinājumā par mediācijas rezultātu tiek norādīta tikai strīda būtība (par ko ir strīds), pušu personu dati un mediācijas rezultāts – ar vai bez vienošanās. Netiek izpausta nekāda cita informācija. Konfidencialitātes principu tiek lūgtas ievērot arī puses. Tas ir ļoti svarīgi, jo ir mediācijas kā drošās vides viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem. Vienlaikus likums definē arī konfidencialitātes principa izņēmumus: pirmkārt, ja "informācijas izpaušana ir nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem, lai nodrošinātu sabiedrisko kārtību, īpaši bērna tiesību vai interešu aizsardzību, kā arī novērstu personas dzīvības, veselības, brīvības vai dzimumneaizskaramības apdraudējumu", otrkārt, ja "mediācijā panāktās vienošanās satura izpaušana ir vajadzīga, lai īstenotu vai izpildītu konkrēto vienošanos" (Mediācijas likuma 4. panta 4) punkts).

Brīvprātības princips darbojas vairākos aspektos. Katrai pusei ir absolūta brīvība izlemt, vai piedalīties mediācijā, kādu mediatoru izvēlēties, jebkurā brīdī pārtraukt vai izbeigt mediāciju, noslēgt vai nenošlēgt vienošanos par risinājumiem ar otru pusi. Risinājums mediācijas izpratnē ir tāds, kuram visos aspektos piekrīt abas puses.

Pušu vienlīdzības un sadarbības princips lielā mērā ir pušu attieksmes un motivācijas jautājums uzņemties atbildību par savu domstarpību risināšanu. Sadarbība izpaužas konfliktā iesaistīto pušu kopīgu lēmumu veidošanā un

pieņemšanā – abas puses kopīgi meklē tādus risinājumus, kurus labprātīgi vēlētos pildīt katra no pusēm. Savukārt vienlīdzības princips paredz, ka abām pusēm ir vienādas iespējas un tiesības mediācijā. Ja par sadarbības principa ievērošanu lielāka atbildība ir tieši pašām pusēm, tad vienlīdzības principa ievērošanu lielākā mērā uzrauga mediators.

Neitralitātes un objektivitātes princips attiecas uz mediatoru, kura uzdevums ir paust nevērtējošu, nenošodošu, abas puses pieņemošu un atbalstošu, empātisku attieksmi, bet reizē noturot savas robežas un neklūstot par vienu no konfliktā iesaistītajiem. Mediatora neitralitāte kā pret pusēm, tā pušu pozīcijām, viedokļiem, pieredzi un rīcību ir nozīmīgs mediatora darba instruments, veicinot pušu patstāvīgu risinājumu meklēšanu un vienošanās sasniegšanu. Ja mediators ar pusēm saistītā lietā pirms mediācijas ir sniedzis citus profesionālos pakalpojumus, piemēram, psihologa konsultācijas vai sociālās rehabilitācijas dzīves vietā pakalpojumus, tad šāds speciālists kā mediators vairs nevar pilnībā ievērot neitralitāti pret abām pusēm un līdz ar to nevar uzņemties mediācijas vadīšanu starp šīm pusēm. Mediators nodrošina, ka abām pusēm ir vienādas iespējas izteikties – gan par katru konflikta tēmu, gan arī izteikšanās ilguma ziņā, konsultēties ar atbalsta personām u.tml. Lai gan mediatoru vidū ir visdažādāko profesiju pārstāvji – juristi, zvērināti advokāti, pedagogi, ekonomisti, finansisti, psihologi, cilvēkresursu vadības speciālisti, pētnieki un bērnu tiesību speciālisti –, no mediatora nevar sagaidīt padomus, juridiska un/vai psiholoģiska rakstura konsultācijas.

Saskaņā ar Mediācijas likumu mediāciju var vadīt **mediators**, kas ir pušu brīvi izraudzīta fiziskā persona, kura ir piekritusi vadīt mediāciju (1. panta 4) punkts). Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās (21.05.2008.) nosaka, ka mediators ir "jebkura trešā persona, kura ir lūgta efektīvi, objektīvi un kompetenti vadīt mediāciju neatkarīgi no tās nosaukuma vai profesijas attiecīgajā dalībvalstī un veida, kā šī persona ir norīkota vai lūgta veikt mediāciju" (3. panta b) apakšpunkts). Latvijā ir trīs mediatoru grupas. Pirmkārt, **sertificēti mediatori**, kuru darbību uzrauga Sertificētu mediatoru padome un kuriem ir saistošs tās apstiprinātais Ētikas kodekss. Sertificēti mediatori ir apguvuši mediāciju un nokārtojuši sertifikācijas eksāmenu saskaņā ar Ministru kabineta 05.08.2014. noteikumiem "Mediatoru sertifikācijas un atestācijas kārtība" Nr. 433. Atbilstoši normatīvajā regulējumā noteiktajām prasībām par sertificētu mediatoru var kļūt ikviena fiziska persona, kas ir sasniegusi vismaz 25 gadu vecumu, ir ar nevainojamu reputāciju, saņēmusi valsts atzītu augstāko izglītību apliecinošu izglītības dokumentu, prot valsts valodu augstākajā līmenī, apguvusi mediatora apmācības kursu 100 akadēmisko stundu apmērā un ieguvusi mediatora sertifikātu. Par mediatoru sertifikācijas organizēšanu Latvijā ir atbildīga Sertificētu mediatoru padome, kura ir arī tiesīga likumā noteiktos gadījumos izbeigt sertificēta mediatora sertifikāta darbības termiņu, tajā skaitā ētikas noteikumu būtiska pārkāpuma gadījumā. Otrkārt, mediācijas vada **mediatori**, kuri ir apguvuši mediāciju, ir biedri kādā no mediatoru

biedrībām un kuru darbību uzrauga Mediācijas padome, tajā skaitā saskaņā ar Mediācijas padomes apstiprināto Ētikas kodeksu. Mediācijas padome ir nevalstiska organizācija, kas apvieno mediatoru biedrības. Kopš 2020. gada 24. marta mediators un sertificēts mediators ir iekļauti Profesiju klasifikatorā (24.03.2020. Ministru kabineta noteikumi Nr. 160). Treškārt, mediācijas var vadīt arī **mediatori – citu profesiju pārstāvji**, kuri ir apguvuši mediāciju dažādā apjomā, nav mediatoru biedrību biedri un kuru darbību līdz ar to neviens neuzrauga. Neatkarīgi no tā jebkura mediācija ir veicama tikai saskaņā ar Mediācijas likumā noteikto, t.sk. to, ka mediatora profesionālās ētikas normu ievērošana ir katra mediatora pienākums. Sociālie darbinieki var būt piederīgi ikvienai no šīm grupām, īpaši trešajai.

Mediācijas process norisinās **mediācijas sesijās**. Tās var būt kā kopīgas, kad mediators tiek ar abām strīda pusēm, tā arī individuālas, kad mediators tiek ar katru pusi atsevišķi. Abus šos sesiju veidus ir iespējams kombinēt pēc mediatora ieskatiem un pušu vēlmēm un vajadzībām, kā tas praksē arī notiek. Vidēji vienas sesijas ilgums ir stunda, taču tā var būt arī pusstunda vai divas stundas, retāk – vēl ilgāk, bet tādā gadījumā tiek ievēroti arī nelieli pārtraukumi. Kopējais viena ģimenes strīda risināšanai nepieciešamais sesiju skaits var ļoti variēties atkarībā no strīda eskalācijas pakāpes, konfliktu veidojošiem jautājumiem, konfliktu ilguma, iesaistītajām pusēm un virknes citu faktoru. Tās var būt piecas sesijas vienkāršākos gadījumos un 15 vai pat 20 sesijas sarežģītākos strīdos. Mediācijas procesa kopējais ilgums lielā mērā ir atkarīgs arī no pušu motivācijas

risināt savu konfliktu un būt aktīviem mediācijas procesa dalībniekiem, nevis pasīviem vērotājiem, kas sagaida, ka mediators atrisinās strīdu.

Mediācijas procesa struktūra balstās cilvēka psiholoģijā un dziļā izpratnē par cilvēka smadzeņu darbību, tai ir noteikta secība un pieeja, kas ļauj cilvēkam no cīņas (uzbrukuma un aizstāvēšanās pozīcijas) pāriet sadarbības pozīcijā (*Kļave, Strupiša, 2021*). Uzsākot mediāciju, mediators vispirms pārrunā ar pusēm visus ar mediāciju un tās norisi saistītos jautājumus, un tikai pēc tam puses brīvi pieņem lēmumu uzsākt mediāciju. Nākamais solis ir iegūt izpratni par situāciju no katras puses perspektīvas un noskaidrot pušu redzējumu par vēlamajiem risinājumiem. Tam seko mediācijas laukietilpīgākais posms – pušu interešu un vajadzību noskaidrošana, kas visbiežāk ir konflikta slēptā daļa, bet tajā pašā laikā būtiski ietekmē konflikta redzamās jeb lietišķās daļas risināšanu. Gan šajā, gan jau situācijas noskaidrošanas posmā pušu komunikācija var būt emocionāli ļoti piesātināta, tāpēc mediatora uzdevums ir vadīt un normalizēt pušu emocijas, vienlaikus ierobežojot neadekvātu emocionālu uzvedību, kas pārkāpj savstarpējas cieņas ievērošanas noteikumu. Mediācijā ir "telpa" emociju izpausmei. Tas nozīmē, ka mediators neignorē, neapspiež, nebloķē pušu emocijas, bet gluži otrādi – ļauj tām izpausties. Dažkārt tikai pēc emociju izlādes ir iespējams turpināt pušu sarunu par konkrēto problēmu. Interešu un vajadzību noskaidrošanas posmā mediators palīdz pusēm saprast kā savas, tā otras puses vajadzības un vada komunikācijas procesu tā, lai katra puse tiek ne tikai uzklautā, bet arī sadzirdēta. Tikai tad, kad puses

apzinās savstarpējās vajadzības, mediators virza mediācijas procesu uz nākamo posmu – risinājumu meklēšanu un vērtēšanu, ģimenes strīdos īpašu uzmanību pievēršot tam, lai risinājums ir saskaņā ar bērna labāko interešu principu. Rastos risinājumus mediators palīdz pusēm novērtēt arī atbilstoši pušu vajadzībām un, kas ne mazāk būtiski, pusēm pieejamiem resursiem šo risinājumu īstenošanai, lai tie būtu ne vien abām pusēm pieņemami un saprotami, bet arī reāli.

Raugoties no normatīvi tiesiskā ietvara, **mediācijas rezultāts** varētu būt divu veidu – ar vai bez vienošanās, ar to saprotot abu pušu atbalstītu risinājumu. Tomēr mediācijas prakse būtiski paplašina mediācijas rezultāta izpratni, proti, mediācijas pozitīvs rezultāts nav tikai pušu vienošanās akts. Ne mazāk būtisks rezultāts ir atjaunota vai transformēta vecāku komunikācija. Dažkārt mediācijas procesā vecākiem neizdodas atrisināt visus sākotnējos jautājumus, bet tikai daļu. Citkārt neizdodas atrisināt nevienu jautājumu, taču mediācijas procesā vecāki atsāk sazināties savā starpā, saņem mediatora atbalstu cieņpilnas komunikācijas veidošanas prasmes izkopšanai, kas pēcāk ļauj vecākiem pašiem turpināt sarunu par viņiem svarīgiem jautājumiem jau bez starpnieka klātbūtnes. Gadījumos, kad strīds ir eskalējies tiktāl, ka nav iespējams iztikt bez tiesvedības, mediācijas process to var atvieglot, padarot konstruktīvāku un nereti noslēdzoties ar pušu izlīgumu tiesā.

Praksē ģimenes mediācijā visbiežāk piedalās abi vecāki, taču tajā var piedalīties ikviens ģimenes loceklis un arī bērnu likumiskie pārstāvji. Pašu **bērnu līdzdalība mediācijā** pa-

gaidām nav izplatīta prakse Latvijā, jo tā prasa īpašu mediatoru sagatavotību – prasmi sarunāties ar bērnu, pārzināt bērnu vecumposma īpatnības un citus aspektus. Vienlaikus jānorāda, ka, lai iegūtu mediatora sertifikātu, ir nepieciešams pārzināt bērnu tiesību aizsardzības jautājumus, kurus mediatoram ir svarīgi zināt, atbalstot vecākus ar bērna interesēm saistītu strīdu risināšanā. Bērna intereses ir vienīgās, par kurām mediatoram ir tiesības iestāties, vērojot vecāku uzmanību uz to un mudinot viņus domāt par risinājumiem no bērna labāko interešu principa perspektīvas. Vienlaikus bērnu iesaistīšana mediācijā Latvijā pakāpeniski attīstās. Gadījumos, kad vecāki tam sniedz piekrišanu un arī bērns neiebilst, mediators tiekas ar bērnu atsevišķi. Brīvprātības, neitralitātes un konfidencialitātes princips attiecas arī uz mediācijas sesijām ar bērnu iesaisti. Mediators ar bērnu vienojas, ko no kopā pārrunātā bērns vēlas, lai mediators atklāj vecākiem. Bērna nostājas un ar to saistīto emociju atklāšana vecākiem var notikt dažādi – mutvārdos, zīmējuma vai bērna vēstules vecākiem veidā. Lelde Kāpiņa, sertificēta mediatore un sistēmiskā ģimenes psihoterapeite, norāda, ka bērni apzināti vai neapzināti uzņemas atbildību, pat vainu par to, kas notiek vecāku starpā: “Bērnu izpratnē visa pasaule griežas ap viņiem, un tāpat arī viņi ir radījuši nesaskaņas starp vecākiem. Dzīvošana vecāku savstarpēja kara apstākļos bērniem rada nedrošības sajūtu, kas izpaužas viņu uzvedībā, pašsajūtā un pat slimībā. Ja vecāki, kas ir katra bērna drošais pamats, savā starpā cīnās, bērnam rodas slīkšanas sajūta”. Tāpēc vecāku mediācija bērnam var kļūt par ceļu, kā

atgūt drošo pamatu – gudrus, stiprus, par sevi pārliecinātus vecākus” (*Kļave, Strupiša, 2021*).

Mediatori arvien biežāk sastopas ar jautājumu – **vai mediācija ir iespējama strīdos ar emocionālas vai fiziskas vardarbības pazīmēm.**

Galvenais arguments mediācijas neizmantošanai ir saistīts ar cietušās puses atkārtotas pakļaušanas vardarbībai un viktimizācijas risku. Ņemot vērā sertificētu mediatoru praksē balstītos novērojumus, apmēram divās trešdaļās ģimeņu strīdu ir pamats runāt par kādu no vardarbības veidiem. Mediatoru redzes lokā regulāri nonāk gadījumi, kad vienai no pusēm ir noteikta pagaidu aizsardzība pret otru pusi, kas var ietvert dažāda veida aizliegumus, t.sk. arī tikties. Tomēr ne vienmēr tas nozīmē, ka mediācija nav iespējama. Fiziskas un/vai emocionālas vardarbības esamība pati par sevi nav šķērslis ne mediācijas mēģinājumam, ne sekmīgai mediācijai. Mediācijas kā strīdu risināšanas veida būtība ietver vairākus elementus, kas kalpo par pušu drošības garantu (*Kļave, Strupiša, 2021*), un ir aprakstīti turpmāk. Galvenais priekšnosacījums, lai mediācija varētu tikt uzsākta un sekmīgi īstenota, ir ievērot brīvprātības principu, kas paredz abu strīdā iesaistīto pušu tiesības brīvprātīgi un nepiespiesti izteikt nodomu piedalīties mediācijas procesā. Šis nodoms tiek apliecināts, pusēm noslēdzot līgumu ar mediatoru. Pie tam mediācijas procesu gan puses, gan mediators jebkurā brīdī var pārtraukt, nepaskaidrojot sava lēmuma iemeslus. Neviens nedrīkst tieši vai netieši piespiest nevienu no strīda pusēm doties uz mediāciju.

Ne vienmēr gan puses informē me-

diatoru par vardarbību attiecībās, tā var atklāties tikai mediācijas procesā. Tāpēc mediators mediācijas laikā vēro katras puses rīcību, teikto, ķermeņa valodu un emocionālās izpausmes, lai novērstu jebkādas atkārtotas viktimizācijas riskus. Jāņem vērā, ka tieši vardarbības identificēšana var būt iemesls konfidencialitātes kā mediācijas pamatprincipa neievērošanai, lai aizsargātu vardarbībai pakļauto pusi vai pat trešo personu, kas nav tieši iesaistīta mediācijas procesā. Gadījumos, kad mediatora rīcībā ir informācija, ka konkrētajā strīdā ir novērojama vardarbība un šā iemesla dēļ vardarbībā cietušajai personai ir, piemēram, augsts atkārtotas vardarbības risks, mediators vispirms pārrunā dalību mediācijā ar katru pusi individuālā sarunā, pārliecinoties, ka tās lēmums par dalību mediācijā ir brīvprātīgs. Ja puses piekrīt mediācijai, bet vienlaikus nevēlas tikties kopā, mediators organizē atsevišķas tikšanās ar katru pusi. Bez tam ir iespējama arī **attālināta mediācija**, izmantojot tiešsaistes platformu resursus.

Priekšstats, ka mediācija var notikt tikai klātienē, ir pagātne. Drošu, neitrālu un konfidencialu vidi iespējams radīt, arī izmantojot tehnoloģiju nodrošināto attālināto saziņu. Ja līdz šim attālināti notika galvenokārt pārrobežu mediācijas, kurās katra puse pastāvīgi uzturējās citā valstī, tad šobrīd arī divi rīdziniekus var tikties attālinātā mediācijā. Attālinātā mediācija padara šo resursu plašāk pieejamu arī reģionu iedzīvotājiem, ja dzīves vietas tuvumā nav mediatora prakses vietas. Šādās situācijās mediatoriem ir laba sadarbības pieredze gan ar sociālajiem dienestiem, gan bāriņtiesām ģimenes mediācijas norisei nepieciešamo telpu

nodrošināšanā. Mediācija var notikt arī starp diviem vecākiem, vienas valsts pilsoņiem, kuri kādu laiku pārcēlušies dzīvot uz citu valsti, pēcāk viens no viņiem ir nolēmis atgriezties Latvijā, iespējams, pat pārtraukt savas attiecības, un rodas jautājums, kur turpmāk dzīvos pāra kopīgie bērni. Ja pašu spēkiem neizdodas par to vienoties, ir iespēja to risināt attālinātās pārrobežu mediācijas ceļā.

Būtiska loma mediācijas uzsākšanā ir t.s. **mediācijas ieteicējiem**. Saskaņā ar sertificēto mediatoru sniegtajiem datiem visbiežāk ģimenes strīdos iesaistītajiem mediāciju iesaka tiesneši, advokāti, juristi un bāriņtiesu darbinieki (SMP, 2022). Pēdējos gados ir vērojama pozitīva tendence – pieaug tie gadījumi, kad mediāciju vecākiem ir ieteikuši sociālie darbinieki, kuru redzeslokā nonāk ģimenes konflikti. Šādos gadījumos, kad domstarpības risina sociālā dienesta pieaicināti mediatori, kuru darbību neuzrauga ne Sertificētu mediatoru padome, ne Mediācijas padome, labas pārvaldības principa ietvaros pēc būtības mediatore darba kvalitātes uzraudzības pienākums nonāk sociālā dienesta kompetencē. No praktiskiem uzraudzības rīkiem sociālā dienesta rīcībā cita starpā ir mediācijas dalībnieku jeb pušu sūdzību uzklauššana, izskatīšana un risināšana, tajā skaitā sarunā ar attiecīgo mediatoru. Atkarībā no mediatora attieksmes un izpratnes pilnveidošanās sarunu procesā sociālais dienests patstāvīgi pieņem lēmumu par sadarbības turpināšanu vai izbeigšanu ar attiecīgo mediatoru. Vienlaikus Sertificētu mediatoru padome ir resurss sociālajiem dienestiem mediatoru darbības uzraudzības veikšanā, daloties ar savu pieredzi, informatīviem ma-

teriāliem, diskusijām un citos veidos. Lai celtu sociālo dienestu darbinieku kā mediācijas ieteicēju kapacitāti, Sertificētu mediatoru padome sniedz informatīvu, izglītojošu un konsultatīvu atbalstu – vismaz reizi gadā tiek piedāvāti bezmaksas semināri un praktiskās darbnīcas par mediāciju. Ik dienu pa tālruni vai e-pastā ir iespējams saņemt konsultācijas par jebkādiem ar mediāciju un tās izmantošanas iespējām saistītiem jautājumiem un grūtībām; nepieciešamo informāciju par mediācijas pakalpojuma pieejamību, mediatora izvēli un mediācijas piemērotību konkrētos gadījumos.

Ģimenes mediācija ir mūsdienīgs, cieņpilns un konstruktīvs komunikācijas princips balstīts domstarpību risināšanas veids par jebkādiem ar ģimenes dzīvi, vecāku pienākumiem, vajadzībām un bērnu interesēm saistītiem jautājumiem. Līdzās valsts sniegtajam atbalstam ģimenes mediācijai, tās pieejamību un izmantošanu būtiski var sekmēt arvien pieaugoša cilvēku informētība un izpratne par mediāciju, iedrošinājums to izmantot un mediācijas pieredzes iegūšana. Iesakot mediāciju un palīdzot pusēm spert pirmo soli mediatora meklējumos, sociālie darbinieki var ne tikai sekmēt mediācijas kā vēl viena atbalsta resursa pieejamību vecākiem, bet arī izmantot to kā instrumentu savā darbā, deleģējot ģimenes konfliktu risināšanu profesionāliem partneriem – mediatoriem, tādā veidā palīdzot ģimenēm veidot vidi, kurā bērni var pilnvērtīgi augt un attīstīties un kurā vecāki sadarbojas bērna labāko interešu vārdā.

Izmantoto avotu saraksts

1. Civilprocesa likums. 14.10.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums> (skatīts 22.03.2022.)
2. Eiropas mediatoru rīcības kodekss (nav datēts). Pieejams: <http://adr.mediacija.lv/wp-content/uploads/2015/03/EiropasMediatoruRicibasKodekss.pdf> (skatīts 22.03.2022.)
3. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās. 21.05.2008. Pieejams: <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj> (skatīts 22.03.2022.)
4. Mediācijas likums. 22.05.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/266615-mediācijas-likums> (skatīts 22.03.2022.)
5. Mediatoru ētikas kodekss. Mediācijas padome. 14.10.2013. Pieejams: http://www.mediacija.lv/?Mediācijas_padome (skatīts 22.03.2022.)
6. Ministru kabineta 24.03.2020. noteikumi "Grozījumi Ministru kabineta 2017. gada 23. maija noteikumos Nr. 264 "Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām"" Nr. 160. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/313464-grozijumi-ministru-kabineta-2017-gada-23-maija-noteikumos-nr-264-noteikumi-par-profesiju-klasifikatoru-profesijai-atbilstosiem-...>
7. Kļave E., Strupiša B. *Mediācijas daudzpusība strīdu risināšanā. Risinājums ir vienmēr.* 19.04.2021. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/327113-mediācijas-daudzpusība-strīdu-risināšana-risinājums-ir-vienmēr-2021> (skatīts 22.03.2022.)
8. Sertificētu mediatoru darbības statistika (2015.–2021.gads). Sertificētu mediatoru padome [SMP] (2022). Pieejams: <https://sertificetimediatori.lv/wp-content/uploads/2022/02/2021-Mediatoru-darba-statistika.pdf> (skatīts 22.03.2022.)
9. Sertificētu mediatoru ētikas kodekss. 14.01.2015. Pieejams: <http://sertificetimediatori.lv/resursi/> (skatīts 22.03.2022.)

Nevaru nomaksāt parādus – kā atjaunot maksātspēju?

Eva Ķibermane,

Mg. iur., Mg. oec., zvērināta advokāte, maksātnespējas procesa administratore

Kaut arī reklāmās cilvēki nemitīgi tiek aicināti *aizņemties atbildīgi, izvērtējot savas iespējas atmaksāt aizdevumu*, kredīti ir dzīves ikdiens. Tomēr apstākļi mēdz mainīties un kredīti pārvēršas nastā, no kuras atbrīvoties ir krietni grūtāk nekā tajā iekļūt. Tam seko jaunu saistību uzņemšanās, lai segtu iepriekšējās, rezultātā nonākot arvien dziļākā parādu jūgā.

Sociālā dienesta darbiniekiem klienti nereti lūdz padomu vai palīdzību savu finansiālo grūtību un parādu problēmu risināšanai. Tāpēc šajā rakstā tiek sniegti praktiski ieteikumi par finansiālās grūtībās nonākušā klienta – parādnieka – iespējām atgūt maksātspēju un tiesiski atbrīvoties no parādu sloga, izmantojot fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām procedūru. Rakstā norādīti procedūras piemērošanas principi, aptuvenās izmaksas, kā arī sniegti ieteikumi procedūras īstenošanai.

Apkopotā informācija atvieglos sociālā dienesta darbinieku ikdienu, vienlaikus paverot iespējas dienesta klientiem atgūt maksātspēju, attīstīt finanšu pratību, veicināt viņu līdzdalību ekonomikā, tādā veidā mazinot vai pat pilnībā izslēdzot atsevišķu klientu turpmāku atkarību no valsts vai pašvaldības sniegtā sociālā atbalsta.

Fiziskās personas atbrīvošana no parādsaistībām

Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām procedūra Latvijā pieejama vien no šā gada 1. janvāra. Tā faktiski ir atvieglots fiziskās personas maksātnespējas procesa regulējums, kas paredzēts personām, kam nav hipotekāro kredītu un mantas, kā arī parādsaistību apjoms nav liels. Jaunais Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām likums (turpmāk – Atbrīvošanas likums) galvenokārt vērsts uz tādām finansiālās grūtībās nonākušām noteiktā sociālā statusā esošām vai nesenā pagātnē bijušām fiziskajām personām, kuras vēlas, bet nespēj segt savas parādsaistības, bet kurām objektīvi to sociālā un ekonomiskā stāvokļa dēļ nav iespējams piekļūt Maksātnespējas likumā regulētajam fiziskās personas maksātnespējas procesam¹.

Fiziskās personas atbrīvošana no parādsaistībām norit ciešā parādnieka sadarbībā ar zvērinātu notāru un tās iecere ir ne vien dot iespēju parādniekam tikt atbrīvotam no parādsaistībām, bet arī palīdzēt attīstīt un veicināt attiecīgās personas finanšu

1. Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām likuma anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/392F-25B033207BAAC225854D003BC7A0?OpenDocument>

pratību un līdzdalību ekonomikā. Proti, parādniekam jārēķinās ar obligātu pienākumu procedūras laikā apgūt Nodarbinātības valsts aģentūras organizētos finanšu pratības kursus, kā arī divu gadu periodā pēc atbrīvošanas no parādsaistībām veikt citus pasākumus, lai ne tikai atgrieztos, ienāktu vai paliktu darba tirgū, bet arī ilgtermiņā potenciāli būt gudrākam aizņēmējam, kas pret saviem kreditoriem izturētos atbildīgāk.

Fiziskās personas atbrīvošana no parādsaistībām ir pieejama tikai tādiem parādniekiem, kas atbilst Atbrīvošanas likumā noteiktajiem kritērijiem gan attiecībā uz pašu parādnieku un tā mantisko stāvokli, gan arī attiecībā uz parādsaistību veidu, raksturu un apmēru. Bez tam fiziskās personas atbrīvošanu šī persona ir tiesīga izmantot tikai vienu reizi mūžā, kas gan neliedz personai, nākotnē atkārtoti nonākot finansiālās grūtības, īstenot fiziskās personas "klasisko" maksātnešpējas procedūru, kas piemērojama parādniekiem, kuru saistības ir lielākas nekā 5000 EUR un kas atbilst pārējiem Maksātnešpējas likumā noteiktajiem kritērijiem.

Procedūras piemērošanas priekšnosacījumi attiecībā uz pašu parādnieku un tā mantisko stāvokli

Atbrīvošanas likumā parādniekam un viņa mantiskajam stāvoklim izvirzīti noteikti kritēriji, lai personai varētu piemērot atbrīvošanu no parādsaistībām.

1) Personas piesaiste valstij pēdējā gada laikā – parādnieks pēdējos 12 mēnešus ir bijis Latvijas Republikas nodokļu maksātājs vai bijis deklarēts Latvijas Republikā un saņem sociālos

maksājumus no budžeta līdzekļiem (piemēram, pensija, pabalsts u.c.).

2) Esošs vai bijis trūcīgā vai maznodrošinātā mājsaimniecībā esošās personas statuss – parādniekam pēdējo 12 mēnešu laikā pirms pieteikuma iesniegšanas vismaz trīs mēnešus ir bijis kāds no šiem statusiem.

3) Personas mantiskais stāvoklis un ienākumi:

a. personas vidējie ienākumi mēnesī pēdējo 12 mēnešu laikā (neskaitot līdzekļus par katru apgādībā esošo bērnu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā²) ir mazāki nekā 500 EUR;

b. personai nepieder manta ārpus Latvijas Republikas;

c. parādniekam nav iespēju nokārtot savas parādsaistības, turklāt pieteikumā jāsniedz motivēts skaidrojums par apstākļiem, kuru dēļ parādniekam nav iespējams izpildīt parādsaistības.

4) Kādam parādniekam procedūra nav piemērojama?

a. Parādniekam, kurš negodprātīgi izmanto Atbrīvošanas likumā noteiktās tiesības. Parādnieka godprātīguma izvērtējums galvenokārt noteikts zvērinātā notāra kompetencē, taču procedūras ietvaros to vērtēs arī kreditori un, iespējams, tiesa. Kaut arī šīs normas piemērošanas prakse vēl nav izveidojusies, juridiskajā literatūrā pausts viedoklis, ka šeit līdzīgi kā fiziskās personas maksātnešpējas

2. Sociālās nodrošināšanas pabalsta apmērs ir noteikts Valsts sociālo pabalstu likuma 13. pantā. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483#p13>

procesā varētu tikt vērtēti jautājumi par nesamērīgu (arī daudzuma ziņā) saistību attiecībā pret saviem ienākumiem uzņemšanos, nelegāliem ienākumiem, par ko var liecināt notāra pieprasīta bankas konta izdruka, ienākumu slēpšanu, ienākumu izlietošanu nevis saistību izpildei, bet gan citiem mērķiem, piemēram, daļu regulāri nospēlējot azartspēlēs³, u.tml. Proti, parādniekam nebūs piemērojama atbrīvošanas procedūra, ja parādnieks apzināti izveidojis apstākļus, lai iegūtu tiesības atbrīvoties no parādsaistībām; ja parādnieks izmanto procesu, lai netaisnīgi iedzīvotos vai izvairītos no citu saistību izpildes.

b. Parādniekam, kurš pēdējo triju gadu laikā ir sniedzis apzināti nepatiesu informāciju saviem kreditoriem, piemēram, kredīta pieteikuma veidlapā nepatiesi apgalvojot, ka nav citu parādsaistību, norādot nepatiesu informāciju par saviem ienākumiem, izdevumiem, darba vietu u.tml.

c. Parādniekam, kurš ir izlietojis piešķirto kredītu līgumā neparedzētiem mērķiem, piemēram, automašīnas iegādei piešķirto kredītu izlietojot ikdienas tērīņiem, nevis automašīnas iegādei, un par to ir stājies spēkā nolēmums kriminālprocesā. Šie gan varētu būt ļoti reti gadījumi, jo tiesu praksē nav liels daudzums krimināllietu, kur stājušies spēkā nolēmumi par kredītu vai citu aizdevumu negodprātīgu izlietošanu.

d. Parādniekam, kurš kā subjekts reģistrēts Uzņēmumu reģistra vestajos

3. Bērziņš G. Pārdomas par fizisko personu atbrīvošanu no parādsaistībām. Skatījums uz jau no likumu. Jurista Vārds, 22.02.2022. Nr. 08 (1222): 20. lpp.

reģistros vai VID nodokļu maksātāja reģistrā kā saimnieciskās darbības veicējs, kam ir sociālās apdrošināšanas maksājumu saistības pret darbiniekiem.

e. Parādniekam, kurš pēdējo piecu gadu laikā izvairījies no nodokļu maksas un par to ir stājies spēkā nolēmums kriminālprocesā.

f. Parādniekam, kurš jau ir ticis atbrīvots no parādsaistībām Atbrīvošanas likumā noteiktajā kārtībā, arī, ja atbrīvošana no parādsaistībām vēlāk ir atcelta.

g. Parādniekam, kuram pēdējo 10 gadu laikā ir izbeigts fiziskās personas maksātnešpējas process, kura ietvaros dzēstas saistības.

h. Parādniekam, kuram pēdējā gada laikā ir izbeigts fiziskās personas maksātnešpējas process, nedzēšot saistības.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka **atbrīvošana no parādsaistībām piemērojama godprātīgam, ar Latviju pēdējos 12 mēnešus cieši saistītam parādniekam ar spēkā esošu vai nesenu trūcīgā vai maznodrošinātā mājsaimniecībā esošās personas statusu, kura ienākumi ir nelieli, kam nepieder manta ārpus Latvijas, kas neveic saimniecisko darbību un kam nav konstatējami citi Atbrīvošanas likumā noteiktie ierobežojumi.**

Zvērinātu notāru praksē likuma piemērošanas pirmajos mēnešos ir daudz parādnieku, kuri tomēr nespēj vienlaicīgi izpildīt visas iepriekš uzskaitītās likumā noteiktās prasības.

Procedūras piemērošanas priekšnosacījumi attiecībā uz parādnieka parādsaistībām, to veidu, raksturu un apmēru

Arī attiecībā uz pašām parādsaistībām Atbrīvošanas likumā ir noteikti kritēriji, lai varētu tikt piemērota atbrīvošana.

Parādsaistību apmērs

Parādsaistību kopējam apmēram jābūt lielākam nekā 500 EUR, taču tas nedrīkst pārsniegt 5000 EUR. Šajā apmērā ietilpst gan pamatparāds (neatmaksātā aizdevuma pamatsumma), gan blakus prasījumi, piemēram, nesamaksātie procentu maksājumi par aizdevuma lietošanu, nokavējuma procenti par samaksas kavējumu, patēriņa kredīta līgumā noteiktie un aizdevēja piemērotie līgumsodi par nepienācīgu līguma izpildi vai nepildīšanu noteiktajā laikā utt. Bez tam kopējo saistību apmēru var veidot vairākas parādnieka saistības, kur katras atsevišķas saistības apmērs var būt arī mazāks nekā 500 EUR. Tas nozīmē, ka, lai būtu spēkā šis parādsaistību apmēra kritērijs un parādnieks varētu pretendēt uz atbrīvošanu no parādsaistībām, parādniekam var būt, piemēram, divi vai trīs vienam vai dažādiem aizdevējiem noteiktajā laikā neatmaksāti aizdevumi, katrs 400 EUR apmērā.

1) Parādsaistību veids un raksturs

a. Parādsaistības ir radušās no *patērētāja kredīšanas līguma* Patērētāju tiesību aizsardzības likuma izpratnē. Proti, parādsaistības ir radušās, patērētājam jeb fiziskai personai, kas ar saimniecisko vai profesionālo darbību nesaistītam nolūkam no uzņēmēja, kas nodarbojas ar patērētāja kredīšanu,

saņemot kredītu. Piemēram, bankas vai citu kredīta devēju izsniegts līzings automašīnas vai sadzīves tehnikas iegādei, dzīvokļa iegādei vai remontam, tā sauktie "ātrie kredīti" internetā vai SMS kredīti dažādiem dzīves gadījumiem un pirkumiem. Tāpat jāņem vērā, ka šīs procedūras ietvaros parādnieks var atbrīvoties tikai no parādsaistībām, kas radušās, noslēdzot līgumu ar tādu kredīta devēju, kas ir tiesīgs sniegt patērētājam kredīšanas pakalpojumus Latvijas Republikā un iekļauts licencēto patērētāju kredīšanas pakalpojumu sniedzēju sarakstā⁴.

b. Parādsaistībām (visām saistībām kopumā vai to daļai) ir iestājies izpildes jeb samaksas termiņš.

c. Parādsaistības nav radušās pēdējo triju mēnešu laikā pirms pieteikuma iesniegšanas. Proti, parādnieks nevar tikt atbrīvots no parādsaistībām, kuras radušās īsi pirms pieteikuma iesniegšanas.

d. Parādsaistību segšanai nedrīkst būt novirzīti līdzekļi mazāk nekā 20 procentu apmērā no attiecīgo parādsaistību sākotnējā apmēra. Proti, dzēšamas ir tikai tādas parādsaistības, kuras ir izpildītas vismaz 20% apmērā neatkarīgi no tā, vai segti procentu maksājumi vai pamatparāds. Piemēram, ja parādnieks saņēmis no bankas aizdevumu 1000 EUR transportlīdzekļa iegādei un SMS kredītu no "ātro aizdevumu" kompānijas 400 EUR, parādnieks var pretendēt uz atbrīvošanu no šīm parādsaistībām tikai tad, ja bankai ir samaksājis vismaz

4. <https://registri.ptac.gov.lv/lv/table/kapital-sabiedribas-kuras-sanemu-licenci-pateretaju-krediteanas-pakalpojumu-sniegsanai>

200 EUR (20% no 1000 EUR = 200 EUR), bet "ātro aizdevumu" kompānijai vismaz 80 EUR (20% no 400 EUR = 80 EUR), neatkarīgi no tā, cik saskaņā ar abu aizdevumu atmaksas grafikiem no atmaksātajām summām ir novirzīti, lai segtu parāda pamatsummu, un cik, lai segtu procentu maksājumus par aizdevuma lietošanu.

Šis nosacījums, kā to, interpretējot jauno Atbrīvošanas likumu, atzinuši vairāki juristi, gan neliegs saņemt atbrīvojumu daļā, kas atbilst noteiktajai pazīmei. Piemērs:

- Parādnieks saņēmis aizdevumu 2000 EUR.

- Parādnieks veicis maksājumus kreditoram 300 EUR apmērā (kreditors parāda pamatsummas segšanai novirzījis 250 EUR, procentu maksājumiem 50 EUR).

- Pieteikuma iesniegšanas dienā kopējais parāds ir 1900 EUR, kas sastāv no aizdevuma pamatsummas parāda 1750 EUR un procentu maksājuma parāda 150 EUR.

- Lai būtu izpildīts kritērijs, jābūt nomaksātiem 20% no 2000 EUR jeb 400 EUR.

- Parādnieks samaksājis tikai 300 EUR, tāpēc atbrīvojums pienākas nevis visai parādsaistībai 1900 EUR apmērā, bet tikai parādsaistības daļai 1800 EUR apmērā. Atlikusī daļa parādniekam ir jāsamaksā kreditoram, proti, parādsaistību daļā 100 EUR apmērā notārs atbrīvojumu atsaka.

e. Parādniekam nav tādu parādsaistību, kuru nodrošināšanai ir iekļāts nekustamais īpašums vai cita manta.

Vērts norādīt, ka parādniekam var būt arī tādas parādsaistības, kas neizriet no patērētāju kredīšanas līguma, taču no šādām parādsaistībām procedūras ietvaros parādnieks netiek atbrīvots un tās parādniekam procedūras laikā ir jāturpina godprātīgi pildīt. Piemēram, parādnieks pēc fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām netiks atbrīvots no komunālo maksājumu, nodokļu parādiem, administratīviem sodiem, saistībām, kas izriet no aizņēmumiem no fiziskām personām u.tml.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka parādnieka atbrīvošana ir iespējama tikai no saistībām, kas radušās no patērētāja kredīšanas līguma vairāk nekā trīs mēnešus pirms pieteikuma iesniegšanas, ja vismaz daļēji ir iestājies parāda atmaksas termiņš, saistības ir izpildītas vismaz 20% apmērā no attiecīgo parādsaistību sākotnējā apmēra, parādniekam nav nodrošināto kreditoru un kopējais parādsaistību apmērs nepārsniedz 5000 EUR.

Šajā sadaļā īsi raksturoti būtiskākie posmi fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām procedūrā.

Sākotnēji parādniekam ir jāizvērtē sava atbilstība Atbrīvošanas likuma noteikumiem. To var darīt gan pats, gan konsultācijā pie notāra. Ja parādnieks un viņa parādsaistības atbilst visām likumā noteiktajām prasībām, parādnieks var doties aizpildīt un iesniegt pieteikumu⁵ pie brīvi izvēlēta notāra atbilstoši parādnieka deklarētajai dzīvesvietas adresei. Faktiski

5. Pieteikuma veidlapa atrodama Atbrīvošanas likuma 1. pielikumā – <https://likumi.lv/ta/id/324276-fiziskas-personas-atbrivonas-no-paradsaistibam-likums>

rīdzinieki var izvēlēties jebkuru notāru Rīgā, tomēr jābrīdina, ka šobrīd, kamēr atbrīvošanas procedūra ir pavisam jauns institūts, liela daļa notāru vēl nav uzsākuši konsultēt klientus un pieņemt pieteikumus par personu atbrīvošanu no parādsaistībām.

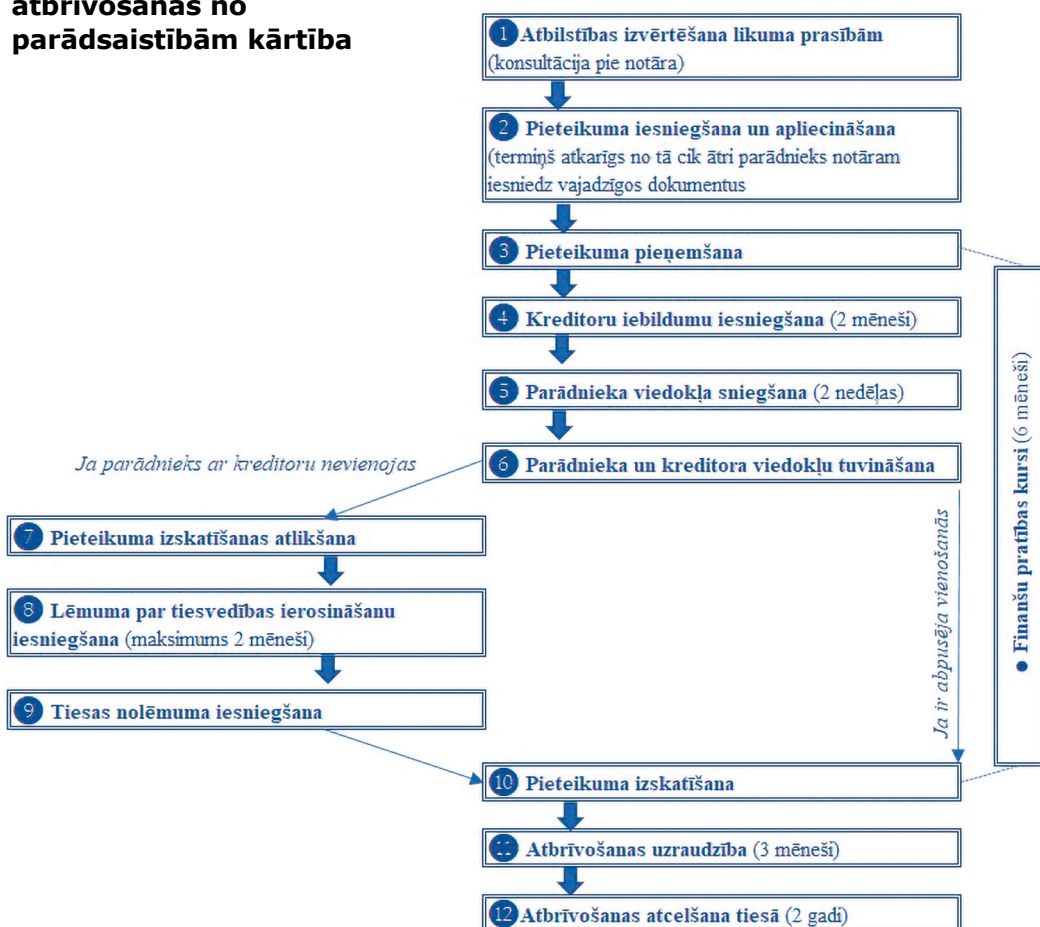
Pieteikumam par atbrīvošanu no saistībām jāpievieno dokumenti, kas pamato pieteikumā norādītos apstākļus, tostarp informāciju par parādsaistībām. Nepieciešamie dokumenti katrā gadījumā var būt atšķirīgi, bet faktiski obligāti būs nepieciešami vismaz šādi dokumenti – sociālā dienesta lēmums par trūcīgā vai maznodroši-

nātā mājāsaimniecībā esošās personas statusa piešķiršanu, Latvijas Bankas⁶ un kredītinformācijas biroju⁷ izsniegti dokumenti par parādnieku un parādsaistībām (izsniegti viena mēneša

6. Lai saņemtu ziņas par sevi no Kredītu reģistra, personai jāsniedz Latvijas Bankai rakstisks pieteikums papīra formā vai elektroniska dokumenta veidā, tostarp var saņemt ziņas, autorizējoties Kredītu reģistra mājas lapā <https://manidati.kreg.lv/>

7. Kredītinformācijas biroji Latvijā – AS KREDĪTINFORMĀCIJAS BIROJS (www.manakreditvesture.lv) un AS CREFO Birojs (www.crefobirojs.lv), kur, reģistrējoties un autorizējoties internetā, parādniekam iespējams saņemt izziņas par sevi bez maksas.

Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām kārtība

laikā pirms pieteikuma iesniegšanas) un citi. Jebkurā gadījumā notārs informēs parādnieku par papildu nepieciešamajiem dokumentiem. Daļu no dokumentiem un ziņām par parādnieku pēc parādnieka lūguma, iespējams, varēs palīdzēt iegūt notārs, taču notāra galvenais uzdevums ir sniegt informatīvu atbalstu pieteikuma sagatavošanā, līdz ar to pamatpienākums iegūt un iesniegt notāram nepieciešamos dokumentus ir noteikts pašam parādniekam. Jārēķinās, ka daļa no nepieciešamajiem pierādījumiem lētāk (bez maksas), ātrāk un ērtāk iegūstama caur www.latvija.lv vai citiem elektroniskiem pakalpojumiem, kuru izmantošanai būs nepieciešamas gan prasmes, gan tehniskie līdzekļi, piemēram, e-pakalpojumi *Mani dati kadastrā par piederošajiem nekustamajiem īpašumiem*, *Informācija par sociālās apdrošināšanas iemaksām un apdrošināšanas periodiem* un citi.

Pēc visu vajadzīgo dokumentu iesniegšanas notārs apliecina pieteikumu. Pēc pieteikuma apliecināšanas parādniekam 14 dienu laikā ir tiesības atsaukt savu pieteikumu. Ja parādnieks pieteikumu minētajā termiņā nav atsaucis, pieteikums uzskatāms par pieņemtu.

Pēc tam, kad pieteikums ir pieņemts, notārs par to informē kreditorus, kam ir tiesības divu mēnešu laikā izteikt iebildumus par pieteikumā norādīto informāciju vai šķēršļiem, kas liedz piemērot parādniekam atbrīvošanu no saistībām, ja tāda ir kreditora rīcībā.

Ja iebildumi no kreditoriem tiek saņemti, notārs tos pārsūta parādniekam viedokļa sniegšanai. Atšķirīgu viedokļu gadījumā notārs cenšas tuvināt kreditora un parādnieka viedokļus. Ja tas

izdodas, starp parādnieku un kreditoru pie notāra tiek noslēgta attiecīga vienošanās. Ja vienošanos panākt neizdodas, kreditoram ir tiesības nākamo divu mēnešu laikā vērsties tiesā. Ja kreditors iesniedz pieteikumu tiesā, zvērināts notārs atliek pieteikuma izskatīšanu, un tikai pēc tiesas nolēmuma saņemšanas notārs turpina veikt parādnieka atbrīvošanas procedūru, proti, notiek pieteikuma izskatīšanas stadija.

Laikā no pieteikuma pieņemšanas līdz pieteikuma izskatīšanas brīdim parādniekam ir pienākums apmeklēt finanšu pratības kursus, kurus bez maksas nodrošina Nodarbinātības valsts aģentūra. Finanšu pratības apmācību ietvaros parādnieks bez maksas iegūst zināšanas par valsts un mājāsaimniecības budžeta plānošanu, ienākumu gūšanas veidiem, izdevumu kontroli, kredītu būtību, finanšu dokumentu nozīmi, patērētāju tiesībām un atbildību u.c. Kursi jāapmeklē ne vēlāk kā sešu mēnešu laikā no dienas, kad pieņemts parādnieka pieteikums atbrīvošanai no parādsaistībām. Jo ātrāk kursi tiks apmeklēti, jo ātrāk parādnieks varēs lūgt notāru lemt par atbrīvošanu, ja vien nebūs neatrisināti jautājumi ar kreditoriem.

Izskatot pieteikumu, notārs pieņem vai nu lēmumu atbrīvot parādnieku no parādsaistībām, vai atteikt parādnieka atbrīvošanu no parādsaistībām. Par pieņemto lēmumu notārs paziņo parādniekam, Uzņēmumu reģistram ieraksta veikšanai Maksātnespējas reģistrā, kā arī sociālajam dienestam pēc parādnieka deklarētās dzīvesvietas.

Lēmums par atbrīvošanu no parādsaistībām tiek pieņemts, ja parādnieks

ir apmeklējis finanšu pratības kursu, ja nav saņemti kreditoru iebildumi vai saņemtie iebildumi atrisināti vienošanās vai tiesvedības ceļā un ja nepastāv citi šķēršļi parādnieka atbrīvošanai no parādsaistībām. Par minētajiem šķēršļiem parādnieka atbrīvošanai no parādsaistībām skaidrots tālāk šī raksta sadaļā par iemesliem, kāpēc uzsāktā atbrīvošanas procedūra var noslēgties ar parādniekam nelabvēlīgu lēmumu.

Divu gadu laikā no dienas, kad pēc notāra paziņojuma saņemšanas maksātnešpējas reģistrā izdarīts ieraksts par fiziskās personas atbrīvošanu no parādsaistībām, kreditors, cita persona, kuras likumiskās tiesības ir aizskartas, vai zvērināts notārs var iesniegt tiesā pieteikumu par fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām atcelšanu. Arī par apstākļiem, kādos iespējama atbrīvošanas atcelšana, skaidrots tālāk šī raksta sadaļā par iemesliem, kāpēc uzsāktā atbrīvošanas procedūra var noslēgties ar parādniekam nelabvēlīgu lēmumu.

Atbrīvošanas procedūras provizoriskās izmaksas

Lai arī atbrīvošana no parādsaistībām izmaksu ziņā parādniekam ir krietni pieejamāka nekā fiziskās personas maksātnešpējas process⁸, parādniekam, īstenojot šo procedūru, arī jāērēķinās ar zināmiem izdevumiem.

8. Fiziskās personas maksātnešpējas procesa īstenošanai parādniekam jāmaksā valsts nodeva 70 EUR, maksātnešpējas procesa depozīts 1000 EUR administratora atlīdzības segšanai, vēlams arī piesaistīt juristu sākotnējā pieteikuma sagatavošanai un citas juridiskās palīdzības saņemšanai procesa ietvaros.

Vairumā gadījumu notāra sākotnējā konsultācija ir bez maksas, taču, tā kā šis jautājums nav strikti noregulēts normatīvajos aktos, vēlams sākotnēji sazināties ar izvēlēto notāru un, piesa- kot vizīti, gūt apstiprinājumu, ka šāda konsultācija būs bez maksas.

Savukārt par parādnieka pieteikuma iesniegšanu un apliecināšanu maksājama zvērināta notāra amata atlīdzība 121 EUR (tai skaitā PVN) un valsts nodeva 3,56 EUR. Tā kā atbrīvošanas no parādsaistībām institūts ir pavisam jauns un visdrīzāk vien daži notāri Latvijā ir paspējuši uzsākt kādu fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām procedūru, tad šobrīd nav iespējams prognozēt iespējamo papildu izdevumu apmēru. Vienlaikus parādniekam jāērēķinās, ka šādi papildu izdevumi var rasties gan saistībā ar nepieciešamo izziņu un dokumentu iegūšanu, gan saistībā ar zvērinātam notāram papildus uzdotiem uzdevumiem procedūras laikā, tostarp, ja notāram rodas nepieciešamība ieskatīties amata darbību veikšanai nepieciešamajās informācijas sistēmās, kas ir maksas pakalpojums.

Parādnieka rīcības ierobežojumi, papildu pienākumi, uzraudzība atbrīvošanas procedūras laikā un pēc tās, sociālā dienesta loma atbrīvošanas procedūrā

Visas procedūras laikā parādniekam ir pienākums aktīvi komunicēt un sadarboties ar notāru, tostarp nekavējoties atbildēt uz notāra informācijas pieprasījumiem vai lūgumu sniegt viedokli, iesniegt nepieciešamos papildu dokumentus un informāciju.

Tāpat parādniekam sešu mēnešu laikā

no dienas, kad saņemta informācija no notāra par pieteikuma apstiprināšanu, ir jāapmeklē finanšu pratības kursi, jo tikai pēc to apmeklēšanas notārs pieņem lēmumu par parādnieka atbrīvošanu no parādsaistībām.

Pēc atbrīvošanas no parādsaistībām parādniekam ir vairāki pienākumi un ierobežojumi.

1) Pienākums turpināt pildīt saistības, no kurām viņš nav atbrīvots, piemēram, veikt gan aktuālos, gan kavētos maksājumus par dzīvokļa īri, saņemtajiem komunālajiem pakalpojumiem, atgriezt aizdevumus fiziskām personām, darba devējam vai citām personām, kas nav iekļautas iepriekš norādītajā patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniedzēju sarakstā, nomaksāt piemērotos administratīvos sodus u.c.

2) Divus gadus pēc atbrīvošanas aizliegts uzņemties jaunas no patērētāja kreditēšanas līguma izrietošas saistības, proti, slēgt jaunus līgumus. Kaut arī informācija par parādnieka atbrīvošanu no parādsaistībām būs publiski pieejama LR Uzņēmumu reģistra maksātnešpējas reģistrā, šobrīd kreditētājiem nav noteikts aizliegums slēgt patērētāja kreditēšanas līgumu ar personu, kas iepriekš tikusi atbrīvota no parādsaistībām. Līdz ar to atbildība par jaunu saistību uzņemšanās aizlieguma pārkāpumu gulstas tikai uz pašu parādnieku, kas var rezultēties ar tiesas lēmumu par iepriekš piemērotās atbrīvošanas no parādsaistībām atcelšanu.

3) Pienākums triju mēnešu laikā apmeklēt sākotnējo konsultāciju sociālajā dienestā.

4) Ja parādnieks nestrādā vai neveic saimniecisko darbību un, ja tas ir objektīvi iespējams, parādniekam nekavējoties jāuzsāk darba tiesiskās attiecības vai līdzvērtīgas attiecības, pastāvīga saimnieciskā darbība vai jāreģistrējas Nodarbinātības valsts aģentūrā. Šis pienākums neattiecas uz personām, kas saņem pensiju vai ir sasniegušas pensionēšanās vecumu. Parādniekam ir pienākums iesniegt zvērinātam notāram minētā pienākuma izpildes apliecinājumu (piemēram, izziņu no darba vietas, Nodarbinātības valsts aģentūras lēmumu par bezdarbnieka statusa piešķiršanu, dokumentus, kas objektīvi pamato darbnešpēju visā triju mēnešu periodā, u.tml.).

Tādējādi parādniekam arī pēc atbrīvošanas no parādsaistībām ir pienākums rīkoties tā, lai ne tikai nepasliktinātu savu situāciju, bet gluži pretēji – parādniekam ir pienākums rīkoties aktīvi, lai situāciju uzlabotu, tostarp pieliekot visas pūles, lai gūtu (vairāk) ienākumus⁹.

Sociālā dienesta loma atbrīvošanas no parādsaistībām procedūrā ir salīdzinoši neliela. Proti, sākotnēji likumdevējs bija plānojis daudz aktīvāku sociālā dienesta iesaisti atbrīvošanas procedūrā, tostarp paredzot regulāras parādnieka konsultācijas sociālajā dienestā divu gadu periodā, lai pārrunātu fiziskās personas veicamās darbības situācijas uzlabošanai,

9. Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām likuma anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/392F-25B033207BAAC225854D003BC7A0?OpenDocument>

taču šobrīd spēkā esošā likuma redakcija sociālā dienesta lomu un pienākumus krietni samazinājusi, paredzot vien sociālā dienesta obligātu pienākumu nodrošināt vienu sākotnējo parādnieka konsultāciju, kuras laikā likumdevējs noteicis pienākumu pārliecināties, vai parādnieks ir sociālā dienesta klients. Pēc tam sociālā dienesta pienākums ir piecu darbdienu laikā pēc parādnieka apmeklējuma ar elektronisku paziņojumu informēt zvērinātu notāru, kurš taisījis notariālo aktu par fiziskās personas atbrīvošanu no parādsaistībām, ka attiecīgā persona konsultāciju ir apmeklējusi. Vērts norādīt, ka Atbrīvošanas likuma anotācijā skaidrots, ka šāds sociālā dienesta pienākums nenonāk pretrunā ar sociālā dienesta lomu attiecībā pret tā klientu, bet tikai tehniski ziņo par veiktām darbībām¹⁰.

Iemesli, kāpēc uzsāktā atbrīvošanas procedūra var noslēgties ar parādniekam nelabvēlīgu lēmumu – neatbrīvošanu no saistībām vai lēmuma par atbrīvošanu atcelšanu; nelabvēlīga lēmuma sekas

Pēc parādnieka pieteikuma pieņemšanas atbrīvošanas procedūra var noslēgties parādniekam nelabvēlīgi, notāram atsakot atbrīvot parādnieku no parādsaistībām vai tiesai nolemjot atcelt notāra pieņemto lēmumu par atbrīvošanu.

Notārs nepieņem lēmumu par atbrīvošanu no parādsaistībām, proti, atsaka atbrīvot parādnieku no parādsaistībām,

ja parādnieks sešu mēnešu laikā nav apmeklējis finanšu pratības kursu, ir neatrisināti kreditoru iebildumi vai pastāv citi šķēršļi parādnieka atbrīvošanai no parādsaistībām. Par citiem šķēršļiem parādnieka atbrīvošanai no parādsaistībām uzskatāma jebkuras neatbilstības konstatēšana kādam no raksta sākumā minētajiem procedūras piemērošanas priekšnosacījumiem attiecībā uz pašu parādnieku un tā mantisko stāvokli vai attiecībā uz parādnieka parādsaistībām, to veidu, raksturu un apmēru. Piemēram, par šķēršļiem parādnieka atbrīvošanai no parādsaistībām var uzskatīt pieteikuma izskatīšanas gaitā noskaidrotu informāciju par to, ka parādnieks negodprātīgi izmanto Atbrīvošanas likumā noteiktās tiesības, ir sniedzis nepatiesu informāciju kreditoriem, izlietojis aizņemtos līdzekļus nevis saistību izpildei, bet, piemēram, spēlējot azartspēles, ka parādniekam pieder manta ārpus Latvijas Republikas, ka parādnieka faktiskie ienākumi pēdējo 12 mēnešu laikā, pretēji pieteikumā norādītajam, pārsnieguši 500 EUR mēnesī, ka kopējais parādsaistību apmērs pārsniedz 5000 EUR un citi.

Savukārt notāra pieņemtais lēmums par fiziskās personas atbrīvošanu no parādsaistībām var tikt atcelts ar tiesas lēmumu pēc zvērināta notāra, kreditora vai citas ieinteresētās personas pieteikuma turpmāk minētajos gadījumos.

Pieteikumu par atbrīvošanas atcelšanu zvērināts notārs iesniedz tiesā nekavējoties, ja trīs mēnešu laikā pēc atbrīvošanas lēmuma pieņemšanas notārs nav saņēmis apliecinājumu no sociālā dienesta, ka parādnieks ir apmeklējis sākotnējo konsultāciju,

un apliecinājumu no parādnieka par nodarbinātību, vai arī ir saņēmis tikai vienu no minētajiem apliecinājumiem.

Kreditors vai persona, kuras likumiskās tiesības ir aizskartas, savukārt pieteikumu par atbrīvošanu var iesniegt tiesā divu gadu laikā no atbrīvošanas brīža, ja parādnieks nepilda noteiktos pienākumus un ierobežojumus, piemēram, slēdz jaunus patērētāja kreditēšanas līgumus, neturpina pildīt maksājumu saistības, no kurām parādnieks nav atbrīvots, neapmeklē sociālā dienesta konsultāciju, necenšas gūt ienākumus un iekļūt darba tirgū vai ja parādnieks pieteikumā par fiziskās personas atbrīvošanu no parādsaistībām ir sniedzis nepatiesas ziņas, kuru dēļ viņš nepamatoti atbrīvots no parādsaistībām, piemēram, sniedzis nepatiesu informāciju pieteikuma sadaļā par apstākļiem, kuru dēļ nav iespējams izpildīt parādsaistības, nepatiesi apliecinājis, ka triju gadu laikā nav sniedzis nepatiesu informāciju saviem kreditoriem, ka viņa ikmēneša ienākumi pēdējos 12 mēnešos bijuši mazāki nekā 500 EUR u.tml.

Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām atcelšanas gadījumā tiek atjaunotas visas parādsaistības, kas bija spēkā dienā, kad notāram tika iesniegts pieteikums, uz kura pamata fiziskā persona atbrīvota no parādsaistībām.

Būtiski, ka fiziskā persona atbrīvošanas procedūru ir tiesīga izmantot tikai vienu reizi mūžā. Minētais nosacījums attiecas kā uz gadījumiem, kad procedūra noslēgusies ar fiziskai personai pozitīvu iznākumu, tā arī uz gadījumiem, kad tā nesaņem atbrīvojumu no parādsaistībām (ja zvērināts

notārs ir atteicis atbrīvot fizisko personu no parādsaistībām) vai piešķirtais atbrīvojums vēlāk atcelts kā sankcija par pienākumu nepildīšanu vai ierobežojumu neievērošanu. Savukārt, ja zvērināts notārs jau sākotnēji saskata šķēršļus fiziskās personas atbrīvošanai no parādsaistībām un atsaka pieņemt pieteikumu, uzskatāms, ka fiziskā persona nav izmantojusi savu iespēju un tā ir tiesīga iesniegt pieteikumu atkārtoti.

Veiksmīgi īstenotas un pabeigtas procedūras sekas

No dienas, kad pieteikums uzskatāms par pieņemtu (14 dienas pēc tam, kad notāram iesniegti visi nepieciešamie dokumenti un notārs ir pieteikumu apliecinājis), attiecībā uz pieteikumā norādītajām parādsaistībām zvērināti tiesu izpildītāji aptur piedziņas darbības, apstājas aizdevuma lietošanas procentu, likumisko procentu, līgumsoda, nokavējuma procentu pieaugums.

Savukārt no dienas, kad notārs pieņem lēmumu par personas atbrīvošanu no saistībām, parādnieks tiek atbrīvots no pieteikumā norādītajām saistībām, kas izriet no patērētāja kreditēšanas līgumiem. Protams, rēķinoties, ka divu gadu laikā tiesā var tikt iesniegts pieteikums par šādas atbrīvošanas atcelšanu.

No minētā secināms, ka jebkāda parādnieka uzraudzība no zvērināta notāra, bijušo kreditoru vai tiesas puses izbeidzas un parādnieks var brīvi rīkoties ar savu mantu un naudas līdzekļiem, kad pagājuši divi gadi no zvērināta notāra lēmuma par atbrīvošanu no parādsaistībām pieņemšanas.

10. Turpat.

Apkopojot visu iepriekš minēto, to starp ņemot vērā likumdevēja noteiktos mērķus, ieviešot atbrīvošanas no parādsaistībām institūtu, veiksmīgi īstentotai un pabeigta atbrīvošanas procedūrai vajadzētu noslēgties ar šādiem rezultātiem – persona atbrīvota no parādiem, persona ir atguvusi maksātspēju, attīstījusi savu finanšu prasmi un ilgtermiņā iekļāvusies vai atgriezies darba un ekonomiskajā vidē. Protams, tikai laiks un jaunā regulējuma ieviešana dzīvē atspoguļos patiesos rezultātus un visdrīzāk izgaismos vēl risināmos jautājumus izvirzīto mērķu pilnīgākai sasniegšanai.

Sociālajiem darbiniekiem, kuri ir iepazinušies ar šajā rakstā aprakstīto atbrīvošanas no parādsaistībām kārtību un nosacījumiem, pamatoti varētu rasties secinājums, ka likumā noteiktā kārtība ir sarežģīta un laikietilpīga. Īpaši tā varētu šķist sociālā dienesta klientiem, kuriem ir zems izglītī-

bas līmenis, sliktas valsts valodas zināšanas un negatīva personiskā pieredze attiecībās ar "oficiālajām iestādēm". Tomēr autore uzskata, ka zināšanas par atbrīvošanas no parādsaistībām kārtību var būt arī labs resurss darbā ar tādiem klientiem, kuri ar sociālā darbinieka padomu un atbalstu uzņemtos sakārtot parādsaistību problemātiku. Iespējams, ja kāds no sociālā dienesta klientiem šādu soli uzņemtos, viņam būtu nepieciešams īpašs atbalsts un iedrošinājums iecerēto novest līdz galam. Atbrīvošanas no parādsaistībām regulējums ir jauns visiem – gan iedzīvotājiem, gan notāriem, gan arī palīdzošo profesiju pārstāvjiem, tomēr autore ir pārliecināta, ka rakstā sniegtā informācija būs noderīga sociālajiem darbiniekiem brīdī, kad kāds klients izrādīs ieinteresētību un gatavību to izmantot.

Pieejamas informācijas nozīmīgums darbā ar dažādām klientu grupām

Irīna Meļņika, Mg. philol.
"Vieglās Valodas aģentūras" valdes priekšsēdētāja

Šajā rakstā tiks aplūkoti jautājumi par pieejamas informācijas nozīmīgumu cilvēkiem ar uztveres traucējumiem vai nepietiekamām valodas zināšanām. Kā viens no iespējamiem risinājumiem tiek piedāvāta vieglā valoda, kas, izmantojot dažādus lingvistiskus, sintaktiskus un vizuālās modalitātes principus, padara informāciju vieglāk uztveramu. Apzinoties, ka liela daļa sociālo darbinieku klienti ir cilvēki, kuriem pastāv grūtības uztvert sarežģītu informāciju, piedāvāju iepazīties ar vieglās valodas konceptu, tās izmantošanas iespējām, kā arī pieejamajiem resursiem par vieglo valodu.

Lai gan par fiziskās vides pieejamību tiek diskutēts jau kopš pagājušā gadsimta vidus, informatīvās vides pieejamības nozīme aktualizēta tikai pēdējos gadu desmitos. Pirms vairāk nekā 10 gadiem pieņemtajā ANO Konvencijā par cilvēku ar invaliditāti tiesībām¹ 9. pantā tiek skatīts pieejamības jautājums. Iedomājoties vārdu 'pieejamība', vis-

biežāk mēs saprotam vides pieejamību cilvēkiem ar kustību traucējumiem, ko fiziski ierobežo pakāpieni, šauras durvis un citi nepārvarami šķēršļi. Taču šajā konvencijas punktā ir skaidri definēta pieejamība ne tikai fiziskajai videi, bet arī informācijai. Pasaules globalizācija, informācijas digitalizācija un lavīnveidīgi pieaugošais ikdienas ziņu apjoms izraisa situāciju, kurā daļa sabiedrības vairs nespēj efektīvi uztvert un apstrādāt saņemto informāciju, bet daļa sabiedrības var saņemt to tikai ar speciālu atbalstu. Taču šiem jautājumiem vēl aizvien netiek pievērsts pietiekami daudz uzmanības.

Pieejamībai informācijai ierobežo dažādi šķēršļi, kas īpaši būtiski ir cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, piemēram, cilvēks ar redzes traucējumiem nevar uztvert vizuālu informāciju, savukārt cilvēkam ar dzirdes traucējumiem nav pieejama audioinformācija. Pēdējos gadu desmitos tiek meklēti daudzi tehniski risinājumi, lai šo situāciju mainītu, taču vismazāk izmaiņu joprojām ir attiecībā uz informācijas sagatavošanu adresātam saprotamā formā. Pat ja cilvēkam ar uztveres traucējumiem informācija ir

1. ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630> [Skatīts 25.03.2022.]

sasniedzama, viņš ne vienmēr spēj to saprast. Īpaši grūti ir uztvert speciālistu gatavotu tekstu – juridiska rakstura vēstuli vai atzinumu, ārsta norādījumus, vēstuli par izmaiņām sociālajā apdrošināšanā u.tml. Nepieciešamība pēc īpaši sagatavotas informācijas ir tikpat objektīva kā pieejamas vides nodrošināšana.

Informācijas pieejamības nozīme sociālajā darbā

Ikviens sociālais darbinieks ir pārliecinājies, ka viena no būtiskākajām darba sastāvdaļām ir ne tikai izprast katra klienta īpašo situāciju, bet arī sniegt informāciju un ieteikumus šīs situācijas uzlabošanai. Apmeklējot sociālo darbinieku, klienti bieži atrodas krīzes situācijā. Viņi ir apjukuši, nespēj adekvāti novērtēt situāciju, kurā atrodas, atrast labākos risinājumus un atbilstoši reaģēt. Tādēļ precīza un viegli saprotama informācija ir svarīgs priekšnoteikums veiksmīgai klienta iesaistei situācijas risināšanā, nodrošinot viņa līdzatbildību. Vienā no saviem pētījumiem Vācijas profesore K. Māse (*Christiane Maaß*) uzsver: "Pieejama informācija ir kļuvusi par neatņemamu konceptu sociālajā darbā ar cilvēkiem, kam ir speciālas vajadzības. Ja teksti ir viegli izlasāmi un saprotami, cilvēks var izlemt pats, kā virzīt komunikāciju ar citiem".²

Lielbritānijas Sociālo darbinieku asociācija (*British Association of Social Workers*) informācijai vieglajā valodā pievērš īpašu uzmanību, piemēram, sagatavo informāciju par to, kas ir

sociālais darbinieks un kādi ir viņa darba pienākumi.³

Sociālajā darbā spēja veidot un izmantot ikviena klienta vajadzībām pieejamu informāciju ir nozīmīga prasme, kas, no vienas puses, prasa atpazīt un pārzināt klientu individuālās vajadzības, bet no otras puses – zināt, kāda veida resursi ir viņa rīcībā un kā tos izmantot sociālajā darbā, tādējādi ne tikai nodrošinot klientam piekļuvi informācijai, bet arī dodot viņam iespēju pašam pieņemt apzinātu lēmumu.

Vieglā valoda – līdzeklis pieejamas informācijas nodrošināšanai

Viens no universālākajiem līdzekļiem pieejamas informācijas nodrošināšanai visdažādākajām mērķa grupām ir vieglā valoda. Ikdienas informāciju piesātina aizvien vairāk birokratizēta un smagnēja leksika, ko viegli uztvert spēj tikai attiecīgajā jomā strādājošie profesionāļi. Šāda informācija ir tikai daļēji pieejama lielākajai daļai sabiedrības, savukārt pilnīgi nepieejama – cilvēkiem ar uztveres traucējumiem. Centieni vienkāršot sarežģītus juridiskus tekstus parādījās jau 20. gs. 70. gados ASV, Kanādā, Lielbritānijā un Īrijā. Eiropā vieglās valodas uzplaukums sākās līdz ar 20. gs. 80. gadiem, kad cilvēki apzinājās nepieciešamību pielāgot informāciju cilvēkiem ar visdažādākajiem uztveres traucējumiem. 21. gs. sākumā Eiropā īpaša uzmanība tika pievērsta informācijas pieejamībai divās jomās – veselības aprūpē un sociālajā darbā. Vairākās

valstīs, piemēram, Lielbritānijā un Īrijā normatīvie akti nosaka, ka šajās jomās dokumentiem jābūt sagatavotiem vieglajā valodā.

Viens no vadošajiem vieglās valodas akadēmiskās pētniecības centriem atrodas Vācijā, Hildesheimā, un šo centru vada profesore Kristiana Māse. „Ja daži cilvēki nav spējīgi saprast kādu informāciju, tad citu cilvēku pienākums ir to pārveidot un vienkāršot. Šī savstarpējā cilvēciskā sadarbība balstās ētiskajos standartos un vērtībās. Vieglās valodas mērķis ir veicināt līdzdalību un novērst izslēgšanu,”⁴ tā atzīst profesore.

Vieglā valoda balstās uz noteiktiem pamatprincipiem, kuri nosaka teksta struktūru, izmantojamo leksiku, kā arī teksta dizainu. Šo pamatprincipu mērķis ir veidot vieglāk uztveramu tekstu, piemēram, a) kohēzijas princips palīdz nodrošināt dažādu teksta vienību sasaisti; b) laika un telpas kontinuitātes princips – norādīt gan uz ziņojuma attieksmi pret īstenību, gan autora subjektīvo attieksmi. Ievērojot šos pamatprincipus, vieglajā valodā var adaptēt jebkuru esošu tekstu vai arī uzrakstīt to no jauna. Pirmās starptautiskās vieglās valodas vadlīnijas Eiropā izstrādāja Starptautiskā bibliotēku asociāciju federācija (IFLA) 1997. gadā. Vēlākajos gados savas vadlīnijas ir izstrādājušas gan Skandināvijas valstis, gan dažādas starptautiskas organizācijas.

Viena no nozīmīgākajām organizācijām vieglās valodas attīstībā ir *Inclusion*

Europe,⁵ kuras izstrādātās vadlīnijas 2009. gadā pirmoreiz tika tulkotas arī latviešu valodā. Tajās pirmo reizi tika runāts par nepieciešamību teksta novērtēšanā iesaistīt pašus lasītājus, tādējādi pārliecinoties, ka sagatavotā informācija patiešām ir pieejama konkrētajai mērķa grupai.

Vieglajā valodā tekstu var sagatavot dažādos sarežģītības līmeņos. Šie līmeņi ir atšķirīgi dažādās valstīs, piemēram, Slovēnijā ir 4 vieglās valodas sarežģītības līmeņi, savukārt Zviedrijā dažas izdevniecības piedāvā vieglās valodas izdevumus pat sešos sarežģītības līmeņos. Latvijā vieglajā valodā tekstus gatavo 3 sarežģītības līmeņos, no kuriem pirmais ir vienkāršākais, piemērots cilvēkiem ar smagiem intelektuālās attīstības traucējumiem, izmantojot ļoti vienkāršu, ikdienā bieži lietotu leksiku un veidojot īsus, 3–5 vārdus garus teikumus un katru domu ilustrējot ar ļoti konkrētu attēlu. Otrā līmeņa teksts var aptvert plašāku, ne tikai sadzīvisku tēmu loku, tajā izmantoto garākus teikumus (vidēji 5–7 vārdi) un ilustrācijas pievieno katrai teksta rindkopai. Vissarežģītākais ir trešais līmenis, kurā iespējams sagatavot tekstu visplašākajai mērķauditorijai par dažādiem tematiem, vidējais teikuma garums ir no 7 līdz 10 vārdiem, ja nepieciešams, pievienojot visam tekstam vienu vai vairākas ilustrācijas. Tekstu iedalījumu sarežģītības līmeņos nosaka pēc konkrētiem kritērijiem, piemēram, teksta saturs, tā garums, izmantotā leksika, ilustrācijas u.c.

2. Universität Hildesheim vietne. Pieejams: <https://www.uni-hildesheim.de/en/leichtesprache/ma-barrierefreie-kommunikation/> [Skatīts 24.03.2022.]

3. <https://www.basw.co.uk/system/files/resources/information-sheet-easy-read.pdf>

4. Maaß, Christiane. *Leichte Sprache. Das Regelbuch*. – Berlin: LIT VERLAG, 2015.

5. *Inclusion Europe* vietne. Pieejams: <https://www.inclusion-europe.eu> [Skatīts 25.03.2022.]

Vieglās valodas mērķgrupas

Sākotnēji vieglā valoda tika izmantota noteiktai mērķa grupai – cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Taču, novērtējot vieglās valodas sniegtās priekšrocības, to aizvien vairāk sāka izmantot ievērojami plašāks lietotāju loks.

Iekļaujošas valodas eksperte Latvijā Aiga Veckalna atzīst: "Šaurākā nozīmē vieglās valodas tekstu adresāti ir cilvēki ar kognitīvo vai sensorisko invaliditāti. Grupa, kas pati aktīvi piedalījās vieglās valodas izstrādē un kas vēl aizvien skaitās primārā adresātu kopa, ir cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Vieglo valodu izmanto, gatavojot informāciju cilvēkiem ar intelektuālās attīstības, neiropsihiatriskiem un rakstpratības traucējumiem".⁶

Šobrīd vieglās valodas mērķauditoriju nosacīti var iedalīt 2 grupās: 1) tie ir cilvēki, kuriem objektīvu iemeslu dēļ (funkcionāli traucējumi, invaliditāte, novecošanas izraisīti kognitīvie traucējumi) ir grūtības izlasīt un uztvert sarežģītu tekstu; un 2) cilvēki, kuriem vieglā valoda ir nepieciešama īslaicīgi. Tie galvenokārt ir cilvēki, kuriem vieglā valoda nepieciešama īslaicīgi vai kā daļa no sociālās rehabilitācijas procesa.

Pirmā grupa aptver cilvēkus ar intelektuālās attīstības traucējumiem, cilvēkus ar psihosociāliem traucējumiem, cilvēkus ar disleksiju, cilvēkus ar autiska spektra traucējumiem, kā

arī cilvēkus ar dzirdes traucējumiem, jo īpaši gadījumos, kad cilvēki piedzimuši ar vārdzirdību vai nedzirdību un viņu ikdienas valoda kopš dzimšanas ir zīmju valoda. Otrai grupai pieder mazākumtautību pārstāvji, diaspora, imigranti, kuriem ir nepietiekamas valodas zināšanai, kā arī cilvēki pēc smadzeņu traumām vai insultiem.

Ir būtiski apzināties, ka vieglās valodas mērķa grupām ir atšķirīgas uztveres īpatnības, spējas un vajadzības, tāpēc, gatavojot tekstu vieglajā valodā, ir svarīgi apzināties potenciālās mērķa grupas vajadzības un pielāgot tekstu atbilstoši tām. Piemēram, cilvēki ar dzirdes traucējumiem savā ikdienā izmanto zīmju valodu, kas ir ievērojami vienkāršāka, tādējādi atvieglojot savstarpējo saziņu. Tāpēc jāreķinās, ka cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem vārdu krājums ir atbilstošs zīmju valodas vārdu krājumam, teikuma konstrukcijas – vienkāršas, izmantojot galvenokārt atslēgas vārdus. Tekstā šai mērķa grupai jāizvairās izmantot abstraktus jēdzienus, jo tie ir grūti izprotami un nav iekļauti zīmju valodā. Ja gatavo informāciju šai mērķa grupai, ir svarīgi veikt sagatavotā teksta validāciju mērķa grupā, lai pārbaudītu tā atbilstību un nepieciešamības gadījumā veiktu izmaiņas.

Savukārt cilvēkiem ar disleksiju grūtības sagādā spēja uztvert liela apjoma rakstītu tekstu, un liela nozīme ir gan teksta strukturēšanai, gan dizainam. Piemēram, garš teksts ir sadalīts apakšnodalās ar atbilstošu virsrakstu, teikums nepārsniedz vienas rindas garumu un katrs no tiem sākas jaunā rindā, tādējādi teksts ir vieglāk pārskatāms un uztverams.

6. Veckalne Aiga. *Ar mērķi tikt saprastiem, nevis atstāt iespaidu: vieglā un vienkāršā valoda*. Pieejams: <https://www.delfi.lv/vina/personiba-un-brivais-laiks/aktuali/ar-merki-tikt-saprastiem-nevis-atstat-iespaidu-viegla-un-vienkarsa-valoda.d?id=52695011>

Darbā ar imigrantiem vieglās valodas tekstus gatavo vissarežģītākajā – trešajā vieglās valodas līmenī. Atšķirībā no citām mērķa grupām veidotiem tekstiem tajos var izmantot internacionālistus, jo tas palīdz šai mērķa grupai vieglāk uztvert informāciju, piemēram, vārdu 'integrācija' šai mērķa grupai skaidrot nebūtu nepieciešams.

Īpaša vieglās valodas mērķa grupa ir seniori. Novecošana rada kognitīva rakstura izmaiņas, kas ir normāla novecošanas procesa daļa, turklāt indivīda uztveres spējas var ietekmēt slimības, medikamentu lietošana, dzīvesveids. Jārēķinās, ka šīs mērķa grupas pārstāvjiem var būt arī ļoti individuāli funkcionālie traucējumi, kas atkarīgi no iedzimtības un ārējiem faktoriem. ASV pētnieki atzīst: "Samazināts informācijas apstrādes ātrums un kapacitāte senioriem rada problēmas sarežģītu teikumu struktūru izpratnē. Gramatiski sarežģīti teikumi rada lielāku spriedzi informācijas apstrādē, jo ir jāpatur prātā vairāk informācijas, lai saprastu visu teikumu. Tas var veicināt nespēju informāciju uztvert atbilstošā veidā, un tās sākotnējais vēstījums nenasniedz adresātu, ja informācija ir kompleksa, piemēram, ar gariem, sarežģītiem teikumiem."⁷

Lai gan teksta sagatavošanu ir ļoti būtiski pielāgot katras konkrētas mērķa grupas vajadzībām, gatavojot tekstu plašākai sabiedrības daļai, svarīgi sekot vispārējiem vieglās valodas pamatprincipiem, kas palīdz nodrošināt informācijas pieejamību ikvienam.

7. Harwood, J., Leibowitz, K., Lin, M-C., Morrow, D.G., Rucker, N.L., Savundranayagam, M.Y. *Communicating With Older Adults. An evidence-based review of what really works*. – Gerontological Society of America, 2012. 40 p.

8. Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultāti. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Projekti/perlsi/Latvijas_iedzivotaju_aptaujas_rezultati.pdf

Situācija Latvijā

Kā liecina organizācijas "Vieglās Valodas aģentūra" 2021. gadā veiktais pētījums par informācijas pieejamības jautājumiem Latvijā,⁸ ar situācijām, kurās respondentiem ir bijis grūti saprast pārāk sarežģītu informāciju, saskārušies vairums jeb 85% no izlases, to skaitā 15% respondentu šādās situācijās ir nonākuši bieži. Biežāk ar šādām situācijām saskaras respondenti vecumā virs 60 gadiem un respondenti, kam ir tikai pamatzglītība. 57% izlases respondentu ir bijis grūti saprast informāciju, kas iekļauta oficiālās vēstulēs no kādas institūcijas, 48% ir bijis grūti izlasīt speciālista (ārsta, jurista u.c.) sagatavotos dokumentus – tie ir visbiežāk minētie informācijas veidi, kurus ir bijis grūti saprast. Minētā aptauja tika veikta 2021. gada sākumā interneta vidē, tajā piedalījās 509 respondenti no visas Latvijas vecumā no 18 gadiem.

Lai gan aptaujā nebija ietverti konkrēti jautājumi par spēju saprast informāciju sociālajā jomā, Vieglās Valodas aģentūras pieredze rāda, ka lielai daļai sabiedrības uztvert informāciju par valsts un pašvaldību piedāvājumiem pakalpojumiem sociālajā jomā ir tikpat sarežģīti kā citu specifisku jomu informāciju galvenokārt sarežģītās profesionālās terminoloģijas dēļ. Tāpēc informācijas sagatavošana vieglajā valodā ir būtiska nepieciešamība jēgpilnai komunikācijai ar klientu.

Kāpēc vieglā valoda Latvijā vēl aizvien nav plaši izmantota?

Vieglā valoda Latvijā vēl netiek pietiekami plaši izmantota, un tam ir vairāki iemesli. Pirmais no tiem ir normatīvo aktu regulējums, kas nepieprasa vieglās valodas izmantojumu saziņā ar klientiem. Jau 1999. gadā, kad vieglā valoda Latvijā bija jaunums, valdība izstrādāja koncepciju "Vienādas iespējas visiem" par cilvēku ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā, un tajā pirmo reizi valsts līmenī tika atzīta vieglās valodas nepieciešamība. Koncepcija paredzēja izdot vieglās valodas izdevumus Latvijā līdzīgi kā tobrīd tas notika Zviedrijā. Koncepcijai gan bija tikai ieteikuma raksturs, un atbildīgās valsts institūcijas – Labklājības ministrija, kā arī Izglītības un zinātnes ministrija šajā jomā īpašu aktivitāti neizrādīja.

Latvijā joprojām nav normatīvā regulējuma, kas noteiktu vieglās valodas lietošanas nepieciešamību. Tikai 2020. gada 14. jūlija Ministru kabineta noteikumos Nr. 445⁹ noteikts – līdzīgi kā citās Eiropas valstīs to nosaka direktīva 2016/2102 –, ka arī Latvijā valsts institūciju mājas lapās jābūt sadaļai "Viegli lasīt". Tajā pašā laikā noteikumi neparedz, kādam jābūt sadaļas "Viegli lasīt" saturam un izmantotajam vieglās valodas līmenim, atstājot to iestāžu ziņā. Praksē tas nozīmē galvenokārt kontaktinformāciju un īsu aprakstu par iestādes darbu, nevis aktuālu informāciju.

9. Ministru kabineta noteikumi Nr. 445. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/316109-karti-ba-kada-iestades-ievieto-informaciju-interneta>

Valstī nav sistemātiskas pieejas vieglās valodas izmantojumam, tādēļ tā visbiežāk tiek izmantota atsevišķos dažādu finansētāju projektos, kas paredz sagatavot informāciju vieglajā valodā vai apmācīt darbiniekus.

Otrs iemesls ir zināma vieglās valodas stigmatizācija sabiedrībā, kas, iespējams, vēsturiski saistās ar primāro vieglās valodas mērķa grupu – cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Profesore K. Māse savā pētījumā par vieglo un vienkāršo valodu vairākkārt atzīmējusi, ka šīs valodas lietojums var radīt stigmatu cilvēkos, kas labprāt saņemtu informāciju vieglajā valodā, taču baidās, ka vieglās valodas lietojuma dēļ viņus saistīs ar šo mērķa grupu vai uzskatīs par mazāk izglītotiem, nevērtīgākiem sabiedrības locekļiem. Viņa uzskata, ka risinājums varētu būt, no vienas puses, sabiedrības izglītošana par vieglo valodu un tās nepieciešamību. No otras puses, profesore piedāvā veidot jaunu vieglās valodas lietojuma līmeni – vieglā valoda plus (angļu val. – *easy language+*), kas varētu ļaut tās lietotājiem nejusties atšķirīgiem.

Vieglā valoda mūsdienu pasaulē

Pēdējos gados interese par vieglo valodu ir ievērojami augusi. Ir sarežģīti objektīvi novērtēt, kādi tam ir iemesli, tomēr vismaz dažus iespējams identificēt. Šī brīža situācijā, kad ikdienas informācijas plūsma ir ārkārtīgi liela, cilvēkiem rodas vajadzība patērēt iespējami mazāk laika lielāka ziņu apjoma apgūšanai. Attiecīgi informācija, kas ir labi strukturēta un viegli uztverama, ievērojami saīsina to laika posmu, kas būtu nepieciešams

informācijas uztverei. Līdzās tam šobrīd aizvien lielāku nozīmi iegūst šaura profesionalitāte, kas attiecīgajā nozarē veido īpašu ar profesionāliem terminiem piesātinātu valodu, kas ir grūti saprotama jebkuram lasītājam no malas.

Iespējams tāpēc šobrīd vieglās valodas popularitāte strauji pieaug, šajā jomā tiek īstenoti vairāki projekti. Ir vērts pieminēt dažus no tiem. 2021. gadā sākās darbs pie grāmatas "Vieglā valoda Eiropā" (*Easy Language in Europe*). Tās izveidi iniciēja somu pētniece Ulla Vanhatalo (*Ulla Vanhatalo*) un Kamilla Lindholma (*Camilla Lindholm*). Viņas aicināja katras Eiropas valsts vieglās valodas ekspertus sagatavot informāciju par situāciju savā valstī. 2021. beigās grāmata ar 21 Eiropas valsts pieredzi šajā jomā tika izdota. Savukārt grāmatas autori turpina sadarbību, veidojot Eiropas Vieglās valodas tīklojumu.

2021. gada otrajā pusē Spānijā, Barselonas universitātē tika pabeigts darbs projektā "Apmācības par ērtāku piekļuvi sociālai iekļaušanai" (*Easy Access for Social Inclusion Training EASIT*), kur Annas Matamalas (*Anna Matamala*) vadībā tika izstrādāti audiovizuālie materiāli, brošūras, kā arī veiktas apmācības par vieglās valodas lietošanu. Jau gandrīz divus gadus Latvijā, Latvijas Universitātei un "Vieglās valodas aģentūrai" sadarbojoties ar partneriem Lietuvā un Slovēnijā, Erasmus+ programmā noris darbs projektā "Vieglā valoda sociālai iekļaušanai". Projekts sākās 2020. gadā un ilgs līdz 2022. gada rudenim. Projektā ir vairāki darbam noderīgi materiāli, kuru līdz šim latviešu valodā ir trūcis. Būtiska ir rokasgrāmata "Vieglā valo-

da. Rokasgrāmata", viens no projekta darba rezultātiem.¹⁰

Starptautiskā līmenī par vieglo valodu tiek rīkotas dažādas konferences, piemēram, organizācijas *Clarity* organizētā virtuālā starptautiskā vieglās valodas konference "Pieejamība ikvienam: vienkāršā valoda kā pilsoņa tiesības" (*Access for all: Plain Language is a Civil Right*) divās daļās (2020. gada oktobrī un 2021. gada maijā). Savukārt vieglās valodas jomā nozīmīga bija KLAARA konference 2019. un 2021. gadā Helsinkos. Tāpat nozīmīga ir 2021. gada 27.–28. maija konference Germersheimā *1st International Easy Language Day Conference* (IELD) ar vairāk nekā 40 dalībniekiem, pārstāvēt gan pētniekus, gan praktiķus, gan mērķa grupu pārstāvjus.

Aizvien biežāk līdzās pētījumiem par rakstisko vieglo valodu parādās interese arī par runāto vieglo valodu. Somu pētniece Lēalaura Leskele (*Leealaura Leskelä*), kuras grāmata "Trauslā saruna" (*Haavoittuva keskustelu*) ar vadlīnijām par vieglās valodas izmantošanu saskarsmē izdota 2012. gadā, bet darbs šajā jomā turpinās arī tagad. Šobrīd Leskele, izmantojot sarunu analīzi, pēta divvirzienu komunikāciju starp cilvēkiem ar viegliem un vidēji smagiem intelektuālās attīstības traucējumiem un viņu darba pienākumu apmācības vadītājiem. Šī pētījuma rezultāti ir bijis pamats Leskeles disertācijai (*Leskelä, 2021*). Pētījums par vieglo mutvārdu valodu turpinās, šobrīd ir sagatavoti vairāki starptautiski projekti, lai veidotu vadlīnijas mutvārdu vieglajai valodai.

10. <https://www.lu.lv/en/perlsi/io-latvia/etr-gui-delines/>

Projekti, konferences un pētījumi skaidri pierāda, ka vienkārša, loģiski sakārtota un saprotama informācija ir vajadzīga ikvienam, bet jo īpaši cilvēkiem, kam funkcionālo traucējumu vai ierobežotas valodas prasmes dēļ informācijas pieejamība ir ierobežota. Pieejama informācija ir svarīga visās dzīves jomās, taču tā ir vitāli nepieciešama saziņā ar klientiem.

Lai labāk izprastu atšķirību starp oriģināltekstu un tekstu vieglajā valodā, sniedzu teksta paraugu vieglās valodas trešajā līmenī.

Oriģinālteksts

Aprūpi mājās var saņemt cilvēki, kuri patstāvīgi nevar sevi aprūpēt veselības stāvokļa, funkcionālo traucējumu vai vecuma dēļ. Lemjot par aprūpi mājās, sociālais dienests novērtē paša klienta un ģimenes locekļu spējas nodrošināt aprūpi, plāno darbības, kurās ir

nepieciešama palīdzība un aprēķina aprūpes mājās pakalpojuma izmaksas. Pašvaldība savu iespēju ietvaros piedāvā profesionālu pakalpojumu sniedzēju nodrošināto aprūpi mājās vai sniedz atbalstu ģimenei, lai tā varētu aprūpēt ģimenes locekli. Ja personas aprūpi nodrošina ģimenes locekļi, pašvaldība šos ģimenes locekļus var atbalstīt psiholoģiski, viņus konsultējot un apmācot, un, ja nepieciešams, arī materiāli (ja šāds atbalsta veids ir paredzēts pašvaldības saistošajos noteikumos).

<https://www.lm.gov.lv/lv/print/pdf/node/2098>

Tulkojums vieglajā valodā

Aprūpe mājās

Vieglā valodā, 3. līmenis

Reizēm cilvēki nevar paši sevi aprūpēt.

Tas var būt dēļ:

- slimības,
- kustību un redzes traucējumiem,
- vecuma.

Tad cilvēki var saņemt **aprūpi mājās**.

Aprūpi mājās piešķir sociālais darbinieks.

No sākuma sociālais darbinieks novērtē:

- aprūpējamo cilvēku;
- viņa ģimeni.

Sociālais darbinieks novērtē ģimenes iespējas aprūpēt savu radnieku.

Pēc tam sociālais darbinieks plāno vajadzīgo palīdzību.

Tad viņš aprēķina aprūpes mājās izmaksas.

Aprūpi mājās var veikt:

- profesionāls aprūpētājs;
- kāds ģimenes loceklis.

Sociālais darbinieks ģimenes locekli aprūpētāju var:

- atbalstīt psiholoģiski,
- konsultēt,
- apmācīt,
- reizēm atbalstīt materiāli.

Izmantotā literatūra

1. Anča G., Karapetjana I., Knapa T., Liepa D., Meļņika I. u.c. *Vieglā valoda. Rokasgrāmata*. – Rīga: LU Akadēmiskais Apgāds, 2022. 146 lpp. Pieejams: <https://www.lu.lv/en/perlsi/io-latvia/etr-guidelines/>
2. The British Association of Social Workers. *The role of the Social Worker and people with learning disabilities*. Pieejams: <https://www.basw.co.uk/system/files/resources/information-sheet-easy-read.pdf>
3. Maaß, C. *Leichte Sprache. Das Regelbuch*. – Berlin: LIT VERLAG, 2015. 191 lpp.
4. Hansen-Schirra, S.; Maaß, C. (eds.). *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. – Berlin: Frank & Timme GmbH, 2020. 289 lpp. Pieejams: https://www.frank-timme.de/fileadmin/docs/Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives.pdf
5. Accessible Information Working Group (WALK). *Make it easy. A guide to preparing Easy to Read information*. (n. d.). Pieejams: <https://bit.ly/2I-HQQc5>
6. Matamala, A. *EASIT – toward hybrid access services in the audiovisual world*. Klaara Network, 2021. Pieejams: <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2021/01/04/anna-matamala-easit-toward-hybrid-access-services-in-the-audiovisual-world/> [Skatīts 25.03.2022.]
7. Matamala, A.; García, Ó. *Nodaļa par vieglo valodu Spānijā*. Handbook of Easy Languages in Europe, eds. Camilla Lindholm and Ulla Vanhatalo. – Berlin: Frank & Timme, 2021. 660 lpp.
8. Maaß, C. *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus*. – Berlin: Frank & Timme, 2020. 305 lpp.
9. Media Access Australia. *Australian Access Regulation. Key legislation in Australia*. (n. d.) Pieejams: <https://mediaaccess.org.au/research-policy/australian-access-regulation>
10. Onikki-Rantajääskö, T. *Establishing*

Teaching of Easy Language at the University of Helsinki. Pieejams: <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2020/12/08/tiina-onikki-rantajaasko-establishing-teaching-of-easy-language-at-the-university-of-helsinki/>

11. Pappert, S.; Bock, Bettina M. *Easy-to-read German put to the test: Do adults with intellectual disability or functional illiteracy benefit from compound segmentation? Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*. 2020. 33(5): 1105–1131

12. Vanhatalo, U.; Lindholm C. *Prevalence of NSM Primes in Easy-to-Read and Standard Finnish: Findings from Newspaper Text Corpora*. *Studies in Ethnopragsmatics, Cultural Semantics, and Intercultural Communication*, 2019. 213–234. Singapore: Springer

13. Veckalne Aiga. *Ar mērķi tikt saprastiem, nevis atstāt iespaidu: vieglā un vienkāršā valoda*. Pieejams: <https://www.delfi.lv/vina/personiba-un-brivais-laiks/aktuali/ar-merki-tikt-saprastiem-nevis-atstat-iespaidu-viegla-un-vienkarsa-valoda.d?id=52695011>

14. Inclusion Europe. „Mūžizglītības pieejamība pieaugušajiem ar intelektuālo invaliditāti” projekta materiāls, *Informācija visiem Eiropas standartu viegli lasāmas un saprotamas informācijas veidošanai 2009*. Pieejams: https://www.inclusion-europe.eu/wpcontent/uploads/2017/06/LV_Information_for_all-1.pdf

Autisms kā dzīves sastāvdaļa – Somijas autisma fonda atziņas

Vesa Korhonen, PhD, Somijas Autisma fonda sabiedrisko lietu direktore
Timo Heiskala, EMBA, Somijas Autisma fonda izpilddirektore
Tulkojums no angļu valodas: Vita Roga-Vailza, Mārtiņš Moors

Rakstā tiks atspoguļota Somijas Autisma fonda (turpmāk – Fonds) pieeja, sniedzot atbalstu cilvēkiem ar autismu. Mērķis ir aprakstīt mūsdienu problēmas, kas ietekmē atbalsta sniegšanu, kā mēs uztveram autismu, izmantojot esošos pētījumus un mūsu gūtās atziņas darbā ar klientiem ar autismu. Šis raksts ieskicēs atbalstu kā labas dzīves un labbūtības veicinātāju, nevis kā klīnisku intervenci, un tas nepretendē uz zinātniska raksta statusu, bet ir mūsu ideju apkopojums.

Literatūrā autisms ir ticis aprakstīts dažādos terminos, un pašlaik notiek diskusija, vai cilvēki ar autismu atbilst dotajam raksturojumam un vai tāds termins kā "traucējums" būtu jālieto. Bet par to rakstīsim raksta turpinājumā. Lai nu kā, esošais tipiskais autisma apraksts ir, ka autiskā spektra traucējumi (angļu val. – *autistic spectrum disorder, ASD*) ir neiroloģiskās attīstības traucējums, ko raksturo divas galvenās īpašības vai netipiskums uzvedībā: 1) netipiska sociālā mijiedarbība un komunikācija; 2) stereotipiskas uzvedības izpausmes, kas atkārtojas. Tiek norādīts, ka cilvēkiem ar autismu ir grūtības veidot attiecības ar vienaudžiem un iesaistīties kopīgās rotāšanās, grūtības atpazīt emocijas, ir izteikta tendence uztvert un vērtēt lietu

un vārdu nozīmi burtiski. Šiem cilvēkiem var attīstīties dažādas garīgās un fiziskās veselības problēmas, kam būtu jāpievērš uzmanība un kuras jārisina. Diagnoze *Autiskā spektra traucējumi* ir iekļauta Starptautiskajā slimību un ar to saistīto veselības problēmu statistikas rokasgrāmatā (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems manual*, saīsināti – *ICD*) un Garīgās veselības traucējumu diagnostikas un statistikas rokasgrāmatā (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, saīsināti – *DSM*). Somijā tiek izmantota ICD sniegtā autisma definīcija: "Autiskā spektra traucējumus raksturo pastāvīgs spēju trūkums iniciēt un uzturēt divpusēju sociālo mijiedarbību un sociālo komunikāciju; ierobežoti, periodiski un neelastīgi uzvedības modeļi; izteikti atipiskas aktivitātes un intereses vai neatbilstošas indivīda vecumam un sociokulturālajam kontekstam."

Pētījumos ir norādīts, ka autisma pazīmes var identificēt no 6 līdz 24 mēnešu vecumam, izmantojot atipiskas attīstības agrīnos indikatorus, trūkumus vai aizturi savstarpējā afektīvā uzvedībā, reakcijā uz savu vārdu, uzmanībā, verbālā un neverbālā komunikācijā, uzvedībā, kas atkārtojas, atipiskā vizuāli motorā izpētē u.c. Tomēr globāli diag-

nozes noteikšanas vecums variējas no 30 līdz 234 mēnešiem, bet daudzi šo diagnozi saņem tikai vēlīnā pieaugušā vecumā.

Iepriekš minētās autisma definīcijas izraisa daudz jautājumu, jo dažkārt cilvēki ar autismu šādos aprakstos sevi neatpazīst. Mums jāvērtē uzmanība arī uz to, kā tiek lietota valoda, kas bieži vien rada grūtības un pat ir aizskaroša cilvēkiem ar autismu. Piemēram, termini „traucējums” vai „deficīts” var radīt negatīvas asociācijas jeb konotāciju.

Indivīds un grupa: izpēte un aprūpe

Ļoti izplatīts ir uzskats, ka heterogenitāte jeb neviendabīgums autismā ir galvenais elements, tāpēc izglītībā vai rehabilitācijā ļoti tipiski ir individuālie plāni. Tiek identificētas cilvēka prasmes, spējas, vājās un stiprās puses, lai sniegtu pēc iespējas labāku pakalpojumu. Pētījumu literatūra apskata individuālus gadījumus, grupu vidējos rādītājus, kā arī pārskatus vai iepriekš veikto pētījumu analīzi, lai aprakstītu dažāda veida intervences vai atbalsta metodes. Tomēr realitātē nav pētījumu, kas sniegtu skaidru un viennozīmīgu atbildi, kas jādara, kā īsti jāstrādā ar indivīdu, veicot intervenci, nodrošinot pakalpojumus ar izmitināšanu vai sniedzot atbalstu ikdienas aktivitāšu veikšanā pieaugušajiem ar autismu. Iedomāsimies situāciju, kad cilvēkam vajadzīgs pakalpojums, bet ir negatīva pieredze ar iepriekš saņemto pakalpojumu. Negatīvais iespaids var būt radies no pakalpojuma kopējā konteksta vai konkrētās personas, ar kuru ir bijusi saskarsme pakalpojuma saņemšanas laikā. Tas jau sākotnēji var būt šķērslis pakalpojuma sniedzējam, ne-

raugoties, ko pētījumi saka par izvēlētajām metodēm vai intervences efektivitāti. Uzsākot sniegt pakalpojumu, ir gandrīz neiespējami zināt, kādi būs cilvēka ar autismu ieguvumi no izvēlētajā pakalpojuma. Piemēram, vai personai ir tādi paši vidējie rādītāji kā zinātniskajā rakstā minētajai pētījuma mērķa grupai, vai varbūt persona neiekļaujas mērķa grupas vidējos rādītājos un neatbilst pakalpojumam? Vai klienta situācija ir tieši tāda pati kā gadījumu izpētē, kas veikta zinātniskā pētījumā? Tāpēc bieži pakalpojuma sniegšana ir "klūdu un mēģinājumu" process, kura laikā profesionāļi kopā ar klientu mēģina pieņemt lēmumu, kā rīkoties tālāk. Šī iemesla dēļ ir nepieciešami noteikti individualizēti līdzekļi un mērījumi mērķa sasniegšanai konkrētam klientam, lai varētu noteikt kā viņš vai viņa progresē izvirzītā mērķa sasniegšanā. Kad mēs izvēlamies atbalsta metodi, mums arī jāņem vērā, kas pieņem lēmumu par klienta mērķiem un kādiem tiem jābūt. Individuāls pakalpojums nozīmē, ka katra situācija ir jāuztver kā unikāls gadījums. Vēl viens, iespējams, tīri filozofisks dabas jautājums ir par to, kā cilvēkiem jādzīvo sava dzīve – vai istaba var būt nekārtīga, vai var lietot alkoholu, nestrādāt utt. Tie ir lēmumi, ko mēs pārsvārā pieņemam pašpatstāvīgi. Diemžēl joprojām no malas dzirdam, ka šādi lēmumi ir jāpieņem klientu vietā, neņemot vērā viņu viedokli. Ir novērots, ka personāla izglītošana par šiem jautājumiem ir samērā efektīva un dod rezultātus.

Problēmas ar intervences pētījumiem

Intervences pētījumi parāda ļoti dažādus rezultātus par intervences lietderību, un tam ir neskaitāmi daudz ie-

meslu. Autisma neviendabīgums ir viens no iespējamiem cēloņiem. Tomēr šie pētījumi sniedz labu apkopojumu par dažādiem veidiem, kā var uzsākt atbalsta sniegšanu. Jaunākie atklājumi liecina, ka intervences pētījumiem raksturīgais trūkums ir tas, ka nevienā no tiem nav ziņots, vai intervencei ir negatīvs efekts uz to dalībniekiem. Tomēr, atsaucoties uz Bostonas koledžas (ASV) profesori Kirstenu Botemu-Bjūtelu (*Bottema-Beutel, K.*), 93% nemedikamentoza rakstura intervences nav devušas negatīvu efektu. Jāatzīst, ka pirms pētījumu uzsākšanas tiek veikta ļoti stingra ētisko apsvērumu novērtēšana, tāpēc ir diezgan pārsteidzoši, ka šādu datu sniegšana nav standarta prakse. Bet ir obligāta prasība pakalpojuma sniedzējiem, ka viņiem pedantiski jānovērtē, vai viņu sniegtajam pakalpojumam un atbalstam ir pozitīva vai negatīva ietekme uz klientu.

Spējas un valoda

Pētniekiem un pakalpojuma sniedzējiem ir jāpārzina lietotās valodas ietekme un kā lietot klienta spējas veicinošu valodu. Samērā nesen šajā virzienā ir sperti pirmie soļi un sniegtas norādes cilvēkiem, kas strādā autisma jomā. Valoda attīstās, un nevar teikt, ka cilvēki tišām pielāgo savu izteiksmes veidu tā, lai tas iedrošinātu un vairotu klientu spējas. Lai kādi ir iemesli valodas izmaiņām, lietotās valodas pārveidošana atbilstoši mērķa grupas specifikai ir veids, kā virzīties uz priekšu. Visi no mums pagātnē kaut kādā mērā lietojuši politiski nekorrektu valodu, tomēr tagad, raugoties atpakaļ, liekas dīvaini, ka tādas valodas lietošana vispār pastāvējusi kā tipiska prakse. Pārmaiņas valodā prasa laiku, un mums jābūt pacietīgiem, kas gan nenozīmē, kas jāapmierinās ar jau

sasniegto. Valodas lietojumam ir jābūt pieskaņotam cilvēku ar autismu vajadzībām un interesēm.

Sociālais un medicīniskais modelis

Šī raksta ietvaros mēs nepiedāvāsim plašu aprakstu par autisma medicīnisko un sociālo modeli un tā vēsturi. Īsumā sociālais modelis nozīmē, ka tā vietā, lai domātu, kas vainas cilvēkam (domāšana par cilvēka problēmām), ir jādomā par apkārtējas vides uzlabošanu, kas atbalstītu cilvēka vajadzību nodrošināšanu. Turpretī saskaņā ar medicīnisko modeli indivīdam ir problēma un tāpēc viņam ir jāmainās. Ikdienā tas nozīmē (saskaņā ar sociālo modeli) – ja grāmatu plaukti ir pārāk augstu, mums tie ir jānovieto zemāk. Mēs negaidām, ka cilvēks izaugs garāks, lai sasniegtu plauktus, un tāpēc plauktu novietošana zemāk ir piemērots risinājums. Ja istabā ir pārāk skaļš troksnis, mums jācenšas tas samazināt. Tas pats ir attiecībā uz komunikēšanu vai cilvēku piedalīšanos aktivitātēs, piemēram, kādam piemērotāka būs attālināta piedalīšanās, bet kādam uzrakstītas instrukcijas derēs labāk nekā vārdiski izteiktas. Savukārt, ja satiksme ir skaļa, tad diez vai būs iespējams to mainīt, taču iespējami tādi risinājumi kā trokšņus slāpējošas austiņas vai pastaigas laikā, kad satiksme ir maza.

Galvenais mērķis ir indivīda vajadzība atrasties un darboties sabiedrībā – tas jāpatur prātā, veicot plānošanu. Protams, realitātē vairums problēmu nav tik viegli risināmas un tāpēc ļoti svarīga ir sadarbība ar dažādām ieinteresētajām pusēm.

Šķēršļi sabiedrībā un sociālās pārmaiņas

Mūsdienu sabiedrībā pastāv šķēršļi, ar kuriem mums, apkalpojot klientus, ir jārēķinās, un mēs nevaram gaidīt, kamēr uzskati sabiedrībā mainīsies. Sabiedrībā pastāv zināmi veidojumi, kuri ir tādi, kādi ir, un mums ar tiem jārēķinās un jātiek galā. Ir cilvēki sabiedrībā, kuri nevēlas mainīt ierasto rīcību vai uzvedības veidu, tāpēc ir nepieciešams ilgāks laiks, pirms notiks lielākas izmaiņas sabiedrības attieksmē. Tomēr mēs darām visu, lai vairotu zināšanas sabiedrībā par to, ar kādām grūtībām un šķēršļiem šobrīd saskaras un saskarsies nākotnē pilngadīgas personas ar autismu.

Fonds, piemēram, ir radījis Autismam draudzīgas organizācijas sertifikātu, ko piešķir organizācijām, kuras atbilst noteiktām prasībām. Tās var būt jebkādas organizācijas, sākot ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem un valsts iestādēm līdz bankām un muzejiem. Šādas organizācijas izstrādā dokumentu, kurā nosaka darbības, lai cilvēkiem ar autismu būtu vieglāk izmantot viņu pakalpojumus. Organizācijas var izmantot Fonda sagatavotu ieteikumu sarakstu (tas ir radīts, piedaloties mērķa grupas pārstāvjiem) vai arī izstrādāt savu kārtību. Pirms sertifikāta izsniegšanas konkrētās organizācijas izstrādāto dokumentu izvērtē speciāla komisija. Organizācija, kura vēlas iegūt sertifikātu, veic savu darbinieku apmācību par autismu un to, kā sniegt savu pakalpojumu klientiem ar autismu, ieceļ par darbību saraksta ievērošanu atbildīgo personu. Visu iepriekš minēto iekļauj organizācijas rīcības plānā, t.sk. arī to, kā ar katru gadu uzlabot savu pakalpojumu pieejamību personām ar

autismu. Kaut arī ieteicamo autismam draudzīgo darbību sarakstu Fonds izstrādāja kopā ar cilvēkiem ar autismu un mērķis ir uzlabot tieši viņu apkalpošanu, tomēr ieguvēji ir plašāks cilvēku loks. Piemēram, saprotami aprakstīti noteikumi, kā izmantot muzeju pakalpojumus, piktogrammu veida instrukcijas, kā saņemt pakalpojumus, norādes par telpām, kurās ir iespējams atpūties no trokšņa un citiem cilvēkiem, var būt noderīgas jebkuram cilvēkam. Saprotama un strukturēta vide sniedz iespēju labāk tajā orientēties ikvienam.

Somijas autisma fonda darbība

Fonda galvenais uzdevums ir sniegt atbalstu saviem pieaugušajiem klientiem, piemēram, veselības, izglītības, sociālās aprūpes, nodarbinātības, finanšu jautājumos un citās dzīvē svarīgās sistēmās. Formulējot īsi, Fonds katram klientam individuālā veidā sniedz atbalstu neatkarīgai dzīvei, un tas rada pamatu personas labbūtībai. Mēs pastāvīgi attīstāmies, uzklaušām savus klientus un viņu likumīgos aizbildņus, sekojam pētījumiem, iesaistāmies dialogā ar dažādām ieinteresētajām pusēm, lai uzzinātu vairāk par personu ar autismu pieredzi. Mēs nevaram tikai uzklaušīt vienu grupu, mums ir jāsadarbojas ar visām mērķa grupas vajadzību apmierināšanā iesaistītajām pusēm. Attiecīgās ieinteresētās puses ir jānosaka katram gadījumam atsevišķi, jo katrs indivīds un viņa situācija ir unikāla. Mums ir jāsaprot, ka darbojamies nepārtrauktā jaunās informācijas plūsmā, kurai vajadzētu ietekmēt mūsu domāšanas procesus, kaut arī mūsu darbā jau ir daudz pastāvīgu vērtību.

Piemēram, mēs izstrādājam dienas plānu, izmantojam individuālu dizainu,

lai izprastu konkrētā indivīda vajadzības, ņemot vērā viņa vēlmes un motivāciju veikt ikdienišķus vai pat nogurdinošus darbus. Mēs kopā ar klientu un viņa tuviniekiem plānojam sasniegt mērķus nevis ilgtermiņa mērķus, kas var novest pie neveiksmēm, ne sasniegumiem. Varētu teikt, ka šāds darbs ir vienkāršs, tomēr, zinot mūsu klientus, viņu vajadzības un vēlmes lietas norisei, tas prasa īpašas zināšanas, piemēram, strukturēt dienu, ņemot vērā, kā paaugstināta sensorā pieredze ietekmēs iepirkšanos lielveikalā vai noteikta veida ēdiena ēšanu. Zināšanas par klientu un viņa pieredzi nav iespējams novērtēt par augstu. Tās ir noteicošais faktors labākā iespējamā atbalsta sniegšanā.

Tātad, kādi ir mērķi, kāds atbalsts personai ir nepieciešams, kādi ir primārie un kādi ir sekundārie atbalsta iemesli? Piemēram, iedomāsimies cilvēku, kurš atsakās ēst. Vai viņš nav izsalcis? Vai viņam nepatīk ēdiens? Vai ēdiens viņa mutē šķiet dīvains un izraisa atteikšanos ēst? Vai ēšana liek viņa gremošanas sistēmai reaģēt slikti? Vai klienta zobi ir veseli vai bojāti, varbūt tas izraisa sāpes ēšanas laikā, un līdz ar to atteikšanos no ēdiena var izraisīt sāpju un izsalkuma radītais stress? Vai arī tā vienkārši ir atteikšanās – dažreiz mēs sakām "nē" bez īpaša iemesla, jo tas ir tikai veids, kā mēs tajā brīdī jūtamies. Galu galā mums ir daudz jāzina par konkrēto cilvēku, lai mēs varētu veikt pareizu viņa uzvedības analīzi, plānot mērķi un redzēt, kā sasniegt šo mērķi. Mums arī jānoskaidro, kāpēc klients nav teicis, ka nevar ēst zobu vai vēdera sāpju dēļ, lai mēs varētu uzlabot sniegtā pakalpojuma atbilstību konkrētā indivīda specifikai nākotnē.

Vissvarīgākais ir atcerēties, ka mēs nemēģinām mainīt autisma iezīmes vai tās slēpt. Galvenā doma ir pēc iespējas labāk pielāgot apkārtējo vidi, lai nodrošinātu mūsu klientu labbūtību. Kā minēts iepriekš, dažreiz tas ir viegli, bet dažreiz var būt nepieciešams laiks, lai rastu risinājumu katram individuāli. Risinājumam ir jābalstās uz indivīda vajadzībām un vēlmēm, un mums ir jāpārliciecinās, ka lēmumos tiek ņemts vērā viņa viedoklis. Tādā veidā mēs patiesi atbalstām indivīdu, nevis tikai atvieglojam dzīvi citiem. Vienkāršākais veids, kā sniegt atbalstu, ir jautāt pašam klientam, kāds atbalsts ir nepieciešams, jo mums visiem ir savas vēlmes attiecībā uz to, ko darīt, kā atpūsties vai kā atbrīvoties no stresa dažādās situācijās. Ja verbālā komunikācija nav iespējama, tad būtiski svarīga kļūst indivīda pazīšana, vērošana un dažādu atbalsta pieeju izmēģināšana. Tomēr pastāv iespēja, ka klienta uzvedību var interpretēt nepareizi, ja to vērtē tikai no "neautiskā" skatu punkta.

Fondu 1998. gadā izveidoja ģimenes, kuru vīzija bija palīdzēt nodrošināt neatkarīgu un jēgpilnu dzīvi cilvēkiem ar autisma spektru. Attiecībās ar klientiem Fonda darbinieki izmanto personisku pieeju, un mūsu speciālisti fokusējas uz to, lai atrastu visatbilstošāko pakalpojumu katrā situācijā. Mūsu pakalpojumi aptver pakalpojumu spektru visa pieaugušo personu ar autismu dzīves cikla garumā. Tie ir pakalpojumi, kuri nodrošina arī mājokli, ietver dienakts atbalstīto dzīvošanu, kā arī individuālo dzīvošanu ar mazāku atbalstu. Šobrīd 10 vietās piedāvājam arī plašu ikdienas aktivitāšu klāstu. Šīs aktivitātes ietver profesionāli vadītas mākslas nodarbības un daudzas citas uz klientu vērstas interesantas aktivitātes.

Fonds ir augoša organizācija. Somijā mūsu gada apgrozāmo līdzekļu pieauguma temps ir bijis aptuveni 10 līdz 12%. Ņemot vērā nesen noslēgtos līgumus un mūsu izaugsmes stratēģiju, mēs plānojam turpināt attīstīt savus pakalpojumus. Mūsu mērķis ir apkalpot vairāk cilvēku ar autisma spektru, pat dubultojojot klientu skaitu. Somijā ir ļoti liels pieprasījums pēc mūsu pakalpojumiem. Pašvaldības un citas struktūras, kas pārņem mūsu pakalpojumus, ir ieinteresētas mūsu pieredzē un prasmēs, kas regulāri pilnveidojas. Šobrīd mēs sadarbojamies ar 54 pašvaldībām un Somijas Sociālās apdrošināšanas institūciju. Mēs nodarbinām aptuveni 400 profesionāļu un apkalpojam ap 1200 klientu.

Fonds kopš 2019. gada sadarbojas ar Latvijas autisma asociāciju. Mēs esam organizējuši apmācības profesionāļiem un apmācām Latvijas "trenerus" darbam ar citiem profesionāļiem un, protams, cilvēkiem ar autismu. Mums ir izveidojušās labas attiecības arī ar Rīgas pašvaldības pārstāvjiem, ar kuriem esam pārrunājuši savas iespējas paplašināt darbību un sniegt īpašus pakalpojumus cilvēkiem ar autismu Latvijā.

Mēs esam veikuši pārrunas arī ar vecākiem Latvijā, kuru bērniem ir diagnosticēts autisms. Mūsu kopīgais mērķis ir atrast ilgstošus un individuālus risinājumus viņu bērniem. Mēs veidojam pakalpojumus, raugoties no klientu perspektīvas, mēģinot atrast vislabākās idejas un risinājumus katram individuāli. Ar šo uz klientu vērsto pieeju mums ir izdevies izveidot tādu pakalpojumu struktūru, kas kalpos gadiem ilgi. Šāda darba pieeja labi papildina vecāku nodrošināto aprūpi.

Ir ļoti iespējams, ka Fonds paplašinās

savu darbību Latvijā. Lai Fonda darbība attīstītos Latvijā, mēs šobrīd mērķtiecīgi pētām iespēju atrast labāko veidu, kā to paveikt. Ja un kad tas izdosies, mēs ar prieku paziņosim to kopā ar iesaistītajām pusēm Latvijā. Bet tikmēr mēs turpinām padarīt pasauli pieejamāku un autismam draudzīgāku.

Izmantotie avoti

1. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). – Washington, DC: American Psychiatric Association, 2013.
2. Bottema-Beutel K, Crowley S, Sandbank M, Woynaroski T.G. Adverse event reporting in intervention research for young autistic children. *Autism*. 2021. 25 (2), 322–335 p. doi:10.1177/1362361320965331
3. Bottema-Beutel, K., Kapp, S.K., Lester, J.N., Sasson, N.J, and Hand, B.N. Avoiding Ableist Language: Suggestions for Autism Researchers. *Autism in Adulthood*. 2021. 18-29 p. doi: <http://doi.org/10.1089/aut.2020.0014>
4. Harvey, M. & Latika, V. The Social Construction of Asperger Syndrome: The Pathologising of Difference? *Disability & Society*. 2002. 17(6). doi: <https://doi.org/10.1080/096875902200010434>
5. Hof, M.V., Tisseur, C., Berckeleer-Onnes, I.V., Nieuwenhuyzen, A.V., Daniels, A.M., Deen, M., Hoek, H.W., and, Ester, W.A. Age at autism spectrum disorder diagnosis: A systematic review and meta-analysis from 2012 to 2019. *Autism*. 2021. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/1362361320971107>
6. *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). World Health Organisation, 2019. Pieejams: <https://icd.who.int/>

Vita Roga-Vailza iesaka

Režisora Cianfrānsa D. (*Cianfrance Derek*) filma vairākās daļās „Es zinu tik daudz ir patiesība” (*I know This much is True*), kuras pamatā ir lieliskā Valija Lampa (*Lamb Wally*) 1998.gadā izdotā grāmata-romāns ar tādu pašu nosaukumu (ja ir iespēja lasīt šo grāmatu, tad tas noteikti ir jādara). Filmas varoņi Dominiks un Tomass (dvīņu brāļi), kurus atveido manuprāt, izcils aktieris Marks Rufalo (*Ruffalo Mark*).

[I Know This Much is True](#) (2020)

Mārtiņš Moors iesaka

Tā ir ārkārtīgi cilvēciska filma par dzīves iespējamām un neiespējamām šķautnēm, pavērsieniem, par mīlestību, piedošanu, ziedošanos, ko caurvij pamata drāma par cilvēka ar garīgu saslimšanu (paranoīdā šizofrēnija) mēģinājumu sadzīvot pašam ar sevi, ar cilvēkiem, meklēt sevi pagātnes atmiņās, par adaptācijas grūtībām gan ārpus institūcijas gan savā ģimenē. Tā ir filma, kas neatlaiž ne brīdi, pārņem un liek domāt, izjust, vērtēt pašam sevi. Te nav pušu – labais vai sliktais. Filma ir kā dzīves radīta mācību stunda, kas māca saprast. Spēcīgs ir sociālās darbinieces Lizas Šiferes tēla izpildījums (atveido aktrise *Rosie O'Donnell*), kurā var redzēt sociālās darbinieces profesionālo un personīgo vērtību sadursmi, grūtības profesionālo robežu veidošanā, institucionālās sistēmas ietekmi uz ikdienas darbu, taču netaugoties uz to - spēju analizēt situāciju, būt kritiskai pret sevi un izprast klienta vajadzības. Ļoti vērtīga sociālajiem darbiniekiem un īpaši tiem, kas strādā ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.

Arī sociālos darbiniekus, kuri strādā mikro līmenī, ietekmē sociālā politika, jo tieši ar politiskajiem lēmumiem tiek piešķirts finansējums sociālajiem pakalpojumiem un sociālajai palīdzībai, kā arī tiek radīti jauni sociālie pakalpojumi. Mēs esam pieraduši dzirdēt politiku izteicienus, ka naudas nav, ka sociālā joma naudu tikai tērē un tml. Bet vai tā tiešām ir? Kas ir nauda, kā tā rodas un kādas ir valsts rīcības izvēles sociālo satricinājumu brīdī, lemjot par valsts finansējuma samazinājumu vai palielinājumu sociālā atbalsta programmām? 2021.gada nogalē izmantoju iespēju, ko piedāvā Open minded tiešsaistes mācību platforma – iegādājos piekļuvi Andra Šuvajeva tiešsaistes lekcijai “Finanšu antropoloģija. Lekcijas par naudas nozīmi”. Tās ir četras lekcijas, katra apmēram 90 minūtes ilga. Lekcijas ir iespējams skatīties pusgada laikā, pēc katras lekcijas ir tests par lekcijas tēmu. Visa lekciju kursa beigās ir

iespējams izpildīt noslēguma tekstu un saņemt elektronisku apliecinājumu par kursa apgūšanu. Šobrīd lekciju kursa izmaksas ir 15.90 eiro, bet platforma ik pa laikam piedāvā arī atlaides. Lektora stāstījums ir saistošs un interesants un ļaus paplašināt sociālo darbinieku redzesloku un paskatīties uz sociāli ekonomiskajiem procesiem ar jaunu skatījumu.

Saite uz lekciju kursu:

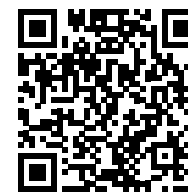
<https://openminded.lv/index.php/products/andris-suvajevs-finansu-antropologija-lekcijas-par-naudas-nozimi/>

Saite un QR kods uz lekciju kursa pamattēzēm: <https://youtu.be/W4fYzK81JE>

Una Lapskalna iesaka

Pandēmija Covid - 19 nav beigusies un sākās karš Ukrainā. No viena “grāvja” otrā “grāvī” esam iegāzti gan personiski, gan profesionālajā ziņā. Bet labā ziņa, ka starp abiem grāvjiem ir ceļš. Lai stabili turētos uz ceļa un mazāk piedzīvotu bedres, es mierinājumu un spēku rodu <https://telos.lv> rakstos. Raksti ir ļoti dziļi un izglītojoši, kas prasa laiku un koncentrēšanos, lai tos izlasītu, jo tie nav izklaidējoši raksti un tajos ir daudz svešvārdu, kurus, lai izprastu, papildus jāmeklē skaidrojumi. Aizraujošas ir arī TELOS sarunas audio formātā, kas pieejamas vietnē *Spotify*:

Spēcīgi mani uzrunāja Skaidrītes Gūtmanes raksts “Metafiziska izolēšanās no svētuma jeb pārdomas par karu aiz semikola”, kas pieejams https://telos.lv/izolesanas-no-svetuma/?fbclid=IwAR0vrB4RJ4Emu0xVNj8U3w5M4DXw2IXf_4fOigNoS0cunXyAjqyxIEXUYk. Rakstā runāts par to, kā domāt par Kijivu kā pareizticīgajai pasaulei svētu pilsētu un kā par garīguma centru, par cilvēka brīvību un atbildību, dzīvojot brīvi. Brīvība ir arī pienākumi un atbildība pret sevi, pret līdzcilvēkiem, gan pasauli kopumā. Rakstā mani visvairāk uzrunāja atbilde uz jautājumu - kāpēc Dievs pieļauj ciešanas, ko rada karš. Sev atbildi es saņēmu, izlasot minēto rakstu. Lasot telos.lv publicētos rakstus, sociālajiem darbiniekiem tiek dota iespēja stiprināt savu vērtību sistēmu.

SUMMARY

Current events from Ministry of Welfare

A team of the Social work and social assistance policy department provides information on recent events carried out by the Ministry of Welfare and highlights useful resources for social workers done within the European Social Fund project "Development of professional social work in municipalities".

Andris Šuvajevs. Conception of social investment in public policy: is it economically viable to invest in people?

The article engages the notion of social investment in an attempt to dislodge the prevailing ideas about what constitutes meaningful and legitimate government investment. It does this by drawing on three examples and studies: first, it demonstrates that government spending in social sectors and services is shown to generally contribute to economic growth; secondly, it analyzes the concept of 'social return on investment' by explaining its methodology, and finally, by referencing a study on the costs of poor housing, it shows that such intersectoral analysis can equip policy-makers with broader perspectives on necessary investments.

An interview with psychologist and social worker Arseny Pavlovski shares his experience and views on the need to support a person who is forced to start a new life in an unknown country and to seek professional advice in such situations, both as social workers and as fellow citizens. Arseny is a

Ukrainian who moved with his wife from Russia to Latvia in 2013. He currently works in Latvia as a psychologist and social worker in several social services for adolescents with behavioral problems.

V. Roga-Vailza. Development of terminology in social work profession in Latvia

The author of this article, V.Roga Wiles, briefly describes the basic lines about achievements, difficulties and issues around the development of the 2nd Social Work Dictionary in Latvia. She is one of the leading researchers of this team for three years and writes on behalf of all her colleagues. The article has three connected topics: necessity of terminology, specifics of social work terminology and regularities of the formation of new terms and professional nouns – what difficulties were encountered and caused the most discussions for the dictionary working group.

Aiga Romāne-Meiere. Art-based approach in social work research.

The article focuses on reasons why and when artistic methods are relevant in social work research. To provide a more detailed understanding, the PhotoVoice method as an example is used. Photovoice is already included in the participatory research conducted by the association "Resilience Center" - a non-governmental organization that provides social services to youngsters.

Evija Eglīte, Māris Brants. The relative household expenditure budget: a new tool in social policy

A study "Household Relative Expenditure Budget" focuses on development of a new methodology for determining the basket of subsistence minimum goods and services and its approbation (pilot projects) ". Based on this study the article: (1) discusses the history of the subsistence minimum basket in Latvia; (2) discusses the most important choices made in developing a new tool instead – the Household Relative Expenditure Budget; (3) provides a concise methodology for developing this tool; (4) examines possible ways of using of Household Relative Expenditure Budget. The article provides an insight into the developed tool, dispelling possible myths and associations with the subsistence minimum basket previously calculated by the Central Statistical Bureau, pointing to both objective differences and nuances of the subsistence minimum basket itself, which are unknown to the public. At the end of the article, the authors focus on the issues that may be relevant to social workers, because social workers would be one of the most important target audiences who could use this tool. The study was conducted by "Projektu un Kvalitātes vadība", Ltd. and "SKDS", Ltd and commissioned by the Ministry of Welfare.

Evija Kļave. Family mediation as a resource for social workers

Dialogue and negotiation are considered the most effective way to resolve conflicts and reach a compromise or consensus. Mediation is an essential resource for resolving family conflicts

in this way. It is not only an alternative to resolving a conflict with the support of a mediator as a neutral intermediary, but also an opportunity to re-establish communication between parents, to become aware of the needs and interests of the child and to agree on how to jointly care for their children on a daily basis. In order to use mediation to its full potential, it is important to have an understanding of what family mediation is, how it works, what issues it can address, how to motivate parties to use mediation and where to get information and counseling support about mediation.

Eva Ķibermane. I can't pay my debts – how to restore solvency

Whereas the clients of social service office often ask for advice or assistance to employees of social service office in solving their financial difficulties and debt problems, this article provides practical advice on the possibilities of a client – the debtor – to restore the solvency and legally to be released from debt obligations by using the procedure of "Release of a natural person from debt obligations", which is available in Latvia only from January of this year. This article sets out the principles of application of the procedure, approximate costs, as well as recommendations for the implementation of the procedure.

Irīna Meļņika. The importance of available information in working with clients of different social groups

The article provides an insight into the field of access to information in general, emphasizing the Easy language as a tool for ensuring access to information

for different target groups. Readers are acquainted with the most common Easy language target groups in some details, learn about the use of Easy language in Europe as well as the situation in Latvia. The author of the article refers to the leading researchers of Easy language in Europe (Germany, Scandinavian countries).

**Vesa Korhonen, Timo Heiskala.
Autism as a spectrum of life –
thoughts from Autism Foundation
Finland**

The article reflects the approach of the Autism Foundation Finland in supporting people with autism. The aim of the article is to describe the current issues that affect support, how we perceive autism, using existing research and lessons learned from working with clients with autism. This article will outline support as a promoter of a good life and well-being, not as a clinical intervention, and does not claim the status of a scientific article, but is a compilation of the ideas of the Foundation.

Foto uz vāka

Arsenijs Pavlovskis, autors **Ansis Klucis**

Literārā redaktore

Linda Jansone

Izdevuma makets

IBC Print Baltic

Iespiests tipogrāfijā

TIPOGRĀFIJA IBC Print Baltic

Tiešsaistes (elektroniskajam) izdevumam

ISSN 2592-9178

Atbildīgais izpildītājs

Latvijas Sociālo darbinieku biedrība

e-pasts: sdbiedriba@gmail.com | **tālrs:** 26558276

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Labklājības ministrijas atļauja. Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta.

IEKJAUJAM IKVIENU JAUNAS EKOSOCIĀLAS PASAULES VEIDOŠANĀ!

VISPASAULES SOCIĀLĀ DARBA DIENA
2022. GADA 15. MARTS
#WSWD2022

Izdevums tipogrāfiski iespiests Ministru kabineta 2019.gada 17.decembra aprīļa noteikumu Nr.686 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākuma "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" īstenošanas noteikumi" ietvaros.

Projekts Nr.9.2.1.1/15/I/001
"Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"

Labklājības ministrija

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Reģionālās
attīstības fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Izdevums tiek izdots divas reizes gadā